

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના લખાણોમાંથી સંગ્રહ

સંકલન કર્તા

જયંતિલાલ પોપટલાલ શાહ

પ્રકાશક

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નિજાલયાસ મંડપ

તથા વિહાર ભવન ટ્રસ્ટ

ઊંઝા કાર્મસી ના શિષ્યી

સ્વ. વૈદ્યરાજ ભોગીલાલ નગીનદાસ શાહ

જન્મ : તા. ૧૯ માર્ચ ૧૯૦૭, ઊંઝા

દેહવિલય : તા. ૨૪ માર્ચ ૧૯૭૫, અમદાવાદ

કદમ અસ્થિર છે જેના

કદી રસ્તો નથી જડતો

અડગ મનના મુસાફરને

હિમાલય નથી નડતો

પુરુષાર્થની પાંખે ચઢી પ્રારબ્ધને પલટી નાખતાં પુરૂષોમાં
સ્વ. વૈદ્યરાજ ભોગીલાલ નગીનદાસ શાહ નું નામ
ચિરકાળ પુરુષાર્થીઓ માટે પ્રેરણાદાયી બની રહેશે....

વનોપધિઓ લાવી, ખરલમાં ઘૂંટી, ચૂર્ણ અને ગોળીઓ
બનાવતા સ્વ. રસવૈદ્ય નગીનદાસ છગનલાલ શાહ ના સ્વપ્ને
સાકાર કરનાર ઊંઝા ફાર્મસીના સંસ્થાપક પિતાને પગલે
પગલીઓ માંડતા પનોતા પુત્ર વૈદ્યરાજ ભોગીલાલભાઈ ની
પગલીઓ આ વિરાટ ક્રમશઃ સ્વરૂપ ધારણ કરી ભારતભરની
અગ્રણી ફાર્મસીઓમાં ઊંઝા ફાર્મસીનું નામ સ્વદેશ અને
વિદેશમાં ગાજતું કર્યું તે ઊંઝા ફાર્મસીના શિલ્પી,
ધર્મપરાયણ, સાન્નિવક અને સ્વદેશાભિમાની, દાની, ગાંધીયન
વિચાર ધારામાં રંગાયેલ સાહિત્યપ્રેમી અને આયુર્વેદ જ્ઞાતા

સ્વ. વૈદ્યરાજ ભોગીલાલ નગીનદાસ શાહ ના

સ્મરણાર્થે સપ્તેમ ભેટ.

શ્રીમદ્ ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવના ૨૫૦૦ મા
નિર્વાણકલ્યાણકની સ્મૃતિમાં પુસ્તક ૧

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના લખાણોમાંથી સંગ્રહ)

“પરમાત્માને ધ્યાવવાથી પરમાત્મા થવાય છે,
પણ તે ધ્યાવન આત્મા સત્પુરુષના ચરણ કમળની
વિનયોપાસના વિના પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, એ
નિર્ઐશ ભગવાનનું સર્વોત્કૃષ્ટ વચનામૃત છે.”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

સંકલન કર્તા :-

જયંતીલાલ પોપટલાલ શાહ

: પ્રકાશક :

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નિજલ્યાસ મંડપ તથા
વિહાર ભવન દ્રશ્ય

પ્રમુખ

પોપટલાલ સાંકલચંદ શાહ

એકેટરી

અરવિંદભાઈ ત્રીનુભાઈ શાહ

: પ્રકાશક :

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નિબંધાસ મંડપ તથા વિહાર લવન ટ્રસ્ટ

પ્રમુખ :

સેક્રેટરી :

પોપટલાલ સાંકલચંદ શાહ અરવિંદભાઈ ચીનુભાઈ શાહ
કીકાભટ્ટની પોળ અમદાવાદ. પંચભાઈની પોળ અમદાવાદ.

અન્ય ટ્રસ્ટી મંડળના સભ્યો

જયંતિલાલ શકરાભાઈ શાહ મનુભાઈ પ્રેમચંદ શાહ
મનુભાઈ માણેકલાલ ,, રમણુલાલ લોગીલાલ ,,
હિંમતલાલ પૂંનભાઈ શાહ

“ જણે આત્મા જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું.”

નિર્ઘંથ પ્રવચન.

“ ક્ષમા એ મોક્ષનો લબ્ય દરવાજો છે.”

“ માન અને મતાગ્રહ એ માર્ગ પામવામાં
આડા સ્થંભરૂપ છે.”

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

: મુદ્રક :

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

મણીલાલ છગનલાલ શાહ, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર સ્વાધ્યાય મંદિર,
નવપ્રભાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, પંચભાઈની પોળ, અમદાવાદ.
નોવેલ્ટી સીનેમાની બાબુમાં, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ,
અમદાવાદ. વડવા-ખંભાત.

શ્રી વીર સંવત. વિક્રમ સંવત. સને પ્રથમ આવૃત્તિ
૨૫૦૦ ૨૦૩૦ ચૈત્ર સુદ ૧૩ ૧૯૭૪ પ્રત. ૩૦૦૦

શ્રી જ્ઞાન પ્રચારક ટ્રસ્ટ તરફથી ભેટ.

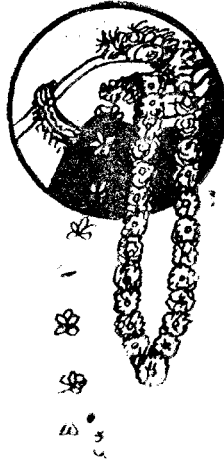
૫. પૂ. મુનિવર્યોના આશીર્વાચન

પ્રભાવક પ્રવચનકાર પ. પૂ. મુનિમહારાજ શ્રી ભૂવન-
વિજયજી ગણિ તથા પ. પૂ. મુનિશ્રી યશોવિજયજી મહારાજ :-

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનાં લખાણોમાંથી ‘શ્રી જિનેશ્વર મહિમા’ નામનું સુંદર પુસ્તક તમે સંકલિત કરી રહ્યા છો. આવું સુંદર પ્રકાશન બહાર પાડવા બદલ મારા અંતરના આશીર્વાદ છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ સંક્ષેપમાં ઘણું કહી દીધેલ છે. તેમણે મુમુક્ષુઓ પર જે પત્રો લખ્યા છે તેમાં બિંદુમાં સિંધુ સમાવી દીધેલ છે. શ્રી જિનેશ્વરદેવનો મહિમા શ્રીમદ્જીએ ખૂબ ગાયો છે. પોતાની અપૂર્વ એવી ભાવવાહી અને પ્રશાંતવાહી શૈલીમાં તે મહિમા તેમણે ગાયો છે. અને તેમાં પોતાનો અપૂર્વ નમ્રભાવ તેમણે દર્શાવ્યો છે. માટે સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રચારના શુભ કાર્યમાં યથા-શક્તિ પ્રયત્ન કરવા બદલ તમોને ફરીથી મારા અંતરના આશીર્વાદ પાઠવું છું.

આત્માર્થ માર્ગના પ્રેરણાદાતા પ. પૂ. મુનિશ્રી મિત્રાનંદ વિજયજી મહારાજ :-

તમે નિત્ય નિયમિત સામાયિકમાં એક સુંદર કાર્ય કરી રહ્યા છો. સારાય વિશ્વ ઉપર જે શ્રી જિનેશ્વર દેવોનો અપૂર્વ-અનુપમ ઉપકાર છે તે શ્રી જિનેશ્વરદેવોના મહિમાનું શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના સાહિત્યના આધારે શ્રીમદે પરમતારક શ્રી જિનેશ્વર દેવ પ્રત્યે પ્રસંગે પ્રસંગે ઉચ્ચારેલા લક્ષિત-ભર્યા શબ્દોના સંગ્રહરૂપ ‘શ્રી જિનેશ્વર મહિમા’ નામનું પુસ્તક તૈયાર કરી રહ્યા છો. તેથી આનંદ. તમારા આ સુપ્રયત્નના ફળરૂપે જીવો સંસારના ભાવોથી ઉદાસીન બની શ્રી જિનેશ્વર દેવ પ્રત્યે લક્ષિત સભર બને એ જ અભિલાષ.

અર્પણ

શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતા પુસ્તકમાં જેમની અનેરા ભાવથી સ્તુતિ કરી છે.

ભાવ દયાના પાલક અને પ્રરૂપક રૂપે
આખા જગત ઉપર જેમનો અનેરા ઉપકાર વર્તે છે,

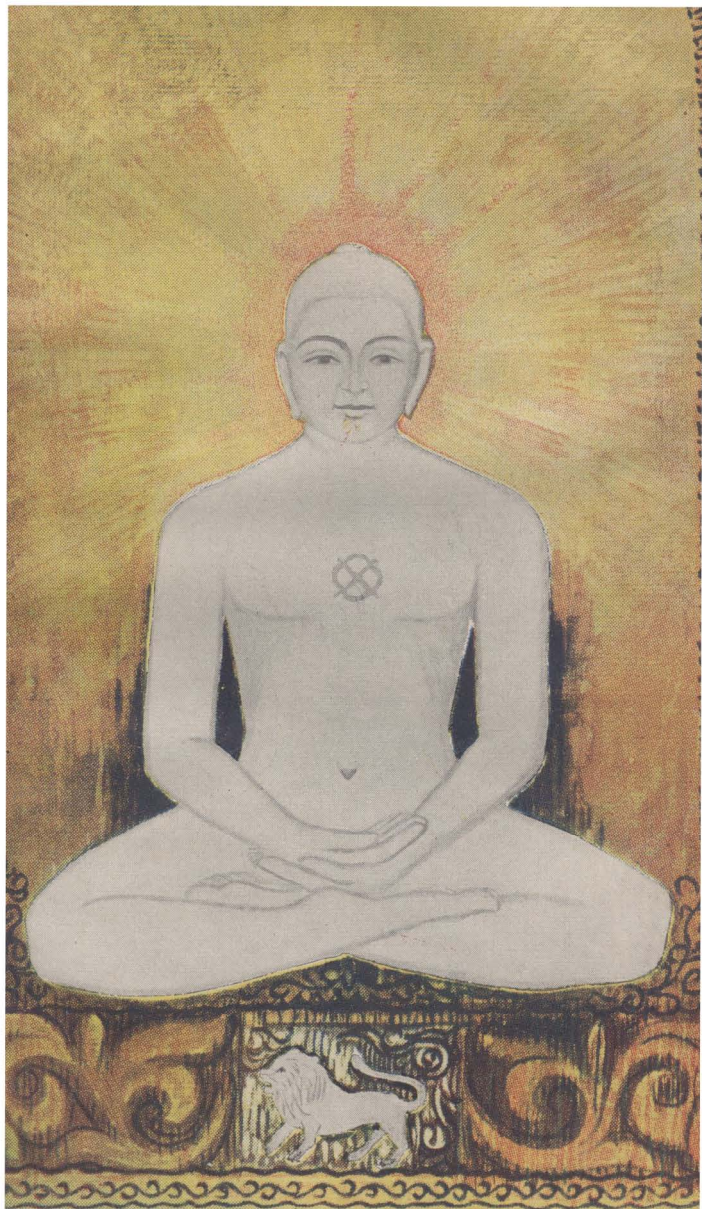
ઐ વા

મોક્ષમાર્ગના નેતા, કરુણાના સાગર, ત્રણ લોકના નાથ

શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માને

તેમના ૨૫૦૦ માં નિર્વાણકલ્યાણક પ્રસંગે ભક્તિની
ફૂલ પાંખડી રૂપે અર્પણ.

જયંતીલાલ ગોપટલાલ શાહ

શ્રી વીતરાગ સ્તુતિ

નારકા અપિ મોદન્તે યસ્ય કલ્યાણપર્વસુ ।

પવિત્રં તસ્ય ચારિત્રં, કો વા વર્ણયિતું ક્ષમઃ ॥

શમોઽદ્ભુતોઽદ્ભુતં રૂપં, સર્વાત્મસુ કૃપાદ્ભુતા ।

સર્વાદ્ભુતનિધીશાય તુભ્યં ભગવતે નમઃ ॥

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી

જિનવરમાં સઘળાં દરિસણુ છે, દર્શને જિનવર ભજના રે,

સાગરમાં સઘળી તટિની સહી, તટિની સાગર ભજના રે,

પદ્મદરિષણુ જિન અંગ ભણી જે, ન્યાસ પડંગ જે સાધે રે,

નમિ જિનવરના ચરણુ ઉપાસક, પદ દરિસણુ આરાધે રે.

શ્રી આનંદધનજી

ચંદ્રકિરણુ જસ ઉજ્જવલ તેરો, નિર્મલ જ્યોત સવાઈ,

જિન સેવો નિજ આતમ રૂપી અવર ન કાંઈ સહાઈ, સખીરી.

શ્રી આત્મારામજી

મહામોહાન્ધારે પરમપથનો દીપ ધરતા,

વહાવી વાણીને જગત જીવના પાપ હરતા,

અને દેવેન્દ્રો સૌ તુમ ચરણુની સેવ કરતા,

નમું ભાવે અહીં! તુમથી ભવી સંસાર તરતા.

શ્રી પ્રિયદર્શન

પ્રભુજીને અવલંબતા, નિજ પ્રભુતા હો પ્રગટે ગુણરાશ,

દેવચંદ્રની સેવના, આપે મુઝ હો અવિચલ સુખવાસ. ઋષભ.

શ્રી દેવચંદ્રજી

મંગલમય મંગલકરણુ, વીતરાગ વિજ્ઞાન

નમો તાહી જાતે ભયે અરિહંતાદિ મહાન.

શ્રી ભોક્ષભાગી પ્રકાશક

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન પ્રત્યે શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

(૧) હે જિન વીતરાગ તમને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર કરું છું, તમે આ પામર પ્રત્યે અનંત અનંત ઉપકાર કર્યો છે.

(૨) બહુ છકી જાઓ તો પણ મહાવીરની આજ્ઞા તોડશો નહીં. ગમે તેવી શંકા થાય તો પણ મારા વતી બીરને નિઃશંક ગણજો.

(૩) આ અદ્વૈત આત્મા પણ તે (મોક્ષ) પદનો અભિલાષી અને તે પુરુષનાં (જિનેશ્વર ભગવાનના) ચરણ કમળમાં તલલીન થયેલો દીન શિષ્ય છે.

(૪) વીરસ્વામીનું ઓધેલું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી સર્વસ્વરૂપ યથાતથ્ય છે એ ભૂલશો નહીં. તેમની શિક્ષાની કાંઈ પણ પ્રકારે વિરાધના થઈ હોય તે માટે પશ્ચાત્તાપ કરજો. આ કાળની અપેક્ષાએ મન, વચન, કાયા, આત્મભાવે તેમના ઝોળામાં અર્પણ કરો.

(૫) પૂર્ણ વીતરાગની ચરણરજ નિરંતર મસ્તકે હો એમ રહ્યા કરે છે.

(૬) વીતરાગરૂપ જ્ઞાનીનાં વચનમાં અન્યથાપણું હોવાનો સંભવ જ નથી. તેના આલંબને રહી સીસું રેડ્યું હોય એવી રીતે શ્રદ્ધાને એઘે પણ મજબૂત કરવી. જ્યારે જ્યારે શંકા થવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે જીવે વિચારવું કે તેમાં યોતાની ભૂલ જ થાય છે.

(૭) સર્વ મતોએ જે જ્ઞાન બતાવ્યું છે તે મહાવીરના તત્ત્વજ્ઞાનના એક ભાગમાં આવી જાય છે, એમનું કથન સ્થાદ્રાદ છે, એકપક્ષી નથી.

(૮) શ્રી જિનની છાતીમાં જીવહિંસાના પરમાણુ જ ન હોય એવો અહિંસા ધર્મ શ્રી જિનનો છે.

(૯) જેનું અપાર માહાત્મ્ય છે, એવી તીર્થંકરદેવની વાણીની ભક્તિ કરો.

(૧૦) પ્રાણી માત્રને રક્ષક, બંધવ અને હિતકારી એવો કેઈ ઉપાય હોય તો તે વીતરાગનો ધર્મ જ છે.

(૧૧) શુદ્ધ આત્મદશારૂપ શાંત જિન છે, તેની પ્રતીતિ જિન પ્રતિબિંબ સૂચવે છે; તે શાંત દશા પામવા સારું જે પરિણુતિ અથવા અનુકરણ અથવા માર્ગ તેનું નામ ‘જૈન,’ જે માર્ગે ચાલવાથી જૈનપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

(૧૨) સઘળાં ધર્મમાં દયા સંબંધીનો થોડો થોડો યોગ છે ખરો પણ એમાં તો જૈન તે જૈન છે.

(૧૩) જૈન જેવું એકે પૂર્ણ અને પવિત્ર દર્શન નથી, વીતરાગ જેવો એકે દેવ નથી, તરીને પાર પામવું હોય તો સર્વજ્ઞ દર્શનરૂપ કલ્પવૃક્ષને સેવો.

(૧૪) શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને કહેલું સર્વસ્વરૂપ યથા-તથ્ય જ છે.

“નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદા પ્રગટે,
મન તાપ ઉતાપ તમામ મટે,
અતિ નિર્જરતા વણુ દામ ગ્રહો,
ભજીને ભગવંત ભવંત લહો.”

“વચનામૃત વીતરાગના પરમ શાંત રસ મૂળ;
ઔષધ જે ભવરોગનાં કાયરને પ્રતિકૂળ”

પ્રકાશકનું નિવેદન

શ્રી જિનેશ્વરનો મહિમા એટલે જગતના ઉદ્ધારની મહાકરુણાની લહાણી કરનાર પૂર્ણ આત્માનો—પરમ આત્માનો—મહિમા. આ દ્રષ્ટિએ વિચારતાં શ્રી તીર્થંકર દેવના મહિમા અને ઉપકારનું મૂલ્ય કોણ આંકી શકે લલા ? આમ છતાં આત્મલક્ષ્મી અને ધર્મભાવનાશીલ મહાનુભાવ આત્માઓ સૌના ઉપકારી ઇષ્ટદેવનો મહિમા સ્વયં સમજવાનો અને ખીજઓને સમજાવવાનો વિનમ્ર પ્રયત્ન છેક પ્રાચીન કાળથી કરતા આવ્યા છે, અને શુભ નિષ્ઠાથી કરવામાં આવેલા આવા પ્રયત્નનું ધર્મપ્રભાવનાની દ્રષ્ટિએ કંઈક ને કંઈક સારું પરિણામ પણ આવતું રહ્યું છે.

આત્મતત્ત્વના જિજ્ઞાસુ અને ધર્મપાલનના અનુરાગી ભાઈશ્રી જયંતીલાલ પોપટલાલ શાહે સંકલિત કરેલ આ પુસ્તક પણ આવો જ એક અદ્દનો પ્રયાસ છે. કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ પોતાની અનુભવપૂર્ણ વાણીમાં તીર્થંકર ભગવાનનો જે મહિમા વર્ણવ્યો છે તે શ્રી જિનેશ્વર દેવ તરફની ભક્તિનો પ્રેરક બનવાની સાથે સાથે શ્રીમદની વ્યાપક ધર્મભાવનાને સમજવામાં પણ ઉપયોગી બનશે, એમ અમે માનીએ છીએ. અને તેથી આ પુસ્તકનું અમે હાર્દિક સ્વાગત કરીએ છીએ.

શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર સમસ્ત જૈન સંઘોના આરાધ્યદેવ છે; અને સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અને વ્યાપકમાં વ્યાપક અહિંસા ભાવનાના શોધક, પાલક અને પુરસ્કર્તા તરીકે તેઓની વિશ્વમાં નામના છે. આવા પરમ ઉપકારી ઇષ્ટદેવના પચીસસોમા નિર્વાણ કલ્યાણકનો અવસર એક

અપૂર્વ, ઉત્તમ અને ધર્મપ્રલાવના માટેનો વિશિષ્ટ અવસર ગણાય. એટલે આવા પવિત્ર પ્રસંગે પ્રત્યેક ભાવના-શીલ વ્યક્તિના અંતરમાં, પોતાના આરાધ્ય દેવને ચરણે પોતાની ભાવનાની પુષ્પ પાંખડી અર્પણ કરવાની શુભેચ્છા જાગે એ સ્વાભાવિક છે. અમારું ટ્રસ્ટ પણ આવા સોનેરી અવસરે લગવાનના ચરણની, એકાદ ભાવના પુષ્પથી પૂજા કરવા ઇચ્છતું હતું. ભાઈશ્રી જયંતીલાલે અભ્યાસપૂર્વક મહેનત લઈને તૈયાર કરેલ આ પુસ્તકથી અમારી આ ભાવના સફળ થઈ શકી છે, તેનો અમને આનંદ છે. આ માટે અમે ભાઈ શ્રી જયંતીલાલનો આભાર માનીએ છીએ, એમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને એમના તરફથી અવાર નવાર આવું તંદુરસ્ત સાહિત્ય આપણને મળતું રહે એવી શુભેચ્છા દર્શાવીએ છીએ. નીતિ-સદાચાર અને ધર્મરુચિની ખાખતમાં પાછા પડતા જતા આ કાળમાં આવા સાહિત્યની કેટલી જરૂર છે, એ કહેવાની જરૂર નથી.

શ્રી જયંતીલાઈએ, જ્યારે પણ સમય મળે ત્યારે તાત્ત્વિક પુસ્તકો વાંચવાની, અવાર નવાર સાધુ-મુનિરાજોનો સત્સંગ કરવાની અને ગુણશોધક દ્રષ્ટિ કેળવીને જેકંઈ વાંચન સામગ્રી પોતાના જીવન ઘડતરમાં ઉપયોગી લાગે એની નોંધો કરવાની ટેવ પાડી છે, તેથી એમની પરિણતી વિશેષ ધર્માભિમુખ બની શકી છે, એ જોઈને વિશેષ આનંદ થાય છે.

સર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માના અનન્ય ઉપાસક શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ પોતે પૂર્વભવમાં કરેલી અપૂર્વ સાધનાના પરિણામે જૂળજ નાની ઉંમરે આગમ

સૂત્રોને, અન્ય જૈન શાસ્ત્રોને તથા ખીજા ધર્મના ગ્રંથોને ગુણગ્રાહક અને સત્યશોધક દ્રષ્ટિથી અવલોક્યા હતા. અને તેથી એમનું જીવન તો વિશેષ ઉન્નત, આદર્શમય અને સંસારના લાવેથી સર્વથા ઉદાસીન અન્યું જ હતું. સાથે સાથે એમનું સાહિત્ય પણ સર્વ કોઈને માટે સમાન રીતે ઉપયોગી થઈ શકે એવી ઉચ્ચ કોટીનું બની શક્યું હતું. આ નાના સરખા પુસ્તકમાંના શ્રીમદ્ના ઉદ્દગારો પણ આ વાતની સાક્ષી પૂરી શકે એમ છે.

શ્રી જ્ઞાન પ્રચારક ટ્રસ્ટે અગાઉથી આ પુસ્તકની ચંદ્રસો નકલ પડતર કિંમતે લેવાનું નક્કી કરીને આ કાર્યને પ્રશંસનીય પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. પુસ્તકનું મુદ્રણ કાર્ય નવપ્રભાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના માલિક શ્રી મણિલાલ છગનલાલ શાહે દૂકા સમયમાં કરી આપ્યું છે અને પુસ્તકનો પરિચય જાણીતા લેખક અને પત્રકાર શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈએ સપ્રેમ લખ્યો છે. આ બધાનો અમે હૃદયપૂર્વક અંતઃકરણથી આભાર માનીએ છીએ.

પુસ્તકના સંકલન કર્તા મહાનુભાવે પોતે પણ સંક્ષેપમાં પુસ્તકનો પરિચય લખ્યો છે, એટલે એ અંગે અમારે કશું વધારે કહેવાનું રહેતું નથી. અને છેવટે તો આ વાણી શ્રીમદ્ જેવા જીવનસાધક સંતની છે, એટલે એ પોતે જ પોતાની લાવના અને શ્રી જિનેશ્વર દેવનો મહિમા વાચકના અંતર સુધી પહોંચતાં કરે એજ ઉચિત છે.

દે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર સ્વાધ્યાયમંદિર શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નિગમ્યાસ મંડપ
પંચલાઈની પોળ, અમદાવાદ. તથા વિહાર લવન ટ્રસ્ટ.

સંકલનકર્તાનું નમ્ર નિવેદન

આ પુસ્તક સંકલન કરવા પાછળનો એક માત્ર આશય, જે લગવંતોનો આ સારાથે જગત ઉપર અનેરો ઉપકાર છે, તેનાથી સર્વ પરિચિત થાય તે જ છે. અનેકાંતવાદના પ્રખર પુરસ્કર્તા શ્રીમદ્ રાજ્યદ્રજીના આંતર અનુભવ અને દિવ્યદર્શનમાંથી ઉદ્ભવેલી જિન લગવંતો તરફની અનન્ય શ્રદ્ધા અને લક્ષિત, જે વાચકોને જિનેશ્વર લગવંતો પર શ્રદ્ધા છે, તેમની શ્રદ્ધામાં વધારો કરશે, અને જેમને શ્રદ્ધા નથી, તેમને માટે શ્રદ્ધાનું અનન્ય નિમિત્ત થશે, એમ લાગવાથી આ પુસ્તકના સંકલનનો મેં પ્રારંભ કર્યો હતો.

આ જન્મમાં કોઈ પણ જાતના પરિશ્રમ વિના, જાણે કે ઘણાં જન્મોની તપશ્ચર્યાના ફળરૂપે, જિનેશ્વર લગવંતોનો અદ્ભુત બોધ શ્રીમદ્ને લગભગ ૧૫ વર્ષની લઘુવયે પ્રાપ્ત થયો હતો. અને કોઈ લઘુ જૈન સંસ્કારોને તેમણે આત્મ-સાત્ કર્યા હતા, તેમ આ પુસ્તકના વાંચનથી સ્પષ્ટ અનુભવાય તેવું છે. શ્રીમદ્જીના લખવા મુજબ નિર્ઐશના ઉપદેશને અચલભાવે અને વિશેષે સમ્મત કરતાં અન્ય દર્શનના ઉપદેશમાં તેમને મધ્યસ્થતા પ્રિય હતી. મ. ગાંધીજીના લખવા મુજબ શ્રીમદ્જીને બીજા ધર્મો પ્રત્યે અનાદર ન હતો. આવા મધ્યસ્થદ્રષ્ટિ પુરૂષ હોવા છતાં શ્રીમદ્જી જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં કેવા ઓતપ્રોત થઈ ગયા હતા, અને તેમના સાહિત્યનું જૈન દર્શનમાં કેટલું ભારે મૂલ્ય છે, તેનું દર્શન આપણને ષડ્દર્શનના પ્રખર અભ્યાસી પંડિત-વર્યા શ્રી સુખલાલજીના નીચેના લખાણોમાંથી મળી રહેતું હોવાથી ટુંકાણમાં તેને નોંધ્યું છે :-

બંગાળી, મરાઠી, હિન્દી અને ગુજરાતી આદિ પ્રાંતિક

લાખાઓ, જેમાં ગૃહસ્થ કે ત્યાગી, જૈન વિદ્વાન અને વિચારક વર્ગની લેખન પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને વિશેષ સંભવે છે, તેમાંથી પ્રસિદ્ધ જૈન આચાર્ય આત્મારામજીની હિન્દી કૃતિઓને બાદ કરતાં એકે લાખામાં વીસમી શતાબ્દમાં લખાયેલું એક પણ પુસ્તક મેં એવું નથી જોયું કે જેને ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ના લખાણો સાથે ગંભીરતા, મધ્યસ્થતા, અને મૌલિકતાની દ્રષ્ટિએ અંશથી પણ સરખાવી શકાય. તેથી આધુનિક સમગ્ર જૈન સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ વિશેષ કરી જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને ચારિત્રવિષયક ગુજરાતી સાહિત્યની દ્રષ્ટિએ શ્રીમદ્ના લખાણોનું ભારે મૂલ્ય છે.

૨. એકવાર કાંઈ વાતચીત પ્રસંગે મહાત્માજીએ આ કૃતિ. (૧૦ વર્ષની ઉંમરે લખાયેલી ‘પુષ્પમાળા’) વિષે મને એક જ વાક્ય કહેલું, જે તેની વિશેષતા માટે પૂરતું છે. “અરે એ ‘પુષ્પમાળા’ તો પુનર્જન્મની સાક્ષી છે.”

૩. સર્વસાધારણ માટે તો નહીં, પણ જૈન સુમુક્ષુ માટે તે (શ્રીમદ્જીનું ‘આત્મસિદ્ધિ-શાસ્ત્ર’) ગીતાની ગરજ સારે તેવું છે. જો આમાં જૈન પરિભાષા ગૌણ કરી પાછળથી વ્યાપક ધર્મસિદ્ધાંતો ચર્ચ્યા હોત તો એ ભાગ ગીતાના બીજા અધ્યાયનું સ્થાન લેત.

૪. જે કાંઈ સાધન ઉપલબ્ધ છે, તે ઉપરથી એટલું ચોક્કસપણે કહી શકાય એમ છે કે ત્રણે જૈન પરંપરાના તાત્ત્વિક પ્રધાન પ્રધાન ગ્રંથો એમને વેધક દ્રષ્ટિથી સ્પર્શ્યા છે. કેટલાક મૂળ સૂત્રો, જેવાં કે ઉત્તરાધ્યયન, સૂત્રકૃતાંગ, દશવૈકલિક, પ્રશ્નવ્યાકરણ ઇત્યાદિ તો એ શબ્દ, ભાવ અને તાત્પર્યમાં પી ગયા હતા. અમ લાગે છે કે તર્કપ્રધાન ગ્રંથો પણ એમણે વાંચ્યા છે. પૈરાગ્ય પ્રધાન અને કર્મ

વિષયક સાહિત્ય તો એમની નસે નસમાં વ્યાપેલું છે.

૫. ત્યારે શ્રીમદ્ જોવી વ્યક્તિ ઉત્તમ કરવા વાસ્તે માત્ર જૈન સંસ્કૃતિ પ્રત્યે જ નહીં પણ ગુજરાતી સંસ્કૃતિ પ્રત્યે માથું આપમેળે નમી જાય છે. જૈન સમાજમાં તો એ વ્યક્તિ ચિરકાલ લગી આદરણીય સ્થાન જાળવી રાખશે એમાં શંકા જ નથી. તટસ્થ અને ચિંતક લાવે શ્રીમદ્ના લખાણો વાંચ્યા સિવાય તેમને વિષે અભિપ્રાય બાંધવા કે વ્યક્ત કરવા એ વિચારકની દ્રષ્ટિમાં ઉપહાસ્યાસ્પદ થવા જેવું અને પોતાનું સ્થાન ગુમાવવા જેવું છે.

પ્રજ્ઞાચક્ષુ પંડિતવર્ય શ્રી સુખલાલજી
'એક સમાલોચનામાંથી'

આ પુસ્તકને નવ પ્રકરણમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે. દરેક પ્રકરણને અનુરૂપ વિષયોને તે તે પ્રકરણમાં સ્થાન આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ઉપરાંત બને ત્યાં સુધી પ્રકરણમાં પણ વિષયને અનુરૂપ લખાણોને તે તે મથાળાં નીચે લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. તે તે પ્રકરણોને અનુરૂપ એવાં લાલકારક મુખ્ય વાક્યોની પુનરુક્તિ જરૂર કરી છે. પણ તે ખાસ જરૂરી લાગવાથી જ કરી છે.

આ પુસ્તક તપાસી ગયા પછી છપાઈને વહેલામાં વહેલી તકે બહાર પડે તેનું પ્રોત્સાહન મને મારા પરમ પૂજ્ય પિતાશ્રી પોપટલાલભાઈ, મુ. શ્રી લાલભાઈ, મુ. શ્રી અમૃતભાઈ, મુ. શ્રી ડા. સોનેજી, શ્રી અરવિંદભાઈ તથા મારા મિત્રો શ્રી રતિભાઈ તથા હસમુખભાઈએ આપ્યું હતું. તે સૌનો હું અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું. આ પુસ્તકના ટાઈટલનું સર્વકામ મારા સ્નેહી શ્રી રતિલાલ લાલભાઈ શાહે સંભાળેલું છે. એટલે આ પુસ્તકને ગેટ અપ આપવાનું સર્વ

શ્રેય તેમને છે. પુસ્તકની જ્યારે રૂપરેખા જ તૈયાર થઈ હતી ત્યારે વાતચીત થતાં આ પુસ્તક ખૂબ સુંદર અને ઉપયોગી બનશે એવા આશીર્વાદ આપનાર યોગીપુરૂષ સહજનંદધનજી (સ્વ. ભદ્ર મુનિમહારાજ)ને હું કેમ ભૂલી શકું? પોતાના અંતરના આશીર્વાચનથી આ પુસ્તકને અલંકૃત કરનાર પ્રભાવક પ્રવચનકાર પ. પૂ. મુનિમહારાજ શ્રી ભૂવનવિજયજી ગણિ, તથા પ. પૂ. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ તથા આત્માર્થ માર્ગના પ્રેરણાદાતા પ. પૂ. મુનિ શ્રી મિત્રાનંદ વિજયજી મહારાજને નમસ્કાર કરીને મારા તે સૌ પ્રત્યેનો આદરભાવ પ્રગટ કરું છું. ઉપરાંત કેટલાક વખતથી હું વિદ્વાન મુનિમહારાજોના સમાગમમાં છું, અને તેમના ઉપદેશનું પાન કરું છું. ‘શ્રી જિનેશ્વર મહિમા’નું આ પુસ્તક તૈયાર થતું હતું ત્યારે જે પૂ. આચાર્ય મહારાજોએ તથા વિદ્વાન મુનિ મહારાજોએ મને મૌખિક આશીર્વાદ આપ્યા છે તેમનો ઉપકાર પણ હું કેમ ભૂલી શકું? એ સૌ મુનિમહારાજોને પણ વંદન કરીને મારા તેમના પ્રત્યેનો આદરભાવ પ્રગટ કરું છું.

આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના જૈન સાહિત્યના સંનિષ્ઠ લેખક મુ. શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈની અનુભવી કલમે લખાઈ છે, તે ખૂબ આનંદનો વિષય છે. તેઓ હાલમાં નિવૃત્ત હોવા છતાં જૈન સાહિત્ય સંબંધી વિધિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં ગુંથાયેલ હોવાથી, સમયનો અભાવ છતાં તેમણે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખી આપી છે. અને

પુસ્તક સંબંધી ઉપયોગી સૂચનો કરેલ છે તે માટે તેમનો હું અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું. મુ. શ્રી રતિભાઈ અનેક જૈન પુસ્તકોના વિદ્વાન લેખક હોવા ઉપરાંત પત્રકાર પણ છે. મુખ્યત્વે ‘જૈન’ પત્રમાં અવાર નવાર તેમના લેખો પ્રગટ થતા રહે છે. તેઓ અનેક જૈન સંસ્થાઓ સાથે સંકળાયેલ છે. આ બધું હોવા છતાં સૌથી અગત્યની વાત તેઓ નમ્ર, સરળ અને મધ્યસ્થ પરિણામી છે. સામાના વિચારોને સ્વસ્થ ચિત્તે વિચારીને પોતાને યોગ્ય જણાય તે રીતે વિષયને નિરૂપતાથી પણ ક્યાંયે કટુતા ન આવી જાય તે રીતે રજુ કરવાની તેમની આગવી કલા છે. તેઓએ છેલ્લા ઘણા વર્ષો આગમ પ્રભાકર પૂ. મુનિશ્રી પૂણ્યવિજયજી મહારાજ સાહેબ તેમજ પંડિતવર્ય શ્રી સુખલાલજી સાથે જૈન સાહિત્યના સંશોધનમાં તથા અભ્યાસમાં ગાળ્યા છે.

આ પુસ્તકના પ્રકાશનનું સર્વશ્રેય શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નિબલ્યાસ મંડપ તથા વિહાર ભવન ટ્રસ્ટને છે. તેઓએ મારા આ સંકલિત કરેલા પુસ્તકને શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરના ૨૫૦૦મા નિર્વાણ કલ્યાણક પ્રસંગે પ્રગટ કરવાનું નક્કી કર્યું તે માટે તે ટ્રસ્ટ અને ટ્રસ્ટી મંડળનો પણ હું અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું. ઉપરાંત આ પુસ્તકની અગાઉથી ૧૫૦૦ કોપી પડતર કિંમતે લેવાનું નક્કી કરનાર શ્રી જ્ઞાન પ્રચારક ટ્રસ્ટ અને તેના ટ્રસ્ટી મંડળનો પણ હું ખૂબજ આભારી છું.

આ પુસ્તકમાં દરેક લખાણની નીચે જે પત્રાંક અને

પાન નંબર આપવામાં આવ્યા છે તે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથ’ દ્વિતીયાવૃત્તિ (આવૃત્તિ-૨)-અગાસ પ્રકાશનના લીધા છે. તે માટે શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આશ્રમ-અગાસનો હું ઋણી છું.

આ પુસ્તકના સંકલનમાં બનતી સાવધાની રાખવા છતાં એમાં જે ભૂલ રહી ગઈ હોય તે તરફ લક્ષ દોરવા સુઝ વાંચકોને મારી નમ્ર વિનંતિ છે કે જેથી ખીજી આવૃત્તિમાં યોગ્ય સુધારો થઈ શકે.

છેલ્લે મારી સર્વ વાંચકોને એક જ વિનંતી છે કે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોને, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જેવા સમર્થ તત્ત્વવેત્તા અને મધ્યસ્થ દ્રષ્ટિ પુરૂષ કેટલી શ્રદ્ધાની નજરે જુએ છે, અને સર્વજ્ઞ ભગવંતોના કેવા ગુણો છે, તેમણે શું પ્રાપ્ત કર્યું છે, કે જેથી આપણને તેમના વચનમાં ‘એક પણ પશુ શંકા ન થવી જોઈએ’ તે સમજવાને માટે આ પુસ્તકને સળંગ એક વખત અવશ્ય વાંચવું અને પછી તેના ઉપર મનન કરી યોગ્ય અભિપ્રાય બાંધવો.

આ પુસ્તક કોઈપણ રીતે ‘શ્રી જિનેશ્વરોના મહિમા’ ને વધારવાનું નિમિત્ત બને એ જ અભિલાષા.

સત્પુરૂષોનું યોગબળ જગતનું કલ્યાણ કરે.

કારતક સુદ ૧૫ વિ. સં. ૨૦૩૦ કીકાભટ્ટની પોળ, અમદાવાદ.

જયંતીકાલ પોપટલાલ શાહ

શ્રીમદ્જીવિષે પૂજ્ય ગાંધીજીના કેટલાક ઉદ્ઘારો.

સંકલન કર્તાની સંક્ષિપ્ત નોંધ.

“ અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?
ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ઘ્રંથ જો ?
સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,
વિચરશું કવ મહત્પુરૂષને પંથ જો.”

“ એહ પરમપદ પ્રાપ્તિનું ક્યું ધ્યાન મેં,
ગભ વગર ને હાલ મનોરથ રૂપ જો.
તો પણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહ્યો,
પ્રભુ આજ્ઞાએ થાશું તે જ સ્વરૂપ જો.”

જિનેશ્વર ભગવંતોના અપૂર્વભાવથી ગુણો ગાતાં અને શ્રીમદ્જીના જ શબ્દોમાં કહીએ તો ‘ એ જ પરમપદની પ્રાપ્તિનું ધ્યાન ધરતાં, પૂર્વકર્મને સમભાવે વેદવાનો ભવ્ય પુરૂષાર્થ કરતાં, અને ઉપરની કડીઓમાં સૂચવ્યા મુજબ બાહ્ય આભ્યાંતર નિર્ઘ્રંથ (સાધુ) થવાની અને આ સંસારના સર્વ સંબંધોના બંધનને તીક્ષ્ણ પણે છેદીને જિનેશ્વર ભગવંતોના માર્ગે વિચારવાની ઉત્કટ ભાવના ભાવતાં શ્રીમદ્જીએ પોતાનું અંતરંગ જીવન કેવું બનાવ્યું હતું તેની વાચકોને કાંઈક ઝાંખી થઈ શકે તે હેતુથી શ્રીમદ્જીના ગાઢ પરિચયમાં આવી તેમના જીવનની મૂલવણી કરનાર, સત્યના મહાત્મ ઉપાસક રાષ્ટ્રપિતા મ. ગાંધીજીના વિચારોનું ટુંકું સંકલન અત્રે આપવામાં આવ્યું છે. જે તેમની આત્મકથામાંથી, શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જયંતિ પ્રસંગે આપેલ પ્રવચનોમાંથી તથા શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથની ’ પ્રસ્તાવનામાંથી ઉદ્ધૃત કરેલા છે.

પૂજ્ય ગાંધીજીના કેટલાક ઉદ્ગારો

૧. તેમનો પક્ષપાત જૈનદર્શન તરફ હતો એમ તેઓ મને કહેતા. તેમની (શ્રીમદ્જી) માન્યતા હતી કે જિનાગમમાં આત્મજ્ઞાનની પરાકાષ્ઠા છે.

૨. ખાતાં, ખેસતાં, સૂતાં પ્રત્યેક ક્રિયા કરતાં તેમનામાં વૈરાગ્ય તો હોય જ. કોઈ વખત આ જગતના કોઈપણ વૈલવને વિષે તેમને મોહ થયો હોય એમ મેં નથી જોયું.

૩. દેખાવ શાંતમૂર્તિનો હતો. તેમના કંઠમાં એટલું બધું માધુર્ય હતું કે તેમને સાંભળતાં માણસ થાકે નહિ. ચહેરો હસમુખો અને પ્રકુદ્ધિત હતો, તેના ઉપર અંતર આનંદની છાયા હતી. ભાષા એટલી પરિપૂર્ણ હતી કે તેમને પોતાનાં વિચારો બતાવતાં કોઈ દિવસ શબ્દ જોતવો પડ્યો છે એમ મને યાદ નથી. કાગળ લખવા એસે ત્યારે લખ્યે જ શબ્દ બદલતાં મેં તેમને જોયા હશે, છતાં વાંચનારને એમ નહિ લાગે કે ક્યાંયે વિચાર અપૂર્ણ કે વાક્યરચના તૂટેલી છે, અથવા શબ્દની પસંદગીમાં ખોડ છે. આ વર્ણન સંયમીને વિષે સંભવે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ‘અંધ’ની પ્રસ્તાવનામાંથી

૪. તેમની ઉંમર તે વેળા ૨૫ વર્ષ ઉપરની નહોતી, છતાં તે ચારિત્રવાન અને જ્ઞાની હતા એ તો હું પહેલી સુલાકાતે જ જોઈ શક્યો. તે શતાવધાની ગણાતા હતા. શતાવધાનની વાનગી જોવા દાકતર મહેતાએ મને સૂચવ્યું. મેં મારા ભાષાજ્ઞાનનો ભંડોળ ખાલી કર્યો, ને કવિએ મેં કહેલા શબ્દો જે નિયમમાં કહ્યા હતા તે જ નિયમમાં કહી

સંલગ્નાવ્યા ! આ શક્તિની મને અદેખાઈ થઈ, પણ હું તે પર મુગ્ધ ન થયો. જેના ઉપર હું મુગ્ધ થયો તે વસ્તુનો પરિચય મને પાછળથી થયો, એ હતું તેમનું અહોળું શાસ્ત્રજ્ઞાન અને તેમની આત્મદર્શન કરવાની ભારે ધગશ. આત્મદર્શનની ખાતર જ તે પોતાનું જીવન અતીત કરતા એમ પાછળથી મેં જોયું.

૫. જે મનુષ્ય લાખોના સોદાની વાત કરી લઈને તુરતજ આત્મજ્ઞાનની વાતો લખવા બેસી જાય તેની જાત વેપારીની નહિ, પણ શુદ્ધ જ્ઞાનીની છે. તેમનો આવી જાતનો અનુભવ મને એક વેળા નહિ, પણ અનેક વેળા થયેલો. મેં તેમને કદી મૂર્છિત સ્થિતિમાં નથી જોયા.

૬. ઘણાં ધર્માચાર્યોના પ્રસંગમાં હું ત્યાર પછી આવ્યો છું. દરેક ધર્મના આચાર્યોને મળવાનો પ્રયત્ન મેં કર્યો છે. પણ જે છાપ મારા પર રચચંદલાઈએ પાડી તે બીજા નથી પાડી શક્યા. તેમનાં ઘણાં વચનો મને સોંસરા ઉતરી જતાં.

ગાંધીજીની આત્મકથા ખંડ ૧ ભાગ ૨. પ્ર ૧.

૭. આપણે સંસારી જીવો છીએ ત્યારે શ્રીમદ્ અસંસારી હતા આપણને અનેક યોનિયોમાં ભટકવું પડશે, ત્યારે શ્રીમદ્ને કદાચ એક જન્મ બસ થાયો. આપણે કદાચ મોક્ષથી દૂર ભાગતા હોઈશું, ત્યારે શ્રીમદ્ વાયુવેગે મોક્ષ તરફ ધસી રહ્યા હતા.

૮. બાહ્ય આડંબરથી મનુષ્ય વીતરાગ નથી થઈ શકતો. વીતરાગતા એ આત્માની પ્રસાદી છે. અનેક જન્મોના પ્રયત્ને મળી શકે છે, એમ હરકોઈ માણસ અનુભવી શકે છે. રાગોને કાઢવા પ્રયત્ન કરનાર જાણે છે કે રાગરહિત થવું એ કેવું કડિન છે ! એ રાગરહિત દશા કવિને સ્વાભાવિક હતી.

૬. આંતરવૈરાગ્ય વિના મોક્ષની લગની ન થાય, એવી વૈરાગ્ય લગની કવિની હતી.

૧૦. તેમના લખાણોમાં સત્ નીતરી રહ્યું છે, એવો મને હંમેશા ભાસ આવ્યો છે. તેમણે પોતાનું જ્ઞાન બતાવવા સારું એક પણ અક્ષર નથી લખ્યો. લખનારનો હેતુ વાંચનારને પોતાના આત્માનંદમાં ભાગીદાર બનાવવાનો હતો. જેને આત્મકલેશ ટાળવો છે, જે પોતાનું કર્તવ્ય જાણવા ઉત્સુક છે, તેને શ્રીમદ્ના લખાણોમાંથી બહુ મળી રહેશે એવો મને વિશ્વાસ છે. પછી તે ભલે હિંદુ હોય અન્યધર્મી.

૧૧. હિંદુ ધર્મમાં મને શંકા પેદા થઈ, તે સમયે તેના નિવારણમાં મદદ કરનાર રાયચંદભાઈ હતા.

૧૨.હિંદુ ધર્મમાં મને જે જોઈએ તે મળે એમ છે એવો મનને વિશ્વાસ આવ્યો. આ સ્થિતિને સારું રાયચંદભાઈ જવાબદાર થયા, એટલે મારું માન તેમના પ્રત્યે કેટલું વધ્યું હોયું જોઈએ તેનો ખ્યાલ વાંચનારને કંઈક આવશે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર 'અંથ પી' પ્રસ્તાવનામાંથી

૧૩. એક પત્નીવ્રતને તો વિવાહ થતાં જ મારા હૃદયમાં સ્થાન હતું. પત્ની પ્રત્યેની વફાદારી મારા સત્યવ્રતનું અંગ હતું. પણ સ્વસ્ત્રી પ્રત્યે પણ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું એ મને દક્ષિણ આફ્રિકામાં સ્પષ્ટ સમજાયું. કયા પ્રસંગથી અથવા કયા પુસ્તકના પ્રભાવથી એ વિચાર મને ઉદ્ભવ્યો એ અત્યારે મને યોજાયું યાદ નથી આવતું; એટલું સ્મરણ છે કે, એમાં રાયચંદભાઈની અસરનું પ્રાધાન્ય હતું.

આત્મકથા ખંડ ૧ ભાગ ૩ પ્ર. ૭

૧૪. જેમનું પુણ્ય સ્મરણ કરવા આપણે આવ્યા છીએ તે દયાધર્મની મૂર્તિ હતા. તેમણે દયા ધર્મને જાણ્યો હતો, ને પોતાના જીવનમાં કેળવ્યો હતો.

૧૫. ઘણીવાર કહીને લખી ગયો છું કે મેં ઘણાના જીવનમાંથી ઘણું લીધું છે. પણ સૌથી વધારે કેઈના જીવનમાંથી મેં ગ્રહણ કર્યું હોય તો તે શ્રી કવિના જીવનમાંથી છે.

૧૬.તેમને આખું જગત પોતાના સગા જેવું હતું. આપણા લાઈ કે બહેનને મરતા જોઈને જે કલેશ આપણને થાય છે, તેટલો કલેશ તેમને જગતના દુઃખને, મરણને જોઈને થતો. સ. ૧૯૭૮ અમદાવાદમાં 'રાજચંદ્ર જયંતી' પ્રસંગે આપેલ વ્યાખ્યાનમાંથી.

૧૭. શ્રાવક છતાં શ્રાવક અને વૈષ્ણવના વાડાની પાર જઈ પ્રાણી માત્ર સાથે અલેધ સાધનારા, મોક્ષને કિનારે પહોંચેલા, વણિક છતાં, ધનપ્રાપ્તિની શક્તિ છતાં, ધનપ્રાપ્તિ માટેનાં સાહસ છોડી ઈશ્વર પ્રાપ્તિનાં સાહસ સાધનારા, આધુનિક જમાનાના એક ઉત્તમોત્તમ દિવ્ય દર્શન કરનારા રાયચંદલાઈનું આજના જેવા સમયે કીર્તન કરવાનો અમૂલ્ય લાભ મળે એ કેવું લાગ્ય!

૧૮.રાજચંદ્રના જીવનમાંથી તેમની અનંત તપશ્ચર્યા શીખીએ અને જે અનંત તપશ્ચર્યાને પરિણામે તેઓ ચૈતન્યની જ આરાધના કરતાં શીખ્યા તે સમજીએ, અને આપણી અદ્યતા વિચારી બકરી જેવા રાંક બની, આપણામાં વિરાજતા ચૈતન્યને વિચારી સિંહ જેવા સમર્થ બનીએ તો જીવનનું સાર્થક છે.

માંડવીમાં સં. ૧૯૮૨ કારતક સદ ૧૫ ને દિવસે આપેલ વ્યાખ્યાનમાંથી

૧૯. એમના જીવનમાંથી ચાર ચીજો શીખીએ:—

૧. શાશ્વત વસ્તુમાં તન્મયતા, ૨. જીવનની સરળતા, આખા સંસાર સાથે એક વૃત્તિથી વ્યવહાર, ૩. સત્ય, અને ૪. અહિંસામય જીવન.

સં. ૧૯૯૨ કાર્તિકી પૂર્ણિમાના દિવસે વર્ષામાં પ્રાર્થના પછી આપેલ પ્રવચનમાંથી.

પ્રસ્તાવના

શ્રીમદ્ના આંતર વૈભવની ઝાંખી

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના જીવનમાં તત્ત્વનિષ્ઠા અને ધર્મનિષ્ઠાની સોહામણી અને વિરલ ફૂલગૂંથણીનાં આહ્વાદ-કારી દર્શન થાય છે, તત્ત્વનિષ્ઠા એટલે આંતરિક રીતે પોતાની જાતને યાને આત્મતત્ત્વને અને બાહ્ય રીતે વિશ્વતત્ત્વને જાણવાની સત્યનિષ્ઠા, સત્યના ઝીણામાં ઝીણા અંશને અને મોટામાં મોટા સ્વરૂપને પામવાની ઉત્કટ ઝાંખના, અને ધર્મનિષ્ઠા એટલે સત્યનું જે કંઈ દર્શન થયું હોય એને જીવન સાથે એકરૂપ બનાવી લેવાનો અવિરત અને અદ્વિત્ય યુરુપાર્થ.

આ બન્નેની સમાન ભાવે ઉપાસના કરવાને લીધે શ્રીમદ્ની જીવનસાધના સ્ફટિક સમી વિમળ અને હિમાલય સમી ઉન્નત-ઉચ્ચાશયી બની હતી. અને તેથી તેઓ એક આદર્શ ધર્મપુરુષ કે સંતપુરુષ તરીકેના બહુમાનના અધિકારી બની ગયા હતા. અર્થાત્ જેમ જ્ઞાનની ઉપાસના માટે તેમ ક્રિયા કે ચારિત્રમય ધર્મની આરાધના માટે તેઓ સદા પ્રયત્નશીલ અને જાગ્રત રહેતા હતા. અને શ્રદ્ધાનું તત્ત્વ-દેવ, ગુરુ અને ધર્મ ઉપરની દઢ આસ્થાનું સત્ત્વ-તો એમના એક એક આત્મપ્રદેશમાં ભર્યું હતું. એટલે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની નિર્મળ આરાધનાના શાસ્ત્રે ચીંધ્યા માર્ગના પુણ્ય યાત્રિક તરીકે તેઓ મોક્ષમાર્ગના સાચા અને અધિકારી સાધક હતા, એમ કહેવું જોઈએ.

એક જીવનસાધક સંત તરીકે શ્રીમદ્નાં વૃત્તિ અને વલણ અંતર્મુખ હોય અને એમની પ્રવૃત્તિ અને રુચિનું કુવર્ણિત આત્મલક્ષી કે આત્મભાવનાં દર્શનનું હોય એ

સ્વાભાવિક છે; જીવનની સાધના કરવા ઇચ્છતા દરેક સાધકનો રાહ આ જ હોઈ શકે. પણ શ્રીમદ્ની વિરલ કે અસાધારણ કહી શકાય એવી વિશેષતા એ હતી કે એમની સાધનાનો માર્ગ, એમનાં વૃત્તિ અને વલણ તેમજ એમની પ્રવૃત્તિ અને રુચિ, યથાર્થ જ્ઞાનના પ્રકાશથી પ્રકાશિત હતાં.

શ્રીમદ્ની જ્ઞાનસાધનાની ભૂમિકા કેટલી ઉચ્ચ હતી અને એમાં એમણે કેટલી સિદ્ધિ મેળવી હતી, એનો વિચાર કરતાં સાચેજ, હેરત પામી જવાય છે. એમની શાસ્ત્રોની ભાવનાને આત્મસાત્ કરવાની શક્તિ, ગમે ત્યાંથી સત્યને શોધી કાઢવાની સૂઝ અને પોતાની લાગણીઓને, એક સિદ્ધહસ્ત સાહિત્યકાર અને કવિની અદાથી, સુગમ, સચોટ અને સત્યલક્ષી ભાષા અને શૈલીમાં, ગદ્ય અને પદ્ય અને રૂપમાં, રજૂ કરવાની પ્રતિભા જાણે એમની જન્મ-જન્માંતરની જ્ઞાનસાધના અને સત્યશોધક દષ્ટિની સાક્ષીરૂપ બની જાય છે. શ્રીમદ્ની જ્ઞાતા અને સર્જક તરીકેની આવી ઉન્નત ભૂમિકા જોયા પછી એમને પાંડિત, વિદ્વાન કે સાક્ષર કહેવાથી એમનું સાચું મૂલ્ય આંકવાનો સંતોષ નથી થતો; એમને તો જ્ઞાની કે આત્મજ્ઞાની જ કહેવા જોઈએ, કે જેમની જ્ઞાનોપાસનાનું પ્રેરક બળ ન તો વાદ વિવાદમાં વિજય મેળવવાની લાલસા છે, ન તો પોતાના પાંડિત્યનું પ્રદર્શન કરવાની વૃત્તિ છે કે ન તો પોતાની વિદ્વત્તાથી બીજાને આંજ નાખવાની ઇચ્છા છે; જ્ઞાનોપાસનાનું એમનું એક માત્ર ધ્યેય પરમ સત્યરૂપ આત્મતત્ત્વને જાણવાનું અને અજવાળવાનું જ હતું. તેઓની એ સાધનાથી વ્યાપક જનસમૂહને જે લાલ થયો એ તો

કેળવ આનુષંગિક જ હતો. એમના ગદ્ય-પદ્યમય વિપુલ સાહિત્યમાંથી નહીં જેવું કહી શકાય એટલું જ સાહિત્ય એમની હયાતી દરમ્યાન પ્રગટ થવા પામ્યું હતું અને એ માટે એમણે કશી ચિંતા કે પ્રવૃત્તિ કરી ન હતી, તે આવી અંતર્મુખ દૃષ્ટિને જ કારણે.

સાધકની સાધનામાં પરિસ્થિતિની અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા મહત્વનો ભાગ ભજવે છે, એ સાચું છે. અને તેથી આત્મશુદ્ધિના ચાહકને માટે ધરસંસારનો ત્યાગ કરીને ત્યાગ માર્ગનો તેમજ એ માર્ગે દર્શાવેલ વેશ, ઉપકરણ વગેરેનો સ્વીકાર કરવો એ ઉપયોગી થઈ પડે છે એ પણ સાચું છે. પણ ત્યાગ માર્ગ તરફના અનુરાગના અતિરેકના કારણે એ માર્ગના સ્વીકારના પુરાવા રૂપ આ વેશ, ઉપકરણ જેવાં બાહ્ય સાધનોની ઉપયોગિતાની મર્યાદા ધ્યાન બહાર જાય એ ખરાબર નથી; કારણ કે બાહ્ય વેશ કે બીજાં ઉપકરણો-સાધનો સાધનાના માર્ગમાં ઉપયોગી કે ઉપકારક હોવા છતાં ઉદયભાવે સંસારમાં વર્તતા જ્ઞાનીને એ અનિવાર્ય તો નથી જ. આવી સાધના માટે જે અનિવાર્ય લેખાય તે છે ચિત્તને કેળવવાની, વાસનાઓને સંયમમાં રાખવાની, કામનાઓને કાબૂમાં લેવાની, કષાયોને નાથવાની અને બાહ્ય દૃષ્ટિને અંતર્મુખ બનાવવાની વૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ અને અખંડ જાગૃતિ. આવી આંતરિક દૃષ્ટિની ઉપેક્ષા કરીને કેવળ બાહ્ય વેશથી સાધક કશી સફળતા પ્રાપ્ત નથી કરી શકતો એટલું જ નહીં, ઊલટું એથી એ દંભનો અને વાણી અને વર્તન વચ્ચેના વિસંવાદનો ભોગ બની

જાય છે. આથી ઉલટું, જે ઉદ્યાધીન સાધકની દષ્ટિ પોતાના આંતરિક દોષોને દૂર કરવાની પાયાની વાત ઉપર કેન્દ્રિત થઈ હોય છે એને માટે વેશ પરિવર્તન કે ત્યાગ માર્ગના સ્વીકારનો બાહ્ય દેખાવ અનિવાર્ય નથી રહેતો. “મન ચંગા તો કયરોટમેં ગંગા” એ લોકોક્તિનો આ જ ભાવ છે. આ સત્યનું દર્શન કરાવી શકે એવા જે થોડાક સાધકો થઈ ગયા, એમાં શ્રીમદ્ધનું સ્થાન આગલી હરોળમાં છે. દેખીતી રીતે ગૃહસ્થધર્મમાં રહેવા છતાં અને ગૃહસ્થ તરીકેની ફરજોનું યથાશક્ય પાલન પણ કરવા છતાં, આત્મભાવ અને એની પ્રાપ્તિને જ પોતાનું જીવનધ્યેય બનાવનાર સાધક કેવી અપૂર્વ સફળતા કે સિદ્ધિ મેળવી શકે છે, એનું જ્વલંત ઉદાહરણ શ્રીમદ્ધમાં જોવા મળે છે. શ્રીમદ્ધની આ વિરલ વિશિષ્ટતા છે. શાસ્ત્રોમાં પણ મરુ-દેવી માતા, ચક્રવર્તી ભરત, આષાઢાભૂતિ, કુર્માપુત્ર, ઇલાચી-કુમાર, કે ચિલાતીપુત્ર જેવા દાખલાઓ નોંધાયેલા છે, જે વેશની નહીં પણ દોષનિવૃત્તિની વૃત્તિની અનિવાર્યતા સમજાવે છે. આ દ્રષ્ટિએ પણ શ્રીમદ્ધનું જીવન, કાર્ય અને સાહિત્ય મનન કરવા જેવું છે.

આ પુસ્તક

આ પુસ્તક, એના નામ પ્રમાણે, શ્રીમદ્ધનાં હૃદયસ્પર્શી વચનોમાં, ભગવાન તીર્થંકરનાં મહિમાનાં પ્રતીતિકર, ઉલ્લાસ પ્રેરક અને શ્રદ્ધાપોષક દર્શન કરાવે છે. શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને પોતાની વિશિષ્ટ સાધનાના બળે મેળવેલ આત્મ-સાક્ષાત્કારના ફળની પ્રભાવનારૂપે અપ્પા સો પરમખ્યા-આત્મા

એ જ પરમઆત્મા બને છે—એ સંદેશ જગતને ભેટ આપ્યો હતો, અને એ સંદેશના વ્યવસ્થિત પ્રસારણ તથા આચરણ માટે ચતુર્વિધ સંઘરૂપ તીર્થની સ્થાપના કરી હતી, અને ધર્મદેશના આપી હતી. અનેક જાતની મલિનતાને કારણે પામર બનેલો અલ્પ આત્મા જ એ બધા મળોને દૂર કરીને પરમ—આત્મા બની શકે છે; એ પરમાત્મા જ સાચો પરમેશ્વર છે, અને એ સિવાય બીજા, બ્રહ્મા, આપણું કે વિશ્વનું સર્જન કરનારા તથા એનો ન્યાય તોળનારા ઇશ્વર કે પરમેશ્વરનું અસ્તિત્વ નથી, આ અભિનવ અને મૌલિક વિચાર માનવજાતને માટે પ્રેરણાના સ્રોતરૂપ અને આશાના મિનારારૂપ બની ગયો અને એમાંથી એને આત્મ-શુદ્ધિ કે આત્મસાક્ષાત્કાર માટેનો પુરુષાર્થ કરવાનું બળ મળ્યું.

આ પુસ્તકમાં સંકલિત કરવામાં આવેલા અને શ્રી જિનેશ્વરનો મહિમા સમજાવતા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના ઉદ્ગારોમાં જિજ્ઞાસુઓને તીર્થંકર ભગવાનની સર્વદેશીય વિશેષતાઓ વર્ણવાયેલી જોવા-જાણવા મળશે. જિનેશ્વરની સાધના, એમની અપૂર્વસિદ્ધિ, એમની વાણી, એમની ધર્મદેશના, એમનો પ્રભાવ, એમણે પ્રરૂપેલ દર્શન તથા ધર્મ, એમની પ્રતિમા અને પ્રતિમાની પૂજા-ભક્તિ, એમના ઉપરની દ્રઢ શ્રદ્ધા—આસ્થા, એમનાં આગમશાસ્ત્રો, એમણે અપનાવેલ નયવાદ અને અનેકાંતવાદની પદ્ધતિ, એમનું સ્વરૂપ વગેરે તીર્થંકરદેવ સંબંધી બધી બાબતોનું, કોઈનું સંક્ષેપમાં તો કોઈનું વિસ્તારથી કરવામાં આવેલું વર્ણન આ પુસ્તકમાં સંગ્રહીત કરવામાં આવેલું છે. શ્રીમદે સરળ

અને રોચક લાભા અને શૈલીમાં કરેલું આ વર્ણન પણ એમનો શાસ્ત્રાભ્યાસ કેવો જીવનસ્પર્શી હતો અને એમનું જ્ઞાન માત્ર ઉપરછલું યા વાણીવિલાસ કે બુદ્ધિવિલાસ રૂપ નહીં પણ કેવું સર્વસ્પર્શી અને મર્મસ્પર્શી હતું એનો ખ્યાલ આપે છે. એમના એક એક વચનમાં જાણે અનુભવ જ્ઞાનનો—જીવન સાથે એકરસ બની ગયેલ યોધનો—મધુર રણકો સાંભળવા મળે છે, જે સહૃદય અને તત્ત્વજિજ્ઞાસુ વાચકના અંતરને સહજપણે સ્પર્શી જાય છે. એમ કહેવું જોઈએ કે ભગવાન તીર્થંકરનો મહિમા વર્ણવતાં શ્રીમદ્દનાં આ સરળ, સુગમ અને મધુર વચનો ખુદ શ્રીમદ્દનું જીવન, કાર્ય અને સાહિત્ય કેવું મહિમાવંતું છે એની સુભગ છાપ આપણા અંતર ઉપર પાડે છે. આ પણ શ્રીમદ્દની એક સિદ્ધિ જ સમજવી જોઈએ.

હવે આ પુસ્તકમાંના એમના થોડાક ઉદ્દગારો જોઈએ.

જીઓ શ્રીમદ્દની જિનેશ્વર ઉપરની દૃઢ શ્રદ્ધા

“અમારા ચિત્તને વિષે વારંવાર એમ આવે છે અને એમ પરિણામ સ્થિર રહ્યા કરે છે કે જેવો આત્મકલ્યાણનો નિર્ધાર શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ કે શ્રી ઋષભાદિએ કર્યો છે તેવો નિર્ધાર બીજા સંપ્રદાયને વિષે નથી.” (પૃ. ૯)

“એક માત્ર શ્રી જિને કહ્યું છે તે આત્મસ્વરૂપ વિશેષ વિશેષ અવિરોધી જોવામાં આવે છે અને તે પ્રકારે વેદવામાં આવે છે.” (પૃ. ૧૦)

“સંશયબીજ ઉગે નહિ અંદર, જે જિનનાં કથનો અવધારું; રાજ્ય, સદા મુજ એ જ મનોરથ, ધાર થશે અપવર્ગ ઉતારું.” (પૃ. ૮૧)

“ બહુ છકી જાઓ તો પણ મહાવીરની આજ્ઞા તોડશો નહીં ગમે તેવી શંકા થાય તોપણ મારી વતી વીરને નિઃશંક ગણજો.” (પૃ. ૮૫)

“વીર સ્વામીનું બોધેલું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી સર્વ સ્વરૂપ યથાતથ્ય છે, એ ભૂલશો નહીં. તેની શિક્ષાની કોઈ પણ પ્રકારે વિરાધના થઈ હોય, તે માટે પશ્ચિન્તાપ કરજો. આ કાળની અપેક્ષાએ મન, વચન, કાયા આત્મભાવે તેના બોળામાં અર્પણ કરો, એજ મોક્ષમાર્ગ છે.” (પૃ. ૮૫-૮૬)

“ઈશ્વર પર વિશ્વાસ રાખવો એ એક સુખદાયક માર્ગ છે. જેનો દ્રઢ વિશ્વાસ હોય છે, તે દુઃખી હોતો નથી; અથવા દુઃખી હોય તો દુઃખ વેદતો નથી. દુઃખ ઉલટું સુખરૂપ થઈ પડે છે.” (પૃ. ૧૧૦)

“જે મધ્ય વયના ક્ષત્રિય પુત્રે જગત અનાદિ છે એમ બેધડક કહી કર્તાને ઉડાડ્યો હશે, તે પુરુષે શું કંઈ સર્વજ્ઞતાનાં શુભ ભેદ વિના ક્યું હશે? (પૃ. ૧૨૦)

“....એ સઘળાં જ્ઞાનીઓ કરતાં પરમમાન્ય રાખવા યોગ્ય સર્વજ્ઞ મહાવીરનાં વચન સર્વ સ્થળે એ છે કે, સંસાર એકાંત અને અનંત શોકરૂપ તેમજ દુઃખપ્રદ છે.” (પૃ. ૧૩૦)

“જૈન મત પ્રવર્તકોએ મને કંઈ ભૂરશી દક્ષિણા આપી નથી તેમ એ મારા કુટુંબપરિવારી પણ નથી કે એ માટે પક્ષપાતે હું કંઈ પણ તમને કહું. તેમ જ અન્ય મત પ્રવર્તકો પ્રતિ મારે કંઈ વૈરબુદ્ધિ નથી કે મિથ્યા એનું ખંડન કરું. બન્નેમાં હું તો મંદમતિ મધ્યસ્થરૂપ છું. બહુ બહુ મનનથી અને મારી મતિ જ્યાં સુધી પડેલી ત્યાં

સુધીના વિચારથી હું વિનયથી એમ કહું છું કે પ્રિય ભાવ્યો !
જૈન જોવાનું એકેય પૂર્ણ અને પવિત્ર દર્શન નથી. વીતરાગ
જોવો એકેકે દેવ નથી ” (પૃ. ૧૭૫)

આ શબ્દોમાં શ્રીમદ્દની નમ્રતા અને દ્રઢતા બન્ને
સમાનરૂપે ઝળકે છે.

“ નિર્ઘ્રંથ લગવાને પ્રણીતેલા પવિત્ર ધર્મ માટે જે
જે ઉપમા આપીએ તે ન્યૂન જ છે. આત્મા અનંત કાળ રખ-
ડ્યો, તે માત્ર એના નિરુપમ ધર્મના અભાવે.” (પૃ. ૧૭૬)

“ બંધ-મોક્ષની યથાર્થ વ્યવસ્થા જે દર્શનને વિષે
યથાર્થપણે કહેવામાં આવી છે, તે દર્શન નિકટ મુક્તપણાનું
કારણ છે અને એ યથાર્થ વ્યવસ્થા કહેવાને યોગ્ય જો
કોઈ અમે વિશેષપણે માનતા હોઈએ તો તે શ્રી તીર્થંકર
દેવ છે.” (પૃ. ૧૭૭)

“ મને આ મત કે તે મતની માન્યતા નથી, પણ
રાગદ્વેષ રહિત થવાની પરમાકાંક્ષા છે. અને તે માટે જે જે
સાધન હોય, તે તે ઇચ્છવાં, કરવાં એમ માન્યતા છે, અને એ
માટે મહાવીરના વચન પર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.” (પૃ. ૧૭૭)

આ વચનમાં મતનો અનાગ્રહ, મોક્ષની ઝંખના અને
મહાવીર પર દ્રઢ શ્રદ્ધા-એમ ત્રણ ભાવનાઓનો ત્રિવેણી સંગમ
શ્રીમદ્દના જીવનમાં સધાયો હતો, એમ જાણી શકાય છે.

“ પરમાનંદરૂપ હરિને ક્ષણ પણ ન વિસરવા એ
અમારી સર્વ કૃતિ, વૃત્તિ અને લેખનો હેતુ છે.” (પૃ. ૧૧૦)

“ જેમ હરિએ ઇચ્છેલો કમ દોરે તેમ દોરાઈએ
છીએ.” “ સર્વશક્તિમાન હરિની ઇચ્છા સદૈવ સુખરૂપ જ

હોય છે, અને જેને કંઈ પણ લક્ષિતા અંશો પ્રાપ્ત થયા છે એવા પુરૂષે તો જરૂર એમ જ નિશ્ચય કરવો કે “હરિની ઇચ્છા સદૈવ સુખરૂપ જ હોય છે.” (પૃ. ૧૧૧)

આ વચનમાં શબ્દના (‘હરિ,’ ‘જિન’ જેવા) બાહ્ય શાબ્દિક કોચલાને ભેદીને અંદરનું સારભૂત તત્ત્વ શોધવા—સ્વીકારવાની શ્રીમદ્ની ઉદાર ગુણગ્રાહક દ્રષ્ટિ અને શ્રદ્ધાનો સંગમ થયેલો જોવા મળે છે.

શ્રીમદ્ની શ્રદ્ધાની દૃઢતા દર્શાવનારાં આટલાં બધાં વચનો, ઉપર એટલા માટે રજૂ કર્યાં છે કે જેથી એમની શ્રદ્ધામય મનોભૂમિકાનો સ્પષ્ટ રૂપે ખ્યાલ આવે અને એમની જીવનસ્પર્શી ધર્મમયતા માટે કોઈને લેશ પણ શંકા હોય તો તે દૂર થવા પામે.

લક્ષિતાની ઉપયોગિતા સમજાવતાં શ્રીમદ્ કહે છે કે—

“શુભ શીતળતામય છાંય રહી, મનવાંछિત બધાં ફળપંક્તિ કહી;
જિનલક્ષિત ગ્રહો તરુ કદ્ય અહો, લજીને લગવંત લવંત લહો.”
(પૃ. ૧૦૨)

“....જિનલક્ષિતામાં અતિ શુદ્ધ ભાવે લીનતા સિવાય કંઈ નથી જોઈતું, તે ન હોય તો પછી માગવાની ઇચ્છા પણ નથી.” (પૃ. ૧૦૬)

“પ્રભુલક્ષિતામાં જેમ અને તેમ તત્પર રહેવું. મોક્ષનો એ ધુરંધર માર્ગ મને લાગ્યો છે. ગમે તો મનથી પણ સ્થિર થઈને એસી પ્રભુલક્ષિતા અવશ્ય કરવી યોગ્ય છે.”
(પૃ. ૧૧૨)

“ઘણા ઘણા પ્રકારથી મનન કરતાં અમારો દૃઢ નિશ્ચય છે કે લક્ષિતા એ સર્વોપરી માર્ગ છે. અને તે સત્પુરુષના

ચરણ સમીપે રહીને થાય તો ક્ષણવારમાં મોક્ષ કરી દે તેવો પદાર્થ છે.” (પૃ. ૧૧૫)

જિનપૂજા અંગે શ્રીમદે કહ્યું છે કે—

“સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહાત્માઓએ એમ જિન ભગવાનની તથા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો હેતુ જાણ્યો છે. ક્ષીણ મોહ ગુણ સ્થાન પર્યંત તે સ્વરૂપ ચિંતવના જીવને પ્રબળ અલંબન છે. વળી એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપ ચિંતવન જીવને વ્યામોહ ઉપજાવે છે, ઘણા જીવોને શુષ્કતા પ્રાપ્ત કરાવે છે, અથવા સ્વેચ્છાચારીપણું ઉત્પન્ન કરે છે, અથવા ઉન્મત્ત પ્રલાપદશા ઉત્પન્ન કરે છે. ભગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાલંબનથી ભક્તિ પ્રધાન દૃષ્ટિ થાય છે, અને અધ્યાત્મદૃષ્ટિ ગૌણ થાય છે, જેથી શુષ્કતા, સ્વેચ્છાચારીપણું અને ઉન્મત્ત પ્રલાપતા થતાં નથી. આત્મદશા બળવાન થવાથી સ્વાભાવિક અધ્યાત્મપ્રધાનતા થાય છે.” (પૃ. ૧૧૩-૧૧૪)

આ કથનમાં શ્રીમદે જિન પ્રતિમાની ઉપાસનાનું મહત્વ તો વર્ણવ્યું જ છે; સાથે સાથે એમાં એમની નિશ્ચય અને વ્યવહારની સમતુલા જાળવવાની વિવેકશીલ પ્રજ્ઞાનાં પણ દર્શન થાય છે. વળી, એમાં સ્વરૂપ ચિંતવનને પ્રબળ આલંબનરૂપ ગણાવ્યું છે તે જિનપ્રતિમાનો પુષ્ટાલંબનરૂપે જે મહિમા વર્ણવવામાં આવ્યો છે, એની પુષ્ટિ કરે છે.

“આટલું જ ખરું અથવા આટલામાંથી જ પ્રતિમાની સિદ્ધિ થાય તો અમે માનીએ એમ આગ્રહી ન થશો. પણ વીરનાં ઓઘેલાં શાસ્ત્રોથી સિદ્ધિ થાય તેમ ઇચ્છશો.” (પૃ. ૮૭)

આ કથન જિનપ્રતિમાનું સમર્થન તો કરે જ છે; સાથે સાથે જિનપ્રતિમા બહુ ઉપયોગી અને ઉપકારક હોવાથી

જે કોઈ જૈનશાસ્ત્રોમાં એનું વિધાન કરવામાં આવ્યું હોય એનો અનાગ્રહવૃત્તિથી સ્વીકાર કરવાનું પણ એમાં કહેવામાં આવ્યું છે. એમ લાગે છે કે એમનું આ વચન જિનપ્રતિમાને નહીં માનનાર સ્થાનકમાળીં ફિરકાને અનુલક્ષીને કહેવાયું હશે.

પુષ્પપૂજા અંગે તેઓએ કહ્યું છે કે—

“પ્રભુપૂજામાં પુષ્પ ચડાવવામાં આવે છે, તેમાં જે ગૃહસ્થને લીલોતરીનો નિયમ નથી તે પોતાના હેતુએ તેનો વપરાશ કમ કરી ફૂલ પ્રભુને ચડાવે.” (પૃ. ૧૧૫)

શ્રીમદ્દનું આ વાક્ય ફૂલપૂજામાં, અહિંસાની દૃષ્ટિએ, કેટલો વિવેક રાખવાની જરૂર છે, અ બાબત તરફ સાચી રીતે આંગળી ચીંધે છે; અને શાસ્ત્રોમાં ફૂલપૂજામાં જે જયણા રાખવાનું કહેવામાં આવ્યું છે એનું સ્મરણ કરાવે છે. ભગવાનની આંગીમાં હજારો ફૂલનો ઉપયોગ કરવા જતાં આ શાસ્ત્રઆજ્ઞા અને આ જયણા કેવી રીતે સચવાતી હશે તે વિચારવા જેવું છે. ભગવાનની ભક્તિનો લાભ અધિક વસ્તુઓના અર્પણથી નહીં પણ અંતરની સાચી ભાવનાથી થોડીક પણ વસ્તુઓ જયણા સાચવીને ભેટ ધરવાથી, ચિત્તની પ્રસન્નતા અને આત્મશુદ્ધિરૂપે મળે છે, એ મૂળ વાત ધ્યાનમાં રહે તો પુષ્પપૂજામાં કે બીજી બધી ધર્મપ્રવૃત્તિમાં આપમેળે જ વિવેકદૃષ્ટિ જાગી ઊઠે.

આ પુસ્તકમાંની બીજી થોડીક જાણવા જેવી બાબતો નેઠમ્ને:

જિનેશ્વરનું સ્વરૂપ:-આ પુસ્તકનો પહેલોજ દુહો ‘આત્મા એ જ પરમાત્મા’ એ વાતની ખાતરી કરાવે છે. પુસ્તકના બીજા ત્રીજા પાને જિનેશ્વરના સ્વરૂપનું વર્ણન કરતો “મોક્ષમાળા”નો આઠમો પાઠ મૂકવામાં આવ્યો છે, તેમાંના વિશેષણો “નમુત્યુણ” સૂત્રમાંના વિશેષણોની યાદ આપે

એવાં છે. “નમુત્યુણું” સૂત્રમાંનાં વિશેષણો કંઈકી તીર્થંકર ભગવાનનો વ્યાપક મહિમા વર્ણવે છે, જ્યારે આ પાઠમાંનાં વિશેષણો એમની કંઈક આંતર સંપત્તિનું વર્ણન કરતાં હોય. એમ લાગે છે. ૯૧-૯૨ માં પૃષ્ઠ ઉપરનું શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું કાવ્ય પણ જિનેશ્વરના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આપે છે.

તીર્થંકરનો અતિશય—“સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત સ્વભાવ કરવાથી પરસ્પર વૈરવાળાં પ્રાણીઓ પોતાનો વૈરભાવ છોડી દઈ શાંત થઈ બેસે છે, એવો શ્રી તીર્થંકરનો અતિશય છે.” (પૃ. ૨૦)

શ્રીમદ્નું આ વચન મહર્ષિ પતંજલિએ રચેલ યોગ-સૂત્રના “અહિંસાપ્રતિષ્ઠાયાં તત્સન્નિધૌ વૈરત્યાગઃ “એ આર્ષ-વાણીનું પુનરુચ્ચારણ કરે છે.

સત્સંગ—“આત્મા ગવેષવો હોય તેણે, યમનિયમાદિક સર્વ સાધનનો આશ્રય અપ્રધાન કરી સત્સંગને ગવેષવો; તેમજ ઉપાસવો.” (પૃ. ૩૧) “સર્વભાવથી અસંગપણું થવું તે સર્વથી દુષ્કરમાં દુષ્કર સાધન છે, અને તે નિરાશ્રય પણે સિદ્ધ થવું અત્યંત દુષ્કર છે. એમ વિચારી શ્રી તીર્થંકરે સત્સંગને તેનો આધાર કહ્યો છે, કે જે સત્સંગના યોગે સહજસ્વરૂપભૂત એવું અસંગપણું જીવને ઉત્પન્ન થાય છે.” (પૃ. ૪૧)

પૃ. ૮૪માં શ્રીમદ્ ભગવાનને અનુલક્ષીને જ્યારે ભક્તના મુખે એમ કહેવરાવ્યું કે “તારા ધર્મ માટે રાજદ્વારે કેસ મૂકું નહીં” ત્યારે જાણે તેઓ વાતવાતમાં ધાર્મિક આખતોમાં પણ કોર્ટ-કચેરીનો આશ્રય લેવાની આપણી કમજોરી તરફ આપણું ધ્યાન દોરવા માંગતા હોય એમ જ લાગે છે.

૧૧૯માં પાનામાં ભગવાનના મોટાભાઈનું નામ “નંદિવર્ધન”ને બદલે શ્રીમદ્ “નંદિવર્દ્ધમાન” આપ્યું છે. તે જિજ્ઞાસા જગાડે અને સંશોધન કરવા પ્રેરે એવું છે.

આ ઉપરાંત, જિનવાણીનો મહિમા, વ્યવહારુપણું, શુરુમહિમા, સત્યનિષ્ઠા, આત્મવિશ્વાસ, શ્વેતાંબર-દ્વિગંબરના ભેદો, મહાવીરનો મહિમા વગેરે અનેક જાણુવા જેવી જાણતો અંગે શ્રીમદ્ના વિચારો આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યા છે.

પુસ્તકના સંકલન કરનાર

આ પુસ્તકનું સંકલન ભાઈ શ્રી જયંતીભાઈએ કર્યું છે. આ સંકલનમાં મને એમની લક્ષિત, દ્રષ્ટિ અને રુચિ એ ત્રણેની શુચિતાનાં દર્શન થયાં છે. ઉછરતી યુવાન ઉંમરે પણ શ્રી જયંતીભાઈમાં જે તત્ત્વજિજ્ઞાસા અને ધર્મમાર્ગનું અનુસરણ કરવાની રુચિ જોવા મળે છે, તે અતિવિરલ અને યુવાનો તેમ જ મોટાઓ બંનેને માટે પણ સમાન રીતે દાખલારૂપ બની રહે એવી છે. પોતાની ધર્મજિજ્ઞાસા, તત્ત્વજિજ્ઞાસા, કે સત્યજિજ્ઞાસાને સંતોષવા, અને એમ કરીને પોતાના ચિત્તનું યથાશક્ય ઊઘીંકરણ કરવા તેઓએ સંતસમાગમ અને સદ્વાચનનો જે રસ કેળવ્યો છે તે, તેઓ ચિત્તશુદ્ધિના કે ધર્માચરણના સાચા માર્ગે છે એમ કહેવા પ્રેરે એવો છે. તેમાંય તેઓ સામાને પોતાની વાત સમજાવવાની જે ધીરજ, શાંતિ અને નિર્ભયતા દાખવે છે અને ગમે ત્યાંથી સત્યને શોધવા-સ્વીકારવાની ખેલદિલી, ઉદારતા અને અનાગ્રહવૃત્તિનો પરિચય આપે છે, અને તે પણ વાત-વાતમાં મન ઉશ્કેરાઈ જાય એવી તરુણ ઉંમરે, એ બિના એમના પ્રત્યે આદરભાવ જન્માવે એવી છે. મારી સમજ મુજબ, ઉંમરની મોટાઈ એ સાચી નહીં પણ, ઔપચારિક અને ઉપર છદ્દી મોટાઈ છે; સાચી મોટાઈ તો શુણિયલપણામાં જ વસે છે. આ દ્રષ્ટિએ વિચારતાં ભાઈ શ્રી જયંતીભાઈ પ્રત્યે અંતરમાં સહજપણે આદર-

અહુમાનની લાગણી જન્મે છે. આ પુસ્તક માટે કંઈક લખી આપવા નિમિત્તે મને શ્રી જયંતીભાઈનો પરિચય કરવાનો જે અવસર મળ્યો તેથી મને ઘણો આનંદ થયો છે.

આ લખાણ અંગે

એક જીવનસાધક સંતપુરુષના લખાણનો પરિચય કોઈ જીવનસાધનાના ધ્યેયને વરેલ વ્યક્તિ આપે એ જ ઉચિત છે એમ હું માનું છું. છતાં મેં આ લખવાનું સ્વીકાર્યું એમાં મેં અધિકાર વગરનું કામ કર્યું છે, એમ આ લખતી વખતે પણ મને લાગ્યા કરે છે. પણ શ્રી જયંતીભાઈના પિતાશ્રી શ્રી પોપટલાલ સાંકડચંદ શાહ મારા ચિર પરિચિત છે, અને એમની સાથે મારે સ્નેહ સંબંધ છે, એટલે એમના લાગણી ભર્યા આગ્રહનો બે-ત્રણ વાર ઈનકાર કરવા છતાં હું મારા વિચારમાં વધારે વખત મક્કમ રહી ન શક્યો અને મારે આ નિવેદન લખવાની જવાબદારી સ્વીકારવી પડી.

આ જવાબદારી સ્વીકારી ત્યારે તો મને હતું કે જે એક અઠવાડિયામાં એ પૂરી કરી શકીશ; પણ કંઈક નાહુરસ્ત તબિયત અને કંઈક અનેક ચાલુ અને તાત્કાલિક કરવાં પડે એવાં કામોના અવરોધોને લીધે આ કામને ન્યાય આપતાં ત્રણ મહિના કરતાં પણ વધુ વખત વીતી ગયો ! એક રીતે મારા પક્ષે થયેલો આ વિલંબ શ્રી જયંતીભાઈ માટે અકળામણ કે કસોટીરૂપ બની જાય એવો હતો. આમ છતાં તેઓ આ બાબતમાં જે સ્વસ્થતા દાખવી શક્યા તે માટે તેમને શાબાશી ઘટે છે.

શ્રીમદ્દના ચિંતનપૂર્ણ આંતર વૈભવનું થોડુંક પણ દર્શન કરાવવામાં આ પુસ્તક ઉપયોગી થઈ પડે એવું હોવાથી એનું હું આંતરથી સ્વાગત કરું છું.

ક. અમૂલ સોસાયટી અમદાવાદ ૭

રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ

તા-૧૨-૧-૧૯૭૪

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૫.	પૂ. મુનિવર્યોના આશીર્વાચન	૩
અર્પણ:	—શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર પરમાત્માને	૪
ક્રોટો:	—શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર દેવનો	
	શ્રી વીતરાગ સ્તુતિ :—	૫
	શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન પ્રત્યે શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર	૬-૭
	પ્રકાશકનું નિવેદન	૮-૧૦
	સંકલન કર્તાનું નિવેદન	૧૧-૧૬
	શ્રીમદ્ભૂ વિષે પૂજ્ય ગાંધીજીના કેટલાક ઉદ્દગારો	૧૭-૨૧
	પ્રસ્તાવના :-શ્રી રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ	૨૨-૩૫

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	જિનદેવ અને તેમનું માહાત્મ્ય	૧-૨૧
૨.	જિનાગમ સ્તુતિ	૨૨-૮૦
૩.	જિનેશ્વરના વચનોમાં પૂર્ણશ્રદ્ધા	૮૧-૯૧
૪.	શ્રી જિનેશ્વરને નમસ્કાર	૯૨-૧૦૧
૫.	જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિ	૧૦૨-૧૧૬
૬.	ભગવાન મહાવીર	૧૧૭-૧૩૩
૭.	ઉત્તમ શ્રાવક	૧૩૪-૧૩૮
૮.	જૈન મુનિ અને તેમનું માહાત્મ્ય	૧૩૯-૧૫૪
૯.	જૈન દર્શનનું માહાત્મ્ય	૧૫૫-૨૦૨
	તારીખની તવારીખ	૨૦૩-૨૦૮

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૧

જિન દેવ અને તેમનું માહાત્મ્ય

“સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, સમજે જિનનું રૂપ;
તો તે પામે નિજદશા, જિન છે આત્મસ્વરૂપ.”

“પામ્યા શુદ્ધ સ્વભાવને, છે જિન તેથી પૂજ્ય;
સમજે જિનસ્વભાવ તો, આત્મભાનનો ગુણ્ય.”

“કેવલ કરુણા-મૂર્તિ છો, દીનબંધુ દીનનાથ;
પાપી પરમ અનાથ છું, ગ્રહો પ્રભુજી હાથ.”

જિન દેવનું યથાર્થ સ્વરૂપ

ચક્રવર્તી^૧ રાજધિરાજ કે રાજપુત્ર છતાં જેઓ સંસારને એકાંત અનંત શોકનું કારણ માનીને તેનો ત્યાગ કરે છે; પૂર્ણ દયા, શાંતિ, ક્ષમા, નિરાગીત્વ અને આત્મસમૃદ્ધિથી ત્રિવિધ તાપનો લય કરે છે; મહા ઉચ્ચ તપોપધ્યાન વડે વિશોધન કરીને જેઓ કર્મના સમુદ્રને બાળી નાંખે છે; ચંદ્ર તથા શંખથી અત્યંત ઉજ્જવળ એવું શુકલ ધ્યાન જેઓને પ્રાપ્ત થાય છે; સર્વ પ્રકારની નિદ્રાનો જેઓ ક્ષય કરે છે; સંસારમાં મુખ્યતા ભોગવતાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય એ ચાર કર્મ લસ્મીભૂત કરી જેઓ કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન સહિત સ્વસ્વરૂપથી વિહાર કરે છે; જેઓ ચાર અઘાતિ કર્મ રહ્યા સુધી યથાખ્યાત ચારિત્રરૂપ ઉત્તમ શીલનું સેવન કરે છે; કર્મગ્રીષ્મથી અકળાતા પામર પ્રાણીઓને પરમ શાંતિ મળવા જેઓ શુદ્ધ બોધબીજનો નિષ્કારણ કરુણાથી મેઘધારાવાણી વડે ઉપદેશ કરે છે; કોઈ પણ સમયે ક્ષિયિત્ માત્ર પણ સંસારી વૈભવવિલાસનો સ્વપ્નાંશ પણ જેને રહ્યો નથી; ઘનઘાતિ કર્મ ક્ષય કર્યા પહેલાં, પોતાની છદ્મસ્થતા ગણી જેઓ શ્રીમુખવાણીથી ઉપદેશ કરતા નથી; પાંચ પ્રકારના અંતરાય, હાસ્ય, રતિ અરતિ, લય, બુગુપ્સા, શોક, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અપ્રત્યાખ્યાન, રાગ, દ્વેષ, નિદ્રા અને કામ એ અઠાર દૂષણથી જે રહિત છે; સમિચ્છદાનંદ સ્વરૂપથી વિરાજમાન છે, મહાઉદ્યોતકર બાર ગુણો જેઓને પ્રગટે છે; જન્મ, મરણ અને અનંત સંસાર

જેનો ગયો છે તેને નિર્ગ્રંથના આગમમાં સદ્દેવ કહ્યા છે. એ દોષરહિત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામેલ હોવાથી પૂજનીય પરમેશ્વર કહેવા યોગ્ય છે. ઉપર કહ્યા તે અઠાર દોષમાંનો એક પણ દોષ હોય ત્યાં સદ્દેવનું સ્વરૂપ ઘટતું નથી. આ ચરમ તત્ત્વ મહત્પુરુષોથી વિશેષ જાણવું અવશ્યનું છે.

(મોક્ષમાળા-શિક્ષાપાઠ ૮)

પાનુ ૪૩

જિનેશ્વરની અપૂર્વ વાણી

(મનહર છંદ)

અનંત અનંત લાવ લેદથી લરેલી લલી,
અનંત અનંત નય નિક્ષેપે વ્યાખ્યાની છે;
સકલ જગત હિતકારિણી, હારિણી મોહ,
તારિણી લવાખિધ, મોક્ષચારિણી પ્રમાણી છે;
ઉપમા વ્યાખ્યાની જેને તમા રાખવી તે વ્યર્થ,
આપવાથી નિજ મતિ મપાઈ મેં માની છે;
અહો ! રાજચંદ્ર બાળ ખ્યાલ નથી પામતા એ,
જિનેશ્વર તણી વાણી જાણી તેણે જાણી છે.

પાનું ૧૨૦

ભગવાનની શૈલી

શી એની શૈલી ! જ્યાં આત્માને વિકારમય થવાનો
અનંતાંશ પણ રહ્યો નથી. શુદ્ધ, સ્ફટિક શીણ અને ચંદ્રથી

ઉજ્જવળ શુક્લ ધ્યાનની શ્રેણિથી પ્રવાહરૂપે નીકળેલાં તે નિર્ઐશના પવિત્ર વચનોની મને-તમને ત્રિકાળ શ્રદ્ધા રહો !

એ જ પરમાત્માના યોગબળ આગળ પ્રયાચના !

પાતું ૨૦૪

પત્રાંક નં. ૫૨

શ્રી જિનનું મહાન મનોજયીપણું

તે જિન-વર્ધમનાદિ સત્પુરુષો કેવા મહાન મનોજયી હતા ! તેને મૌન રહેવું-અમૌન રહેવું બન્ને સુલભ હતું, તેને સર્વ અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ દિવસ સરખા હતા, તેને લાભ-હાનિ સરખી હતી; તેનો કંમ માત્ર આત્મસમતાર્થે હતો. કેવું આશ્ચર્યકારક કે, એક કલ્પનાનો જય એક કલ્પે થવો હુલ્લ, તેવી તેમણે અનંત કલ્પનાઓ કલ્પના અનંતમા ભાગે શમાવી દીધી !

પાતું ૨૨૨

પત્રાંક નં. ૮૧

જિન દેવની પરમ કરુણા દષ્ટિ

આર્યભૂમિકા પર પ્રાચીન કાળમાં ચાર આશ્રમ પ્રચલિત હતા, એટલે કે, આશ્રમધર્મ મુખ્ય કરીને પ્રવર્તતો હતો. પરમર્ષિ નાલિયુત્રે ભારતમાં નિર્ઐશધર્મને જન્મ આપવા પ્રથમ તે કાળના લોકોને વ્યવહારધર્મનો ઉપદેશ એ જ આશયથી કર્યો હતો. કલ્પવૃક્ષથી મનોવાંચિછતપણે ચાલતો તે લોકોનો વ્યવહાર હવે ક્ષીણ થતો જતો હતો; તેઓમાં

ભદ્રપણું અને વ્યવહારની પણ અજ્ઞાનતા હોવાથી, કલ્પવૃક્ષની સમૂળગી ક્ષીણતા વેળા બહુ દુઃખ પામશે એમ અપૂર્વજ્ઞાની ઋષભદેવજીએ જ્ઞેયું. તેમની પરમ કરુણાદષ્ટિથી તેમના વ્યવહારની કમમાલિકા પ્રભુએ ખાંધી દીધી.

તીર્થંકરરૂપે જ્યારે ભગવંત વિહાર કરતા હતા, ત્યારે તેમના પુત્ર ભરતે વ્યવહારશુદ્ધિ થવા માટે તેમના ઉપદેશને અનુસરી, ચાર વેદની તત્સમયી વિદ્વાનો સમીપે યોજના કરાવી; ચાર આશ્રમના ધર્મ તેમાં દાખલ કર્યા તેમજ ચાર વર્ણની નીતિરીતિ તેમાં દાખલ કરી. પરમ કરુણાથી ભગવાને જે લોકોને લવિયે ધર્મપ્રાપ્તિ થવા માટે વ્યવહાર-શિક્ષા અને વ્યવહારમાર્ગ બતાવ્યો હતો તેમને ભરતજીના આ કાર્યથી પરમ સુગમતા થઈ.

પાનું ૨૩૪

પત્રાંક નં. ૧૦૦

કોઈ પણ જીવ પરમાર્થ પ્રત્યે માત્ર અંશપણે પણ પ્રાપ્ત થવાના કારણને પ્રાપ્ત થાય એમ નિષ્કારણ કરુણાશીલ એવા ઋષભાદિ તીર્થંકરોએ પણ કયું છે, કારણ કે સત્પુ-રુષોના સંપ્રદાયની સનાતન એવી કરુણાવસ્થા હોય છે કે, સમયમાત્રના અનવકાશે આખો લોક આત્મવસ્થા પ્રત્યે હો; આત્મસ્વરૂપ પ્રત્યે હો; આત્મસમાધિ પ્રત્યે હો; અન્ય અવસ્થા પ્રત્યે ન હો; અન્ય સ્વરૂપ પ્રત્યે ન હો; અન્ય આધિ પ્રત્યે ન હો; જે જ્ઞાનથી સ્વાત્મસ્થ પરિણામ હોય છે, તે જ્ઞાન સર્વ જીવો પ્રત્યે પ્રગટ હો, અનવકાશપણે સર્વ જીવ તે

જ્ઞાન પ્રત્યે રુચિપણું હો, એવો જ જેનો કરુણાશીલ સહજ સ્વભાવ છે; તે સંપ્રદાય સનાતન સત્પુરુષોનો છે.

પાનું ૪૧૦

પત્રાંક નં. ૪૩૦

પોતે તરે અને બીજાને તારે તે શ્રી તીર્થંકરાદિ.

પાનું ૪૯૭

પત્રાંક નં. ૫૪૨

આપ્તપુરૂષે જાણેલો દુઃખ મટવાનો માર્ગ

“.....એમ દેખી અત્યંત અનંત કરુણા પ્રાપ્ત થઈ છે જેને, એવા આપ્તપુરૂષે દુઃખ મટવાનો માર્ગ જાણ્યો છે, જે તે કહેતા હતા, કહે છે, ભવિષ્યકાળે કહેશે, તે માર્ગ એ કે જીવનું સ્વાભાવિકપણું પ્રગટ્યું છે જેને વિષે, જીવનું સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ્યું છે જેને વિષે, એવો જ્ઞાનીપુરૂષ. તે જ તે અજ્ઞાનપરિણતિ અને તેથી પ્રાપ્ત થયું જે દુઃખ-પરિણામ તેથી નિવારી આત્માને સ્વાભાવિકપણે સમજાવી શકવા યોગ્ય છે; કહી શકવાને યોગ્ય છે અને તે વચન સ્વાભાવિક આત્મા જાણ્યાપૂર્વક હોવાથી તે દુઃખ મટાડી શકવાને બળવાન છે. માટે તે વચન જો કોઈ પણ પ્રકારે જીવને શ્રવણ થાય, તે અપૂર્વ ભાવરૂપ જાણી તેમાં પરમ પ્રેમ વર્તે, તો તત્કાળ અથવા અમુક અનુક્રમે આત્માનું સ્વાભાવિકપણું પ્રગટ થાય.

પાનું ૩૮૪

પત્રાંક નં. ૩૯૫

શ્રી જિનની આત્મધ્યાનની પરાકાષ્ટા

નિરુપમ એવું જે આત્મધ્યાન, તીર્થંકરાદિકે કર્યું છે, તે પરમ આશ્ચર્યકારક છે. તે કાળ પણ આશ્ચર્યકારક હતો વધારે શું કહેવું ?

પાનું ૩૬૮

પત્રાંક નં. ૩૬૬

વનને વિષે ઉદાસીનપણે સ્થિત એવા જે યોગીઓ—તીર્થંકરાદિક—તેનું આત્મત્વ સાંભરે છે.

પાનું ૩૬૭

પત્રાંક નં. ૩૬૩

પદાર્થના સ્વરૂપનો સાચો નિર્ણય

વેદાંતાદિમાં આત્મસ્વરૂપની જે વિચારણા કહી છે, તે વિચારણા કરતાં શ્રી જિનાગમમાં જે આત્મસ્વરૂપની વિચારણા કહી છે, તેમાં ભેદ પડે છે. સર્વ વિચારણાનું કૃણ આત્માનું સહજસ્વભાવે પરિણામ થવું એ જ છે. સંપૂર્ણ રાગદ્વેષના ક્ષય વિના સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન પ્રગટે નહીં એવો નિશ્ચય જિને કહ્યો છે તે, વેદાંતાદિ કરતાં બળવાન પ્રમાણભૂત છે.

પાનું ૫૨૫

પત્રાંક નં. ૫૯૫

શ્રી જિને જે આત્મઅનુભવ કર્યો છે અને પદાર્થનાં સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર કરી જે નિરુપણ કર્યું છે તે, સર્વ મુમુક્ષુ

જીવે પરમકલ્યાણને અર્થે નિશ્ચય કરી વિચારવા યોગ્ય છે. જિને કહેલા સર્વ પદાર્થના લાવો એક આત્મા પ્રગટ કરવાને અર્થે છે, અને મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ બેની ઘટે છે; એક આત્મજ્ઞાનીની અને એક આત્મજ્ઞાનીના આશ્રયવાનની એમ શ્રી જિને કહ્યું છે.

પાતું ૫૦૩

પત્રાંક નં. ૫૫૧

કર્મપ્રકૃતિ, તેના જે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ લાવ, તેના બંધ, ઉદય, ઉદ્ધરણા, સંક્રમણ, સત્તા અને ક્ષયલાવ જે બતાવવામાં આવ્યા છે (વર્ણવવામાં આવ્યા છે), તે પરમ સામર્થ્ય વિના વર્ણવી શકાય નહીં. આ વર્ણવનાર જીવકોટિના પુરુષ નહીં પરંતુ ઈશ્વર કોટિના પુરુષ જોઈએ એવી સુપ્રતીતિ થાય છે.

પાતું ૮૬૨

કઈ કઈ પ્રકૃતિનો કેવા રસથી ક્ષય થયેલો હોવો જોઈએ, કઈ પ્રકૃતિ સત્તામાં છે? કઈ ઉદયમાં છે? કઈ સંક્રમણ કરી છે? આ આદિની રચના કહેનારે, ઉપર મુજબ પ્રકૃતિ સ્વરૂપ માપીને કહ્યું છે. તે તેમના પરમજ્ઞાનની વાત બાબુએ મૂકીએ તો પણ તે કહેનાર ઈશ્વરકોટિનો પુરુષ હોવો જોઈએ એ ચોક્કસ થાય છે.

પાતું ૮૬૨

જેમ લગવાન જિને નિરૂપણ કર્યું છે તેમ જ સર્વ પદાર્થનું સ્વરૂપ છે.

લગવાન જિને ઉપદેશેલો આત્માનો સમાધિમાર્ગ શ્રી
ગુરુના અનુગ્રહથી જાણી, પરમ પ્રયત્નથી ઉપાસના કરે.

પાનું ૯૪૦

હા. નો ૨-૨૧

શ્રી જિનની ઉત્કૃષ્ટ વીતરાગતા

સર્વ કરતાં વીતરાગનાં વચનને સંપૂર્ણ પ્રતીતિનું સ્થાન
કહેવું ઘટે છે. કેમકે જ્યાં રાગાદિ દોષનો સંપૂર્ણ ક્ષય હોય
ત્યાં સંપૂર્ણ જ્ઞાનસ્વભાવ પ્રગટવા-યોગ્ય નિયમ ઘટે છે.

શ્રી જિનને સર્વ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ વીતરાગતા સંભવે છે,
પ્રત્યક્ષ તેમના વચનનું પ્રમાણ છે માટે જે કોઈ પુરુષને
જેટલે અંશે વીતરાગતા સંભવે છે, તેટલે અંશે તે પુરુષનું
વાક્ય માન્યતા યોગ્ય છે. સાંખ્યાદિ દર્શને બંધમોક્ષની
જે વ્યાખ્યા ઉપદેશી છે, તેથી બળવાન પ્રમાણસિદ્ધ વ્યાખ્યા
શ્રી જિન વીતરાગે કહી છે, એમ જાણું છું.

પાનું ૫૨૫

પત્રાંક નં. ૫૯૬

શ્રી જિનનો આત્મ કલ્યાણનો ઉત્કૃષ્ટ નિર્ધાર

અમારા ચિત્તને વિષે વારંવાર એમ આવે છે અને
એમ પરિણામ સ્થિર રહ્યા કરે છે કે જેવો આત્મકલ્યાણનો
નિર્ધાર શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ કે શ્રીઋષભાદિએ કર્યો છે તેવો
નિર્ધાર બીજા સંપ્રદાયને વિષે નથી.

પાનું ૫૨૬

પત્રાંક નં. ૫૯૭

યથાર્થ આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય

....વેદાંત જે પ્રકારે આત્મસ્વરૂપ કહે છે, તે પ્રકારે સર્વથા વેદાંત અવિરોધપણું પામી શકતું નથી. કેમકે તે કહે છે તે જ પ્રમાણે આત્મસ્વરૂપ નથી, કોઈ તેમાં મોટો ભેદ જોવામાં આવે છે, અને તે તે પ્રકારે સાંખ્યાદિ દર્શનોને વિષે પણ ભેદ જોવામાં આવે છે. એક માત્ર શ્રી જિને કહ્યું છે તે આત્મસ્વરૂપ વિશેષ વિશેષ અવિરોધી જોવામાં આવે છે અને તે પ્રકારે વેદવામાં આવે છે.

પા. ૫૨૬

પત્રાંક નં. ૫૯૭

શ્રી જિન સંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવા યોગ્ય પ્રથમ પુરૂષ

સંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ કોઈપણ પુરુષને વિષે પ્રગટવું જોઈએ, એવો આત્માને વિષે નિશ્ચય પ્રતીતિભાવ આવે છે, અને તે કેવા પુરુષને વિષે પ્રગટવું જોઈએ, એમ વિચાર કરતા જિન જેવા પુરુષને પ્રગટવું જોઈએ એમ સ્પષ્ટ લાગે છે. કોઈને પણ આ સૃષ્ટિમંડળને વિષે આત્મસ્વરૂપ સંપૂર્ણ પ્રગટવાયોગ્ય હોય તો શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને વિષે પ્રથમ પ્રગટવા યોગ્ય લાગે છે, અથવા તે દશાના પુરુષોને વિષે સૌથી પ્રથમ સંપૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ -(પ્રગટવા યોગ્ય લાગે છે.)

પાતું ૫૨૬

પત્રાંક નં. ૫૯૭

અનંત ઐશ્વર્ય

દૃશ્યને અદૃશ્ય કયું, અને અદૃશ્યને દૃશ્ય કયું એવું જ્ઞાનીપુરુષોનું આશ્ચર્યકારક અનંત ઐશ્વર્ય વીર્ય વાણીથી કહી શકાવું યોગ્ય નથી.

પાનું ૫૫૨

પત્રાંક નં. ૬૪૮

યથાર્થ વક્તાપણું

શ્રી જિન તીર્થંકરે જેવો ખંધ અને મોક્ષનો નિર્ણય કર્યો છે તેવો નિર્ણય વેદાંતાદિ દર્શનમાં દૃષ્ટિગોચર થતો નથી, અને જેવું શ્રી જિનને વિષે યથાર્થ વક્તાપણું જોવામાં આવે છે તેવું યથાર્થ વક્તાપણું બીજામાં જોવામાં આવતું નથી.

પાનું ૫૬૧

પત્રાંક નં. ૫૬૮

સ્વઆચરણથી સિદ્ધ કરેલું બાહ્ય ત્યાગનું મહાત્મ્ય

જો આ સંસારને વિષે આવા (મૃત્યુ જેવા) પ્રસંગોનો સંભવ ન હોત, પોતાને અથવા પરને તેવા પ્રસંગની અપ્રાપ્તિ દેખાતી હોત, અશરણાદિપણું ન હોત તો પંચ-વિષયનાં સુખસાધનનું કશું ન્યુનપણું પ્રાપ્ત નહોતું, એવા શ્રી ઋષભદેવાદિ પરમપુરુષો, અને ભરતાદિ ચક્રવર્ત્યાદિઓ તેનો શા કારણે ત્યાગ કરત ? એકાંત અસંગપણું શા કારણે ભજત ?

પાનું ૫૭૧

પત્રાંક નં. ૬૮૯

ભગવાનનું સ્વરૂપ નિજ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનું કારણ

* જે સ્વરૂપજિજ્ઞાસુ પુરુષો છે, તે પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને પામ્યા છે એવા ભગવાનના સ્વરૂપમાં પોતાની વૃત્તિ તન્મય કરે છે, જેથી પોતાની સ્વરૂપદશા જાગૃત થતી જાય છે. અને સર્વોત્કૃષ્ટ યથાખ્યાતચારિત્રને પ્રાપ્ત થાય છે. જેવું ભગવાનનું સ્વરૂપ છે, તેવું જ શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી આત્માનું સ્વરૂપ છે. આ આત્મા અને સિદ્ધ ભગવાનના સ્વરૂપમાં ઔપાધિક ભેદ છે. સ્વાભાવિક સ્વરૂપથી જોઈએ તો આત્મા સિદ્ધ ભગવાનની તુલ્ય જ છે. સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વરૂપ નિરાવરણ છે, અને વર્તમાનમાં આ આત્માનું સ્વરૂપ આવરણસહિત છે. અને એ જ ભેદ છે, વસ્તુતાએ ભેદ નથી. તે આવરણ ક્ષીણ થવાથી આત્માનું સ્વાભાવિક સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટે છે.

અને જ્યાં સુધી તેવું સ્વાભાવિક સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ્યું નથી, ત્યાં સુધી સ્વાભાવિક શુદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના કર્તવ્ય છે, તેમજ અર્હત ભગવાનની ઉપાસના પણ કર્તવ્ય છે, કેમકે તે ભગવાન સયોગીસિદ્ધ છે. સયોગરૂપ પ્રારબ્ધને લઈને તેઓ દેહધારી છે, પણ તે ભગવાન સ્વરૂપસમવસ્થિત છે. સિદ્ધ ભગવાન અને તેમના જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં, ચારિત્રમાં કે વીર્યમાં કંઈ પણ ભેદ નથી, એટલે અર્હત ભગવાનની ઉપાસનાથી પણ આ આત્મા સ્વરૂપલયને પામી શકે છે.

પાનું ૬૫૧

પત્રાંક નં. ૭૫૩

સિદ્ધ-અર્હત્ અને તીર્થંકર વિષે સ્પષ્ટ સમજ

* ભગવાન સિદ્ધને નામ, ગોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ કુર્મોનો પણ અભાવ છે, તે ભગવાન કેવળ કુર્મરહિત છે.

ભગવાન અર્હત્ને આત્મસ્વરૂપને આવરણીય કુર્મોનો ક્ષય છે, પણ ઉપર જણાવેલાં ચાર કુર્મોનો પૂર્વબંધ, વેદીને ક્ષીણ કરતાં સુધી, તેમને વર્તે છે. જેથી તે પરમાત્મા સાકાર ભગવાન કહેવા યોગ્ય છે.

તે અર્હત્ ભગવાનમાં જેઓએ ‘તીર્થંકરનામકુર્મ’ નો શુભયોગ પૂર્વે ઊત્પન્ન કર્યો હોય છે, તે ‘તીર્થંકર ભગવાન’ કહેવાય છે, જેમનો પ્રતાપ, ઉપદેશબળ, આદિ મહત્પુણ્યયોગના ઉદયથી આશ્ચર્યકારી શોભે છે. ભરતક્ષેત્રમાં વર્તમાન અવસર્પિણીકાળમાં તેવા ચોવીશ તીર્થંકર થયા, શ્રી ઋષભદેવથી શ્રી વર્ધમાન.

પાનું ૬૫૧

પત્રાંક નં. ૭૫૩

જગત્ કર્તા વિષે સમજ

* હે સખી ! કોઈ વળી એમ કહે છે કે આ જગત, જેનું સ્વરૂપ ઓળખવાનો લક્ષ ન થઈ શકે તેવા ભગવાનની લીલા છે, અને તે અલક્ષ ભગવાન સૌની ઈચ્છા પૂર્ણ કરે છે, તેથી તે એમ સમજીને આ જગત ભગવાનની લીલા

* (ઉપરનું લખાણ આનંદધન તીર્થંકર સ્તવનાવલીના શ્રીમદ્ના વિવેચનમાંથી લીધું છે.)

માની, તે લગવાનનો તે સ્વરૂપે મહિમા ગાવામાં જ પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ થશે, (એટલે લગવાન પ્રસન્ન થઈને તેને વિષે લગ્નતા કરશે) એમ માને છે, પણ તે ખોટું છે, કેમકે તે લગવાનના સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી એમ કહે છે.

જે લગવાન અનંત જ્ઞાનદર્શનમય સર્વોત્કૃષ્ટ સુખ સમાધિમય છે, તે લગવાનને આ જગતનું કર્તાપણું કેમ હોય ? અને લીલાને અર્થે પ્રવૃત્તિ કેમ હોય ? લીલાની પ્રવૃત્તિ તો સદોષમાં જ સંભવે છે. જે પૂર્ણ હોય તે કંઈ ઇચ્છે જ નહીં. લગવાન તો અનંત અવ્યાબાધ સુખે કરીને પૂર્ણ છે, તેને વિષે ખીજી કલ્પના ક્યાંથી અવકાશ પામે ? લીલાની ઉત્પત્તિ કુતૂહલવૃત્તિથી થાય. તેવી કુતૂહલવૃત્તિ તો જ્ઞાન સુખના અપરિપૂર્ણપણાથી જ થાય. લગવાનમાં તો તે બંને (જ્ઞાન, સુખ) પરિપૂર્ણ છે, માટે તેની પ્રવૃત્તિ જગત રચવારૂપ લીલા પ્રત્યે ન જ થાય. એ લીલા તો દોષનો વિલાસ છે, સરાગીને જ તેનો સંભવ છે. જે સરાગી હોય તેને સદ્રેષ્ટતા હોય, અને જેને એ બંને હોય તેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ સર્વ દોષનું પણ સંભવિતપણું છે, જેથી યથાર્થ રીતે જોતાં તો લીલા દોષનો જ વિલાસ છે, અને એવો દોષવિલાસ તો અજ્ઞાની જ ઇચ્છે. વિચારવાન મુમુક્ષુઓ પણ તેવો દોષવિલાસ ઇચ્છતા નથી, તો અનંત જ્ઞાનમય લગવાન તે કેમ ઇચ્છે ? જેથી તે લગવાનનું સ્વરૂપ લીલાના કર્તૃત્વપણાથી ભાવે જે સમજે છે તે ભ્રાંતિ છે; અને તે ભ્રાંતિને અનુસરીને લગવાનને

પ્રસન્ન કરવાનો તે જે માર્ગ લે છે તે પણ જ્ઞાંતિમય જ છે, જેથી ભગવાનરૂપ પતિની તેને પ્રાપ્તિ થતી નથી.

પાનું ૬૫૪

પત્રાંક નં. ૭૫૩૨

ભગવાનના વચનામૃત, મુદ્રા અને સત્સમાગમનો પ્રભાવ

અહો સત્પુરુષનાં વચનામૃત, મુદ્રા અને સત્સમાગમ ! સુષુપ્ત ચેતનને જાગૃત કરનાર, પડતી વૃત્તિને સ્થિર રાખનાર, દર્શનમાત્રથી પણ નિર્દોષ અપૂર્વ સ્વભાવને પ્રેરક, સ્વરૂપ-પ્રતીતિ, અપ્રમત્ત સંયમ, અને 'પૂર્ણ' વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સ્વભાવનાં કારણભૂત;—છેલ્લે અયોગી સ્વભાવ પ્રગટ કરી અનંત અવ્યાબાધ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરાવનાર ! ત્રિકાળ જયવંત વર્તો ! ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

પાનું ૭૨૩

પત્રાંક નં. ૮૭૫

દર્શન યોગ્ય મુદ્રા

‘પ્રશમરસનિમગ્નં દૃષ્ટિયુગ્મં પ્રસન્નં,
વદનકમલમંકઃ કામિનીસંગશૂન્યઃ ।
કરયુગમપિ યત્તે શસ્ત્રસંબંધવંધ્યં,
તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેવ ॥’

‘તારાં બે ચક્ષુ પ્રશમરસમાં ડૂબેલાં છે, પરમશાંત રસને ઝીલી રહ્યાં છે. તારું મુખકમળ પ્રસન્ન છે; તેમાં પ્રસન્નતા

બ્યાપ્તી રહી છે. તારો ખોળો સ્ત્રીના સંગથી રહિત છે. તારા બે હાથ શસ્ત્રસંબંધ વિનાનાં છે, તારા હાથમાં શસ્ત્ર નથી. આમ તું જ વીતરાગ જગતમાં દેવ છું.’

દેવ કેાણુ ? વીતરાગ.

દર્શન યોગ્ય મુદ્રા કઈ ? વીતરાગતા સૂચવે તે.

પાનું ૭૬૩

ઉપદેશ નોંધ ૨૨

સદેવનું વાસ્તવિક નિરૂપણ

નમો દુર્વારરાગાદિવૈરિવારનિવારિણે ।

અર્હતે યોગિનાથાય મહાવીરાય તાયિને ॥’

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય ‘યોગશાસ્ત્રની’ રચનાં કરતાં મંગલાચરણમાં વીતરાગ સર્વજ્ઞ અરિહંત યોગીનાથ મહાવીરને સ્તુતિરૂપે નમસ્કાર કરે છે.

‘વાર્યા વારી ન શકાય, વારવા બહુ બહુ મુશ્કેલ એવા રાગ, દ્રેષ, અજ્ઞાનરૂપી શત્રુના સમૂહને જેણે વાર્યા, જીત્યા; જે વીતરાગ સર્વજ્ઞ થયા; વીતરાગ સર્વજ્ઞ થતાં જે અર્હત પૂજવા યોગ્ય થયા, અને વીતરાગ અર્હત થતાં મોક્ષ અર્થે પ્રવર્તન છે જેનું એવા બુદ્ધા બુદ્ધા યોગીઓના જે નાથ થયા, નેતા થયા; અને એમ નાથ થતાં જે જગતનાં નાથ, તાત, ત્રાતા થયા; એવા જે મહાવીર તેને નમસ્કાર હો.’ અહીં સદેવના અપાયઅપગમ અતિશય, જ્ઞાન અતિશય, ષયન અતિશય અને પૂજા અતિશય સૂચવ્યા. આ મંગલ

સ્તુતિમાં સમગ્ર ‘યોગશાસ્ત્ર’નો સાર સમાવી દીધો છે. સદેવનું નિરૂપણ કર્યું છે. સમગ્ર વસ્તુસ્વરૂપ, સત્ત્વજ્ઞાન સમાવી દીધું છે. ઉકેલનાર ખોજક જોઈએ.

પાનું ૭૬૪

ઉપદેશ નોંધ ૨૩

સદેવનું વાસ્તવિક મહત્વ

‘દેવાગમનમોયાનચામરાદિવિભૂતયઃ ।

માયાવિધ્વપિ દૃશ્યંતે, નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્ ॥’

સ્તુતિકાર શ્રી સમંતલદ્રસૂરિને વીતરાગ દેવ જાણે કહેતા હોય, હે સમંતલદ્ર! આ અમારાં અષ્ટપ્રાતિહાર્ય આદિ વિભૂતિ તું જો; અમારું મહત્વ જો. ત્યારે સિંહ શુક્રામાંથી ગંભીર પદે બહાર નીકળતાં ત્રાડ પાડે તેમ શ્રી સમંતલદ્રસૂરિ ત્રાડ પાડતા કહે છે :—‘દેવતાઓનું આવવું, આકાશમાં વિચરવું, ચામરાદિ વિભૂતિનું લોગવવું, ચામરાદિ વૈભવથી વીંજાવું, એ તો માયાવી એવા ઇંદ્રજાળિયા પણ બતાવી શકે છે. તારા પાસે દેવોનું આવવું થાય છે, વા આકાશમાં વિચરવું વા ચામર છત્ર આદિ વિભૂતિ લોગવે છે માટે તું અમારા મનને મહાન! ના, ના. એ માટે તું અમારા મનને મહાન નહીં. તેટલાથી તારું મહત્વ નહીં. એવું મહત્વ તો માયાવી ઇંદ્રજાળિયા પણ દેખાડી શકે.’ ત્યારે સદેવનું મહત્વ વાસ્તવિક શું? તો કે વીતરાગપણું. એમ આગળ બતાવે છે.

પાનું ૭૬૫

ઉપદેશ નોંધ ૨૬

પરમેશ્વરનાં લક્ષણો

‘મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં મેત્તારં કર્મભૂમૃતામ્ ।
જ્ઞાતારં વિશ્વતત્ત્વાનાં વંદે તદ્ગુણલબ્ધયે ॥’

મોક્ષમાર્ગના નેતા, મોક્ષમાર્ગે લઈ જનાર, કર્મરૂપ પર્વતના ભેત્તા, ભેદનાર, સમગ્ર તત્ત્વના જ્ઞાતા, જાણનાર, તેને તે ગુણોની પ્રાપ્તિ અર્થે હું વંદું છું.

અત્રે મોક્ષમાર્ગના નેતા એમ કહી આત્માના અસ્તિત્વથી માંડી તેના મોક્ષ અને મોક્ષના ઉપાયસહિત બધાં પદો તથા મોક્ષ પામેલાનો સ્વીકાર કર્યો, તેમ જ જીવ, અજીવ આદિ બધાં તત્ત્વોનો સ્વીકાર કર્યો, મોક્ષ, બંધની અપેક્ષા રાખે છે. બંધ, બંધનાં કારણો આસ્રવ, પુણ્ય, પાપ, કર્મ, અને બંધાનાર એવા નિત્ય અવિનાશી આત્માની અપેક્ષા રાખે છે. તેમ જ મોક્ષ, મોક્ષના માર્ગની, સંવરની, નિર્જરાની, બંધનાં કારણો ટાળવારૂપ ઉપાયની અપેક્ષા રાખે છે. જેણે માર્ગ જોયો, જાણ્યો, અનુભવ્યો હોય તે નેતા થઈ શકે. એટલે મોક્ષમાર્ગના નેતા એમ કહી તેને પામેલા એવા સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી વીતરાગનો સ્વીકાર કર્યો. આમ મોક્ષમાર્ગના નેતા એ વિશેષણથી જીવ-અજીવાદિ નવે તત્ત્વ, છયે દ્રવ્ય, આત્માના હોવાપણુ આદિ છયે પદ અને મુક્ત આત્માનો સ્વીકાર કર્યો.

મોક્ષમાર્ગ ઉપદેશવાનું, તે માર્ગે લઈ જવાનું કાર્ય દેહધારી સાકાર મુક્ત પુરુષ કરી શકે, દેહરહિત નિરાકાર ન કરી શકે. આમ કહી આત્મા પોતે પરમાત્મા થઈ શકે

છે, મુક્ત થઈ શકે છે, એવા દેહધારી મુક્ત પુરુષ જ બોધ કરી શકે છે એમ સૂચવ્યું, દેહરહિત અપૌરુષેય બોધનો નિષેધ કર્યો.

કર્મરૂપ પર્વતના લેદનાર એમ કહી કર્મરૂપ પર્વતો તોડવાથી મોક્ષ થાય એમ સૂચવ્યું, અર્થાત્ કર્મરૂપ પર્વતો સ્વર્વીર્યે કરી દેહધારીપણે તોડ્યા, અને તેથી જીવનમુક્ત થઈ મોક્ષમાર્ગના નેતા, મોક્ષમાર્ગના બતાવનાર થયા. ફરી ફરી દેહ ધારણ કરવાનું, જન્મવા મરવારૂપ સંસારનું કારણ કર્મ છે; તેને સમૂળાં છેદાથી નાશ કર્યાથી, તેમને ફરી દેહધારણ કરવાપણું નથી એમ સૂચવ્યું. મુક્ત આત્મા ફરી અવતાર ન લે એમ સૂચવ્યું.

વિશ્વતત્ત્વના જ્ઞાતા, સમસ્ત દ્રવ્યપર્યાયાત્મક લોકાલોકના, વિશ્વના જાણનાર એમ કહી મુક્ત આત્માનું અખંડ સ્વપર-જ્ઞાયકપણું સૂચવ્યું. મુક્ત આત્મા સદા જ્ઞાનરૂપ જ છે એમ સૂચવ્યું.

આવા જે ગુણવાળા તેને તે ગુણની પ્રાપ્તિ અર્થે વંદું છું, એમ કહી પરમ આપ્ત, મોક્ષમાર્ગ અર્થે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય, વંદન કરવા યોગ્ય, લક્ષિત કરવા યોગ્ય, જેની આજ્ઞાએ ચાલવાથી નિઃસંશય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય, તેમને પ્રગટેલ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય, તે ગુણો પ્રગટે, એવા કોણ હોય તે સૂચવ્યું. ઉપર જણાવેલ ગુણવાળા મુક્ત પરમ આપ્ત, વંદન યોગ્ય હોય, તેમણે બતાવેલ તે મોક્ષમાર્ગ,

અને તેમની ભક્તિથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ હોય, તેમને પ્રગટ થયેલા ગુણો તેમની આજ્ઞાએ ચાલનાર ભક્તિમાનને પ્રગટે એમ સૂચવ્યું.

પાનું ૭૭૩

ઉપદેશ નોંધ ૩૭

શ્રી તીર્થંકરનો અતિશય

(આત્માના) ગુણાતિશયમાં જ ચમત્કાર છે.

સર્વોત્કૃષ્ટ શાન્ત સ્વભાવ કરવાથી પરસ્પર વૈરવાળાં પ્રાણીઓ પોતાનો વૈરભાવ છોડી દઈ શાન્ત થઈ બેસે છે, એવો શ્રી તીર્થંકરનો અતિશય છે.

પાનું ૮૬૦

વ્યાખ્યાન સાર ૨-૨૦૫-૬

સર્વશયદનું ધ્યાન કરો.

પાનું ૯૩૩

હાથનોંધ ૨૭ ૨

શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનને નમસ્કાર

છાપય

નાભિનંદનનાથ, વિશ્વવંદન વિજ્ઞાની;
ભવ બંધનના ફંદ, કરણ બંડન સુખદાની;
અંથ પંથ આદંત, અંત પ્રેરક ભગવંતા;
અખંડિત અરિહંત, તંત હારક જયવંતા;

શ્રીમરણહરણ, તારણતરણ, વિશ્વોદ્ધારણ અઘ હરે;
તે ઋષભદેવ પરમેશ્વર, રાયચંદ વંદન કરે.

પાનું ૧

પ્રભુ પ્રાર્થના

દોહરા

જગહળ જયોતિ સ્વરૂપ તું, કેવળ કૃપાનિધાન;
પ્રેમ પુનિત તુજ પ્રેરજે, લયલંજન લગવાન;
નિત્ય નિરંજન નિત્ય છો, ગંજન ગંજ શુભાન;
અભિનંદન અભિવંદના, લયલંજન લગવાન.

ધર્મધરણ તારણતરણ, શરણ ચરણ સન્માન;
વિઘ્નહરણ પાવનકરણ, લયલંજન લગવાન.

ભદ્રભરણ ભીતિહરણ, સુધાઝરણ શુભવાન;
કલેશહરણ ચિંતાચૂરણ, લયલંજન લગવાન.

અવિનાશી અરિહંત તું, એક અખંડ અમાન;
અજર અમર અણુજન્મ તું, લયલંજન લગવાન.

પાનું ૨

સર્વજ્ઞપદ વારંવાર શ્રવણ કરવા યોગ્ય, વાંચવા યોગ્ય,
વિચાર કરવા યોગ્ય, લક્ષ કરવા યોગ્ય અને સ્વાનુભવે
સિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે.

પાનું ૯૪૧

હાથ નેધિ ૩૨

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૨

જિનાગમ સ્તુતિ

મંત્ર તંત્ર ઔષધ નહી, જેથી પાપ પલાયઃ
વીતરાગવાણી વિના, અવર ન કોઈ ઉપાય..

વચનામૃત વીતરાગનાં, પરમ શાંતરસમૂળઃ
ઔષધ જે લવરોગનાં, કાયરને પ્રતિકૂળ..

રચના જિન ઉપદેશકી, પરમોત્તમ તિનુ કાલઃ
ધનમેં સખ મત રહત હૈ, કરતેં નિજ સંભાલ.

જિનપ્રવચન દુર્ગમ્યતા, થાકે અતિ મતિમાનઃ
અવલંબન શ્રી સદ્ગુરુ, સુગમ અને સુખખાણુ..

આગમ કેને કહેવાય ?

આગમ કેને કહેવાય એ પ્રથમ વ્યાખ્યા થવાની જરૂર છે. જેનો પ્રતિપાદક મૂળ પુરૂષ આપ્ત હોય તે વચનો જેમાં રહ્યાં છે તે આગમ છે.

વીતરાગ દેવના ઓધેલા અર્થની યોજના ગણધરોએ કરી ટૂંકામાં મુખ્ય વચનોને લીધાં, તે આગમ, સૂત્ર એ નામથી ઓળખાય છે. સિદ્ધાંત, શાસ્ત્ર એ બીજાં તેનાં નામ છે.

તીર્થંકર દેવે ઓધેલાં પુસ્તકોની યોજના દ્વાદશાંગીરૂપે ગણધરદેવે કરી, તે બાર અંગના નામ કહી જઈ છું. આચારાંગ, સૂત્રકૃતાંગ, સ્થાનાંગ, સમવાયાંગ, ભગવતી, જ્ઞાતાધર્મકથાંગ ઉપાસકદશાંગ, અંતકૃતદશાંગ, અનુત્તરૌપ-પાતિક, પ્રશ્નવ્યાકરણ, વિપાક અને દષ્ટિવાદ.

પાનું ૧૯૬

પત્રાંક નં. ૪૦

જિનાગમ વાંચન-શ્રવણ સમયે રાખવા થોડું દષ્ટિ

જિનાગમ છે તે ઉપશમસ્વરૂપ છે. ઉપશમસ્વરૂપ એવાં પુરુષોએ ઉપશમને અર્થે તે પ્રરૂપ્યાં છે, ઉપદેશ્યાં છે. તે ઉપશમ આત્માર્થે છે, અન્ય કોઈ પ્રયોજન અર્થે નથી. આત્માર્થમાં જો તેનું આરાધન કરવામાં ન આવ્યું, તો તે જિનાગમનું શ્રવણ, વાંચન નિષ્ફળરૂપ છે; એ વાર્તા અમને તો નિઃસંદેહ ચથાર્થ લાગે છે.

પાનું ૩૭૨

પત્રાંક નં. ૩૭૫

સદ્ગુરુનું માહાત્મ્ય

જીવને માર્ગ મળ્યો નથી એનું શું કારણ? એ વારંવાર વિચારી યોગ્ય લાગે ત્યારે સાથેનું પત્ર વાંચજો.

હાલ વિશેષ લખી શકવાની કે જણાવવાની દશા નથી, તોપણ એક માત્ર તમારી મનોવૃત્તિ કિંચિત્ દુભાતી અટકે એ માટે જે કંઈ અવસરે યોગ્ય લાગ્યું તે લખ્યું છે.

અમને લાગે છે કે માર્ગ સરળ છે, પણ પ્રાપ્તિનો યોગ મળવો દુર્લભ છે.

સત્સ્વરૂપને અભેદભાવે અને અનન્ય ભક્તિઓ નમોનમઃ

ભાવ અપ્રતિબદ્ધતાથી નિરંતર વિચરે છે એવા જ્ઞાની પુરુષનાં ચરણારવિંદ, તે પ્રત્યે અચળ પ્રેમ થયા વિના અને સમ્યક્પ્રતીતિ આવ્યા વિના સત્સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને આવ્યેથી અવશ્ય તે મુમુક્ષુ જેનાં ચરણારવિંદ તેણે સેવ્યાં છે, તેની દશાને પામે છે. આ માર્ગ સર્વ જ્ઞાનીઓએ સેવ્યો છે, સેવે છે, અને સેવશે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ એથી અમને થઈ હતી, વર્તમાને એ જ માર્ગથી થાય છે. અને અનાગત કાળે પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો એ જ માર્ગ છે. સર્વશાસ્ત્રોનો યોધ લક્ષ જોવા જતાં એ જ છે. અને જે કોઈ પણ પ્રાણી છૂટવા ઇચ્છે છે તેણે અખંડ વૃત્તિથી એ જ માર્ગને આરાધવો. એ માર્ગ આરાધ્યા વિના જીવે અનાદિ કાળથી પરિભ્રમણ કર્યું છે. જ્યાં સુધી જીવને સ્વચ્છંદરૂપી અંધત્વ છે, ત્યાં સુધી એ માર્ગનું દર્શન થતું નથી.

(અંધત્વ ટળવા માટે) જીવે એ માર્ગનો વિચાર કરવો; દૈ મોક્ષેચ્છા કરવી; એ વિચારમાં અપ્રમત્ત રહેવું; તે માર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ અંધત્વ ટળે છે, એ નિઃશંક માનજો. અનાદિ કાળથી જીવ અવળે માર્ગે ચાલ્યો છે. જો કે તેણે જપ, તપ, શાસ્ત્રાધ્યયન વગેરે અનંતવાર કર્યું છે, તથાપિ જો કંઈ પણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય હતું તે તેણે કર્યું નથી; જો કે અમે પ્રથમ જ જણાવ્યું છે.

૧ સૂચકાંગ સૂત્રમાં ઋષભદેવજી લગવાને જ્યાં અઠાણું પુત્રોને ઉપદેશ્યા છે, મોક્ષ માર્ગે ચઢાવ્યા છે ત્યાં એ જ ઉપદેશ કર્યો છે:

હૈ આયુધ્યમનો! આ જીવે સર્વ કર્યું છે. એક આ વિના, તે શું? તો કે નિશ્ચય કહીએ છીએ કે સત્પુરૂષનું કહેલું વચન, તેનો ઉપદેશ તે સાંભળ્યા નથી, અથવા રૂડે પ્રકારે કરી તે ઉઠાવ્યાં નથી. અને એને જ અમે મુનિઓનું સામાયિક (આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ) કહ્યું છે.

૧ સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને ઉપદેશે છે કે જગત આખાનું જેણે દર્શન કર્યું છે, એવા મહાવીર લગવાનું, તેણે આમ અમને કહ્યું છે:—ગુરુને આધીન થઈ વર્તતા એવા અનંત પુરૂષો માર્ગ પામીને મોક્ષપ્રાપ્ત થયા.

એક આ સ્થળે નહી પણ સર્વ સ્થળે અને સર્વશાસ્ત્રમાં એ જ વાત કહેવાનો લક્ષ છે.

૧ પ્રથમ શ્રુતસ્કંધ દ્વિતીય અધ્યયન ગાથા ૩૧-૩૨

આણાપ ઘમ્મો આણાપ તવો ।

આજ્ઞાનું આરાધન એ જ ધર્મ અને આજ્ઞાનું આરાધન
એ જ તપ. (આચારાંગ સૂત્ર)

સર્વ સ્થળે એ જ મોટા પુરૂષોનો કહેવાનો લક્ષ છે,
એ લક્ષ જીવને સમજાયો નથી. તેના કારણમાં સર્વથી
પ્રધાન એવું કારણ સ્વચ્છંદ છે અને જેણે સ્વચ્છંદને
મંદ કર્યો છે, એવા પુરૂષને પ્રતિબદ્ધતા (લોકસંબંધી
બંધન, સ્વજન કુટુંબ બંધન, દેહાભિમાનરૂપ બંધન,
સંકલ્પ વિકલ્પરૂપ બંધન) એ બંધન ટળવાનો સર્વોત્તમ
ઉપાય જે કંઈ છે તે આ ઉપરથી તમે વિચારો.
અને એ વિચારતાં અમને જે કંઈ યોગ્ય લાગે તે પૂછજો.
અને એ માર્ગો જો કંઈ યોગ્યતા લાવશે તો ઉપશમ ગમે.
ત્યાંથી પણ મળશે. ઉપશમ મળે અને જેની આજ્ઞાનું
આરાધન કરીએ એવા પુરુષનો ખોજ રાખજો.

બાકી બીજાં બધાં સાધન પછી કરવા યોગ્ય છે. આ
સિવાય બીજો કોઈ મોક્ષમાર્ગ વિચારતાં લાગશે નહીં.
(વિકલ્પથી) લાગે તો જણાવશે કે જે કંઈ યોગ્ય હોય
તે જણાવાય.

પાતું ૨૯૧

પત્રાંક નં. ૧૯૪

‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’ સંબંધી ટુંક વિચારણા

નિવૃત્તિ જેવા ક્ષેત્રે ચિત્તસ્થિરતાએ હાલ ‘સૂત્રકૃતાંગ

સૂત્ર 'નુ' શ્રવણ કરવા ઇચ્છા હોય તો કરવામાં બાધા નથી. માત્ર જીવને ઉપશમાર્થે તે કરવું યોગ્ય છે. કયા મતનું વિશેષપણું છે, કયા મતનું ન્યૂનપણું છે, એવા અન્યાર્થમાં પડવા અર્થે તેમ કરવું યોગ્ય નથી. તે 'સૂત્રાકૃતાંગ'ની રચના જે પુરૂષોએ કરી છે, તે આત્મસ્વરૂપપુરુષ હતા, એવો અમારો નિશ્ચય છે.

‘આ કર્મરૂપ કલેશ જે જીવને પ્રાપ્ત થયો છે તે કેમ ત્રુટે?’ એવું પ્રશ્ન મુમુક્ષુ શિષ્યને ઉદ્ભવ કરી ‘બાધ પામવાથી ત્રુટે’ એવું તે ‘સૂત્રકૃતાંગ’નું પ્રથમ વાક્ય છે. ‘તે બાંધન શું? અને શું બાળવાથી તે ત્રુટે?’ એવું બીજું પ્રશ્ન ત્યાં શિષ્યને સંભવે છે, અને તે બાંધન વીર સ્વામીએ શા પ્રકારે કહ્યું છે? એવા વાક્યથી તે પ્રશ્ન મૂક્યું છે; અર્થાત્ શિષ્યના પ્રશ્નમાં તે વાક્ય મૂકી અંથકાર એમ કહે છે કે, આત્મસ્વરૂપ એવા શ્રી વીરસ્વામીનું કહેલું તમને કહીશું; કેમ કે આત્મસ્વરૂપ પુરૂષ આત્મસ્વરૂપાર્થે અત્યંત પ્રતીતિ યોગ્ય છે. તે બાંધનનું સ્વરૂપ ત્યાર પછી અંથકાર કહે છે તે ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે. ત્યાર પછી તેના વિશેષ વિચારે અંથકારને સ્મૃતિ થઈ કે આ જે સમાધિમાર્ગ તે આત્માના નિશ્ચય વિના ઘટે નહીં, અને જગતવાસી જીવોએ અજ્ઞાની ઉપદેશકોથી જીવનું સ્વરૂપ અન્યથા બાણી, કલ્યાણનું સ્વરૂપ અન્યથા બાણી, અન્યથાનો યથાર્થપણે નિશ્ચય કર્યો છે, તે નિશ્ચયનો ભાંગ થયા વિના, તે નિશ્ચયમાં સંદેહ પડ્યા વિના, અમે

જે અનુભવ્યો છે એવો સમાધિમાર્ગ, તેમને કોઈ પ્રકારે સંભળાવ્યો શી રીતે ફળીભૂત થશે? એવું જાણી અંતકાર કહે છે કે ‘આવા માર્ગનો ત્યાગ કરીને કોઈ એક શ્રમણ બ્રાહ્મણ અજ્ઞપણે, વગર વિચાર્યે, અન્યથા પ્રકારે માર્ગ કહે છે’ એમ કહેતા હતા. તે અન્યથા પ્રકાર પછી અંતકાર નિવેદન કરે છે, કે પંચમહાભૂતનું જ કોઈ અસ્તિત્વ માને છે. આત્માનું ઉત્પન્ન થવું તેથી માને છે, જેમ ઘટતું નથી. એમ જાણી આત્માનું નિત્યપણું પ્રતિપાદન કરે છે. જો જીવે પોતાનું નિત્યપણું જાણ્યું નથી, તો પછી નિર્વાણનું પ્રયત્ન શા અર્થે થાય? એવો અભિપ્રાય કરી નિત્યતા દર્શાવી છે. ત્યાર પછી લિન્ન લિન્ન પ્રકારે કલ્પિત અભિપ્રાય દર્શાવી યથાર્થ અભિપ્રાયનો બોધ કરી, યથાર્થ માર્ગ વિના છૂટકો નથી, ગર્ભપણું ટળે નહીં, જન્મ ટળે નહીં, મરણ ટળે નહીં, દુઃખ ટળે નહીં, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ કંઈ ટળે નહીં, અને અમે ઉપર જે કહી આવ્યા છીએ એવા મતવાદીઓ તે સૌ તેવા પ્રકારને વિષે વસ્યા છે, કે જેથી જન્મ, જરા મરણાદિનો નાશ થાય નહીં, એવો વિશેષ ઉપદેશરૂપ આગ્રહ કરી પ્રથમાધ્યયન સમાપ્ત કર્યું છે. ત્યાર પછી અનુક્રમે તેથી વર્ધમાન પરિણામે ઉપશમ—કલ્યાણ—આત્માર્થ બોધ્યો છે. તે લક્ષમાં રાખી વાંચન શ્રવણ ઘટે છે. કુળધર્માર્થે ‘સૂત્રકૃતાંગ’નું વાંચન, શ્રવણ નિષ્કુળ છે.

પાનું ૩૭૩

પત્રાંક નં. ૩૭૫

જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા

કિં बहुणा इह जह जह, रागद्वोसा लहुं विलिज्जंति,
तह तह पयट्ठिअव्वं, एसा आणा जिणिदाणम् ।

(ઉપદેશ રહસ્ય-યશોવિજયણ)

કેટલુંક કહીએ ? જેમ જેમ આ રાગદ્વેષનો નાશ વિશેષ કરી થાય તે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ આજ્ઞા જિનેશ્વર દેવની છે.

પાનું ૪૦૪

પત્રાંક નં. ૪૨૦

જે પ્રકારે અસંગતાએ આત્મભાવ સાધ્ય થાય તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ જિનની આજ્ઞા છે. આ ઉપાધિરૂપ આપારાદિ પ્રસંગથી નિવર્તવા વારંવાર વિચાર રહ્યા કરે છે, તથાપિ તેનો અપરિપકવ કાળ બાણી, ઉદયવશે વ્યવહાર કરવો પડે છે. પણ ઉપર કહી છે એવી જિનની આજ્ઞા તે ઘણું કરી વિસ્મરણ થતી નથી. અને તમને પણ હાલ તો તે જ ભાવના વિચારવાનું કહીએ છીએ.

પાનું ૫૦૫

પત્રાંક નં. ૫૫૩

જ્ઞાની પુરૂષનાં વચનની અસર

સંસાર સ્પષ્ટ પ્રીતિથી કરવાની ઇચ્છા થતી હોય તો તે પુરૂષે જ્ઞાનીનાં વચન સાંભળ્યાં નથી; અથવા જ્ઞાનીપુરૂષનાં દર્શન પણ તેણે કર્યાં નથી, એમ તીર્થંકર કહે છે.

જેની કેડનો ભંગ થયો છે, તેનું પ્રાપ્તિ બધું બળ પરિક્ષીણપણાને લજે છે. જેને જ્ઞાનીપુરૂષનાં વચનરૂપ લાકડીનો પ્રહાર થયો છે તે પુરૂષને વિષે તે પ્રકારે સંસાર સંબંધી બળ હોય છે, એમ તીર્થંકર કહે છે.

પાનું ૪૨૪

પત્રાંક નં. ૪૫૪

સમય માત્ર પણ પ્રમાદ અકર્તવ્ય

સર્વથી સ્મરણભોગ વાત તો ઘણી છે, તથાપિ સંસારમાં સાવ ઉદાસીનતા, પરના અદ્યપણામાં પણ પ્રીતિ, પોતાના અદ્યપદોષને વિષે પણ અત્યંત ક્લેશ, દોષના વિલયમાં અત્યંત વીર્યનું સ્ફુરવું. એ વાતો સત્સંગમાં અખંડ એક શરણાગતપણે ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. જેમ બને તેમ નિવૃત્તિકાળ, નિવૃત્તિક્ષેત્ર, નિવૃત્તિદ્રવ્ય, અને નિવૃત્તિલાવને લજ્જો. તીર્થંકર ગૌતમ જેવા જ્ઞાનીપુરૂષને પણ સંબોધતા હતા કે સમયમાત્ર પણ પ્રમાદ યોગ્ય નથી.

પાનું ૪૨૫

પત્રાંક નં. ૪૫૪

શ્રી તીર્થંકરનો ઉપદેશ

તીર્થંકર વારંવાર નીચે કહ્યો છે, તે ઉપદેશ કરતા હતા :—

“હે જીવો ! તમે બૂઝો, સમ્યક્-પ્રકારે બૂઝો, મનુષ્યપણું મળવું ઘણું દુર્લભ છે, અને ચારે ગતિને વિષે ભય છે,

એમ જાણો. અજ્ઞાનથી સદ્વિવેક પામવો દુર્લભ છે, એમ સમજો. આખો લોક એકાંત દુઃખે કરી બળે છે, એમ જાણો; અને ‘સર્વ જીવ’ પોતપોતાનાં કર્મે કરી વિપર્યાસ-પણું અનુભવે છે તેનો વિચાર કરો.

(સૂયગડાંગ-અધ્યયન, ૭ મું ૧૧)

સત્સંગનું માહાત્મ્ય

સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો અભિપ્રાય જેનો થયો હોય, તે પુરુષે આત્માને ગવેષવો. અને આત્મા ગવેષવો હોય તેણે યમનિયમાદિક સર્વ સાધનનો આગ્રહ અપ્રધાન કરી, સત્સંગને ગવેષવો; તેમજ ઉપાસવો. સત્સંગની ઉપાસના કરવી હોય તેણે સંસારને ઉપાસવાનો આત્મભાવ સર્વથા ત્યાગવો. પોતાના સર્વ અભિપ્રાયનો ત્યાગ કરી પોતાની સર્વ શક્તિએ તે સત્સંગની આજ્ઞાને ઉપાસવી. તીર્થંકર એમ કહે છે કે જે કોઈ તે આજ્ઞા ઉપાસે છે, તે અવશ્ય સત્સંગને ઉપાસે છે. એમ જે સત્સંગને ઉપાસે છે તે અવશ્ય આત્માને ઉપાસે છે, અને આત્માને ઉપાસનાર સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે.

(દ્વાદશાંગીનું સળંગ સૂત્ર.)

પ્રથમમાં જે અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે તે ગાથા સૂયગ-ડાંગમાં નીચે પ્રમાણે છે.

સંબુજ્જહા જંતવો માણુસત્તં, દ્વહુંદું મયં વાલિસેણં અલંભો
પગંતદુક્ષ્ણે જરિપ વ લોપ, સક્કમ્મણા વિપ્પરિયાસુવેદ.

પાનું ૪૪૪

પત્રાંક નં. ૪૯૬

કલ્પનાનો ત્યાગ કરવાની જરૂરિયાત

આવહારિક પ્રસંગોનું નિત્ય ચિત્રવિચિત્રપણું છે. માત્ર કલ્પનાએ તેમાં સુખ અને કલ્પનાએ દુઃખ એવી તેની સ્થિતિ છે. અનુકૂળ કલ્પનાએ તે અનુકૂળ ભાસે છે; પ્રતિકૂળ કલ્પનાએ તે પ્રતિકૂળ ભાસે છે, અને જ્ઞાનીપુરુષોએ તે બેય કલ્પના કરવાની ના કહી છે. અને તમને તે કરવી ઘટતી નથી. વિચારવાનને શોક ઘટે નહીં, એમ શ્રી તીર્થંકર કહેતા હતા.

પાનું ૪૪૫

પત્રાંક નં. ૪૯૨

જાગૃતિની જરૂરિયાત

શ્રી તીર્થંકરાદિ મહાત્માઓએ એમ કહ્યું છે કે જેને વિપર્યાસ મટી દેહાદિને વિષે થયેલી આત્મબુદ્ધિ, અને આત્મભાવને વિષે થયેલી દેહબુદ્ધિ તે મટી છે, એટલે આત્મા આત્મપરિણામી થયો છે, તેવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ જ્યાં સુધી પ્રારબ્ધ અવસાય છે, ત્યાં સુધી જાગૃતિમાં રહેવું યોગ્ય છે. કેમકે, અવકાશ પ્રાપ્ત થયે અનાદિ વિપર્યાસ ભયનો હેતુ ત્યાં પણ અમે જાણ્યો છે. ચાર ઘનઘાતી કર્મ જ્યાં છિન્ન થયાં છે, એવા સહજ સ્વરૂપ પરમાત્માને વિષે તો સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને સંપૂર્ણ જાગૃતિરૂપ તુર્યાવસ્થા છે; એટલે ત્યાં અનાદિ વિપર્યાસ નિર્બીજપણાને પ્રાપ્ત થવાથી કોઈ પણ પ્રકારે ઉદ્ભવ થઈ શકે જ નહીં, તથાપિ તેથી ન્યૂન એવાં વિરત્યાદિ ગુણસ્થાનકે વર્તતા એવા જ્ઞાનીને તો

કાર્યે કાર્યે અને ક્ષણે ક્ષણે આત્મજાગૃતિ યોગ્ય છે. પ્રમાદ-વશે ચૌદપૂર્વ અંશે ન્યૂન જાણ્યા છે એવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ અનંતકાળ પરિભ્રમણ થયું છે. માટે જેની વ્યવહારને વિષે અનાસક્તબુદ્ધિ થઈ છે, તેવા પુરુષે પણ જો તેવા ઉદ્યતું પ્રારબ્ધ હોય તો તેની ક્ષણેક્ષણે નિવૃત્તિ ચિંતવવી, અને નિજલાવની જાગૃતિ રાખવી. આ પ્રકારે જ્ઞાનીપુરુષને મહાજ્ઞાની એવા શ્રી તીર્થંકરાદિકે લલામણુ દીધી છે, તો પછી, જેને માર્ગાનુસારી અવસ્થામાં પણ હજી પ્રવેશ થયો નથી, એવા જીવને તો આ સર્વ વ્યવસાયથી વિશેષ-વિશેષ નિવૃત્તલાવ રાખવો; અને વિચાર જાગૃતિ રાખવી યોગ્ય છે, એમ જણાવવા જેવું પણ રહેતું નથી, કેમ કે તે તો સમજણમાં સહેજે આવી શકે એવું છે.

પાનું ૪૬૦

પત્રાંક નં. ૫૦૬

જે પુરુષની જ્ઞાનદશા સ્થિર રહેવા યોગ્ય છે, એવા જ્ઞાનીપુરુષને પણ સંસારપ્રસંગનો ઉદય હોય તો જાગૃતપણે પ્રવર્તવું ઘટે છે, એમ વીતરાગે કહ્યું છે; તે અન્યથા નથી, અને આપણે સૌએ જાગૃતપણે પ્રવર્તવું કરવામાં કંઈ શિથિલતા રાખીએ તો તે સંસારપ્રસંગથી બાધ થતાં વાર ન લાગે, એવો ઉપદેશ એ વચનોથી આત્મામાં પરિણામી કરવા યોગ્ય છે. એમાં સંશય ઘટતો નથી. પ્રસંગની સાવ નિવૃત્તિ અશક્ય થતી હોય તો પ્રસંગ સંક્ષેપ કરવો ઘટે, અને ક્રમે કરીને સાવ નિવૃત્તિરૂપ પરિણામ આણવું ઘટે, એ મુમુક્ષુ-

પુરુષનો ભૂમિકાધર્મ છે. સત્સંગ, સત્સાક્ષના યોગથી તે ધર્મનું આરાધન વિશેષ કરી સંભવે છે.

પાનું ૫૩૬

પત્રાંક નં. ૬૧૩

અંતર્મુખદષ્ટિ જે પુરુષોની થઈ છે, તે પુરુષોને પણ સતત જગૃતિરૂપ લક્ષામણુ શ્રી વીતરાગે કહી છે, કેમકે અનંતકાળના અધ્યાસવાળા પદાર્થોના સંગ છે, તે કંઈ પણ દષ્ટિને આકર્ષે એવો ભય રાખવા યોગ્ય છે. આવી ભૂમિકામાં આ પ્રકારે લક્ષામણુ ઘટે છે, એમ છે તો પછી વિચારદશા જેની છે એવા મુમુક્ષુ જીવે સતત જગૃતિ રાખવી ઘટે એમ કહેવામાં ન આવ્યું હોય, તો પણ સ્પષ્ટ સમજ શકાય એમ છે કે મુમુક્ષુ જીવે જે જે પ્રકારે પરઅધ્યાસ થવાયોગ્ય પદાર્થોદિનો ત્યાગ થાય, તે તે પ્રકારે અવશ્ય કરવો ઘટે. જો કે આરંભ પરિગ્રહનો ત્યાગ એ સ્થૂળ દેખાય છે તથાપિ અંતર્મુખવૃત્તિનો હેતુ હોવાથી વારંવાર તેનો ત્યાગ ઉપદેશ્યો છે.

પાનું ૫૫૩

પત્રાંક નં. ૬૫૦

સિદ્ધ અને સંસારી વિષે સ્પષ્ટ સમજ

સિદ્ધ અને સંસારી જીવો એ સમસત્તાવાનસ્વરૂપે છે એ નિશ્ચય જ્ઞાનીપુરુષોએ કર્યો છે તે યથાર્થ છે. તથાપિ ભેદ એટલો છે કે સિદ્ધને વિષે તે સત્તા પ્રગટપણે છે, સંસારી જીવને વિષે તે સત્તા સત્તાપણે છે. જેમ દીવાને

વિષે અગ્નિ પ્રગટ છે અને ચક્રમકને વિષે અગ્નિ સત્તાપણે છે, તે પ્રકારે. દીવાને વિષે અને ચક્રમકને વિષે જે અગ્નિ છે તે અગ્નિપણે સમ છે. વ્યક્તિપણે (પ્રગટતા) અને શક્તિ (સત્તામાં) પણે ભેદ છે, પણ વસ્તુની જાતિપણે ભેદ નથી, તે પ્રકારે સિદ્ધના જીવને વિષે જે ચેતનસત્તા છે તે જ સૌ સંસારી જીવને વિષે છે. ભેદ માત્ર પ્રગટ અપ્રગટપણાનો છે. જેને તે ચેતનસત્તા પ્રગટી નથી એવા સંસારી જીવને તે સત્તા પ્રગટવાનો હેતુ, પ્રગટસત્તા જેને વિષે છે એવા સિદ્ધ ભગવંતનું સ્વરૂપ, તે વિચારવા યોગ્ય છે, ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે, સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે, કેમકે તેથી આત્માને નિજસ્વરૂપનો વિચાર, ધ્યાન, સ્તુતિ કરવાનો પ્રકાર થાય છે કે જે કર્તવ્ય છે. સિદ્ધસ્વરૂપ જેવું આત્મસ્વરૂપ છે. એવું વિચારીને અને આ આત્માને વિષે તેનું વર્તમાનમાં અપ્રગટપણું છે તેનો અભાવ કરવા તે સિદ્ધસ્વરૂપનો વિચાર, ધ્યાન તથા સ્તુતિ ઘટે છે.

પાનું ૪૬૫

પત્રાંક નં. ૫૦૯

પ્રાપ્તપરિષદમાં ધીરજ કર્તવ્ય

મહાત્મા શ્રી તીર્થંકરે નિર્ગ્રંથને પ્રાપ્તપરિષદ સહન કરવાની ફરી ફરી ભલામણ આપી છે. તે પરિષદનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતાં અજ્ઞાન પરિષદ અને દર્શન પરિષદ એવા બે પરિષદ પ્રતિપાદન કર્યા છે, કે કોઈ ઉદયયોગનું બળવાનપણું હોય અને સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ થયા છતાં જીવને અજ્ઞાનનાં

કારણો ટાળવામાં હિમ્મત ન ચાલી શકતી હોય, મુઝવણ આવી જતી હોય, તોપણ ધીરજ રાખવી; સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ વિશેષ વિશેષ કરી આરાધવો; તો અનુક્રમે અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થશે; કેમકે નિશ્ચય જે ઉપાય છે, અને જીવને નિવૃત્ત થવાની બુદ્ધિ છે, તો પછી તે અજ્ઞાન નિરાધાર થયું છતું શી રીતે રહી શકે? એક માત્ર પૂર્વ-કર્મયોગ સિવાય ત્યાં કોઈ તેને આધાર નથી. તે તો જે જીવને સત્સંગ, સત્પુરુષનો યોગ થયો છે અને પૂર્વકર્મ-નિવૃત્તિ પ્રત્યે પ્રયોજન છે, તેને ક્રમે કરી ટળવા જ યોગ્ય છે, એમ વિચારી તે અજ્ઞાનથી થતું આકુળવ્યાકુળપણું તે મુમુક્ષુજીવે ધીરજથી સહન કરવું. એ પ્રમાણે પરમાર્થ કહીને પરિષદ કહ્યો છે. અત્ર અમે સંક્ષેપમાં તે બેય પરિષદનું સ્વરૂપ લખ્યું છે. આ પરિષદનું સ્વરૂપ જાણી સત્સંગ, સત્પુરુષના યોગે, જે અજ્ઞાનથી મુઝવણ થાય છે તે નિવૃત્ત થશે એવો નિશ્ચય રાખી, યથાઉદય જાણી, ધીરજ રાખવાનું ભગવાન તીર્થંકરે કહ્યું છે; પણ તે ધીરજ એવા અર્થમાં કહી નથી કે સત્સંગ, સત્પુરુષના યોગે પ્રમાદ હેતુએ વિલંબ કરવો તે ધીરજ છે, અને ઉદય છે, તે વાત પણ વિચારવાનું જીવે સ્મૃતિમાં રાખવા યોગ્ય છે.

પાનું ૪૯૩

પત્રાંક નં. ૫૩૭

જીવનું સ્વરૂપ સમજવાથી સહજમોક્ષ

શ્રી તીર્થંકરાદિએ ફરી ફરી જીવને ઉપદેશ કહ્યો છે,

પણ જીવ દિશામૂઠ રહેવા ઇચ્છે છે ત્યાં ઉપાય પ્રવર્તી શકે નહીં. ફરી ફરી ઠોકી ઠોકીને કહ્યું છે કે એક આ જીવ સમજે તો સહજ મોક્ષ છે, નહીં તો અનંત ઉપાયે પણ નથી. અને તે સમજવું પણ કંઈ વિકટ નથી, કેમકે જીવનું સહજ જે સ્વરૂપ છે તે જ માત્ર સમજવું છે, અને તે કંઈ બીજાના સ્વરૂપની વાત નથી કે વખતે તે ગોપવે કે ન જણાવે, તેથી સમજવી ન બને. પોતાથી પોતે ગુપ્ત રહેવાનું શી રીતે બનવા યોગ્ય છે? પણ સ્વપ્નદશામાં જેમ ન બનવા યોગ્ય એવું પોતાનું મૃત્યુ પણ જીવ જુએ છે, તેમ અજ્ઞાનદશારૂપ સ્વપ્નરૂપયોગે આ જીવ પોતાને, પોતાનાં નહીં એવાં બીજાં દ્રવ્યને વિષે સ્વપણે માને છે, અને એ જ માન્યતા તે સંસાર છે, તે જ અજ્ઞાન છે, નરકાદિ ગતિનો હેતુ તે જ છે. તે જ જન્મ છે, મરણ છે અને તે જ દેહ છે, દેહના વિકાર છે, તે જ પુત્ર, તે જ પિતા, તે જ શત્રુ, તે જ મિત્રાદિ ભાવ કલ્પનાના હેતુ છે, અને તેથી નિવૃત્તિ થઈ ત્યાં સહજ મોક્ષ છે, અને એ જ નિવૃત્તિને અર્થે સત્સંગ, સત્પુરુષાદિ સાધન કહ્યાં છે; અને તે સાધન પણ જીવ જો પોતાના પુરુષાર્થને તેમાં ગોપવ્યા સિવાય પ્રવર્તીવે તો જ સિદ્ધ છે. વધારે શું કહીએ? આટલો જ સંક્ષેપ જીવમાં પરિણામ પામે તો તે સર્વ વ્રત, યમ, નિયમ, જપ, યાત્રા, ભક્તિ, શાસ્ત્રજ્ઞાન આદિ કરી છૂટ્યો એમાં કંઈ સંશય નથી.

પાનું ૪૯૩

પત્રાંક નં. ૫૩૭

આત્મા મુક્ત ક્યારે કહેવાય ?

અન્યસંબંધી જે તાદાત્મ્યપણું ભાસ્યું છે, તે તાદાત્મ્ય-પણું નિવૃત્ત થાય તો સહજ સ્વભાવે આત્મા મુક્ત જ છે, એમ શ્રી ઋષભાદિ અનંત જ્ઞાનીપુરૂષો કહી ગયા છે, ચાવત તથા રૂપમાં શમાયા છે.

પાનું ૪૯૭

પત્રાંક નં. ૫૪૩

બંધનમુક્ત થવાનો ઉપાય

સર્વ વિભાવથી ઉદાસીન અને અત્યંત શુદ્ધ નિજ-પર્યાયને સહજપણે આત્મા ભજે, તેને શ્રી જિને તીવ્રજ્ઞાન-દશા કહી છે. જે દશા આવ્યા વિના કોઈ પણ જીવ બંધન-મુક્ત થાય નહીં, એવો સિદ્ધાંત શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે; જે અખંડ સત્ય છે.

કેઈકે જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવા યોગ્ય છે, કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાનદશાએ આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી છે, તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય, અસાર સમબંધ તેની નિવૃત્તિ સૂઝે, એમ બનવું બહુ કઠણ છે; માટે જ્ઞાની પુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભક્તિમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે, કે જે માર્ગ આરાધવાથી સુલભપણે જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણને વિષે મન સ્થાપ્યા વિના એ

લક્ષિતમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી જેથી ફરી ફરી જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવાનું જિનાગમમાં ઠેકાણે ઠેકાણે કથન કર્યું છે. જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનું સ્થાપન થવું પ્રથમ કઠણ પડે છે, પણ વચનની અપૂર્વતાથી, તે વચનનો વિચાર કરવાથી, તથા જ્ઞાની પ્રત્યે અપૂર્વ દષ્ટિએ જોવાથી, મનનું સ્થાપન થવું સુલભ થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયમાં વિરોધ કરનારાં પંચવિષયાદિ દોષો છે. તે દોષ થવાનાં સાધનથી જેમ અને તેમ દૂર રહેવું, અને પ્રાપ્ત સાધનમાં પણ ઉદાસીનતા રાખવી, અથવા તે તે સાધનોમાંથી અહંબુદ્ધિ છોડી દઈ, રોગરૂપ જાણી પ્રવર્તવું ઘટે.

પાનું ૫૧૫

પત્રિક નં. ૫૭૨

જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમની અસર

આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થવામાં જીવની અનાદિથી ભૂલ થતી આવી છે. સમસ્ત શ્રુત જ્ઞાનસ્વરૂપ એવાં દ્વાદશાંગમાં સૌથી પ્રથમ ઉપદેશયોગ્ય એવું ‘આચારાંગસૂત્ર’ છે; તેના પ્રથમ શ્રુત સ્કંધમાં પ્રથમ અધ્યયનના પ્રથમ ઉદ્દેશમાં પ્રથમ વાક્યે જે શ્રી જિને ઉપદેશ કર્યો છે, તે સર્વ અંગના, સર્વ શ્રુતજ્ઞાનના સારસ્વરૂપ છે. મોક્ષના બીજભૂત છે, સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ છે, તે વાક્ય પ્રત્યે ઉપયોગ સ્થિર થવાથી જીવને નિશ્ચય આવશે, કે જ્ઞાનીપુરુષના સમાગમની

ઉપાસના વિના જીવ સ્વચ્છંદે નિશ્ચય કરે તે છૂટવાનો માર્ગ નથી.

પાનું ૫૨૩

પત્રાંક નં. ૫૮૮

નિર્ગ્રંથ મહાત્માનું એક આર્યવચન—મોક્ષનું કારણ

નિર્ગ્રંથ મહાત્માઓનાં દર્શન અને સમાગમ મુક્તિની સમ્યક્ પ્રતીતિ કરાવે છે.

તથાસ્પ મહાત્માના એક આર્ય વચનનું સમ્યક્ પ્રકારે અવધારણુ થવાથી યાવત્ મોક્ષ થાય એમ શ્રીમાન તીર્થંકરે કહ્યું છે, તે યથાર્થ છે. આ જીવમાં તથાસ્પ યોગ્યતા જોઈએ.

પાનું ૭૪૦

પત્રાંક નં. ૬૨૬

મોક્ષ અને તેનો શ્રેષ્ઠ ઉપાય

સહજસ્વરૂપે જીવની સ્થિતિ થવી તેને શ્રી વીતરાગ ‘મોક્ષ’ કહે છે.

સહજસ્વરૂપથી જીવ રહિત નથી, પણ તે સહજ સ્વરૂપનું માત્ર લાન જીવને નથી, જે થવું તે જ સહજ-સ્વરૂપે સ્થિતિ છે.

સંગના યોગે આ જીવ સહજસ્થિતિને ભૂંચે છે, સંગની નિવૃત્તિએ સહજસ્વરૂપનું અપરોક્ષ લાન પ્રગટે છે.

એ જ માટે સર્વ તીર્થંકરાદિ જ્ઞાનીઓએ અસંગપણું જ સર્વોત્કૃષ્ટ કહ્યું છે, કે જેના અંગે સર્વ આત્મસાધન રહ્યાં છે.

સર્વ જિનાગમમાં કહેલાં વચનો એક માત્ર અસંગ-પણામાં જ સમાય છે, કેમકે તે થવાને અર્થે જ તે સર્વ વચનો કહ્યાં છે. એક પરમાણુથી માંડી ચૌદ રાજલોકની અને મેષોન્મેષથી માંડી શૈલેશીઅવસ્થા પર્યંતની સર્વ ક્રિયા વર્ણવી છે, તે એ જ અસંગતા સમજાવવાને અર્થે વર્ણવી છે.

સર્વ ભાવથી અસંગપણું થવું તે સર્વથી દુષ્કરમાં દુષ્કર સાધન છે, અને તે નિરાશ્રયપણે સિદ્ધ થવું અત્યંત દુષ્કર છે. એમ વિચારી શ્રી તીર્થંકરે સત્સંગને તેનો આધાર કહ્યો છે, કે જે સત્સંગના યોગે સહજસ્વરૂપભૂત એવું અસંગપણું જીવને ઉત્પન્ન થાય છે.

તે સત્સંગ પણ જીવને ઘણીવાર પ્રાપ્ત થયાં છતાં ફળવાન થયો નથી એમ શ્રી વીતરાગે કહ્યું છે કેમકે તે સત્સંગને ઓળખી, આ જીવે તેને પરમહિતકારી જાણ્યો નથી; પરમસ્નેહે ઉપાસ્યો નથી, અને પ્રાપ્ત પણ અપ્રાપ્ત ફળવાન થવા યોગ્ય સંજ્ઞાએ વિસર્જન કર્યો છે, એમ કહ્યું છે. આ અમે કહ્યું તે જ વાતની વિચારણાથી અમારા આત્મામાં આત્મગુણ આવિર્ભાવ પામી સહજસમાધિપર્યંત પ્રાપ્ત થયા એવા સત્સંગને હું અત્યંત ભક્તિએ નમસ્કાર કરું છું.

અવશ્ય આ જીવે પ્રથમ સર્વ સાધનને ગૌણ જાણી,
નિર્વાણનો મુખ્ય હેતુ એવો સત્સંગ જ સર્વાર્પણપણે ઉપાસવો
ચોગ્ય છે; કે જેથી સર્વ સાધન સુલભ થાય છે, એવો
અમારો આત્મસાક્ષાત્કાર છે.

પાનું ૫૩૨

પત્રાંક નં. ૬૦૯-

શ્રી જિનનો મૂળ મારગ

મૂળ મારગ સાંભળો જિનનો રે,
કરી વૃત્તિ અખંડ સન્મુખ, મૂળ૦
નોંધ પૂજાદિની જો કામના રે,
નોંધ બહાલું અંતર ભવદુઃખ. મૂળ૦ ૧

કરી જોજો વચનની તુલના રે,
જો જો શોધીને જિનસિદ્ધાંત, મૂળ૦
માત્ર કહેવું પરમાર્થ હેતુથી રે,
કેઈ પામે મુમુક્ષુ વાત, મૂળ૦ ૨

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની શુદ્ધતા રે,
એકપણે અને અવિરુદ્ધ. મૂળ૦
જિન મારગ તે પરમાર્થથી રે,
એમ કહ્યું સિદ્ધાંતે બુદ્ધ. મૂળ૦ ૩

લિંગ અને લેહો જે વ્રતના રે,
દ્રવ્ય દેશ કાળાદિ લેહ, મૂળ૦

પણ જ્ઞાનાદિની જે શુદ્ધતા રે,
તે તો ત્રણે કાળે અલેદ. મૂળ૦ ૪

હવે જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દનો રે,
સંક્ષેપે સુણો પરમાર્થ, મૂળ૦
તેને જોતાં વિચારી વિશેષથી રે,
સમજાશે ઉત્તમ આત્માર્થ. મૂળ૦ ૫

છે દેહાદિથી લિન્ન આત્મા રે,
ઉપયોગી સદા અવિનાશ, મૂળ૦
એમ જાણે સદ્ગુરુ ઉપદેશથી રે,
કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ ખાસ. મૂળ૦ ૬

જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું રે,
તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત, મૂળ૦
કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને રે,
જેનું બીજું નામ સમકીત. મૂળ૦ ૭

જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે,
જાણ્યો સર્વેથી લિન્ન અસંગ, મૂળ૦
તેવો સ્થિર સ્વભાવ તે ઉપજે રે,
નામ ચારિત્ર તે અણલિંગ. મૂળ૦ ૮

તે ત્રણે અલેદ પરિણામથી રે,
જ્યારે વર્તે તે આત્મારૂપ, મૂળ૦

તેહ મારગ જિનનો પામિયો રે,
કિંવા પામ્યો તે નિજસ્વરૂપ. મૂળ૦ ૯

એવાં મૂળ જ્ઞાનાદિ પામવા રે,
અને જવા અનાદિ બંધ, મૂળ૦
ઉપદેશ સદ્ગુરુનો પામવો રે,
ટાળી સ્વચ્છંદને પ્રતિબંધ. મૂળ૦ ૧૦

એમ દેવ જિન'દે ભાખિયું રે,
મોક્ષમારગતું શુદ્ધ સ્વરૂપ, મૂળ૦
લબ્ય જનોના હિતને કારણે રે,
સંશ્લેષે કહ્યું સ્વરૂપ. મૂળ૦ ૧૧

પાનું ૫૯૬

પત્રાંક નં. ૭૧૫

શ્રી જિન આત્મપરિણામની સ્વસ્થતાને સમાધિ અને
આત્મપરિણામની અસ્વસ્થતાને અસમાધિ કહે છે; તે
અનુભવજ્ઞાને જોતાં પરમ સત્ય છે.

અસ્વસ્થ કાર્યની પ્રવૃત્તિ કરવી અને આત્મપરિણામ
સ્વસ્થ રાખવાં એવી વિષમપ્રવૃત્તિ શ્રી તીર્થંકર જેવા
જ્ઞાનીથી બનવી કઠણ કહી છે, તો પછી બીજા જીવને વિષે
તે વાત સંભવિત કરવી કઠણ હોય એમાં આશ્ચર્ય નથી.

કોઈ પણ પર પદાર્થને વિષે ઈચ્છાની પ્રવૃત્તિ છે, અને
કોઈ પણ પરપદાર્થના વિયોગની ચિંતા છે, તેને શ્રી જિન
આત્મધ્યાન કહે છે, તેમાં અંદેશો ઘટતો નથી.

જેટલી સંસારને વિષે સારપરિણુતિ મનાય તેટલી આત્મજ્ઞાનની ન્યૂનતા શ્રી તીર્થ'કરે કહી છે.

પરિણામ જડ હોય એવો સિદ્ધાંત નથી, ચેતનને ચેતન પરિણામ હોય, અને અચેતનને અચેતન પરિણામ હોય, એવો જિને અનુભવ કર્યો છે. કોઈ પણ પદાર્થ પરિણામ કે પર્યાય વિના હોય નહીં, એમ શ્રી જિને કહ્યું છે અને તે સત્ય છે.

આત્મા સાંભળવો, વિચારવો, નિદિધ્યાસવો, અનુભવવો એવી એક વેદની શ્રુતિ છે; અર્થાત્ જો એક એ જ પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તો જીવ તરીકે પાર પામે એવું લાગે છે. બાકી તો માત્ર કોઈ શ્રી તીર્થ'કરજેવા જ્ઞાની વિના, સર્વને આ પ્રવૃત્તિ કરતાં કહ્યાણુનો વિચાર કરવો અને નિશ્ચય થવો તથા આત્મસ્વસ્થતા થવી હુલ્લ છે.

પાનું ૫૦૩

પત્રાંક નં. ૫૫૧

સમસ્ત સંસાર મૃત્યુ આદિ ભયે અશરણુ છે, તે શરણુનો હેતુ થાય એવું કહ્યપણું તે મૃગજીવ જેવું છે. વિચારી વિચારીને શ્રી તીર્થ'કર જેવાએ પણ તેથી નિવર્તણું, છૂટણું એ જ ઉપાય શોધ્યો છે.

પાનું ૫૧૦

પત્રાંક નં. ૫૬૬

જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ

જે પ્રારબ્ધ વેદ્યા વિના બીજો કોઈ ઉપાય નથી, તે પ્રારબ્ધ જ્ઞાનીને પણ વેદવું પડે છે, જ્ઞાની અંત સુધી આત્માર્થનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છે નહીં, એટલું લિન્નપણું જ્ઞાનીને વિષે હોય, એમ મોટા પુરુષોએ કહ્યું છે, તે સત્ય છે.

પાતું ૫૦૯

પત્રાંક નં. ૫૬૨

જ્ઞાનીને પુરુષાર્થ શા માટે ?

શ્રી તીર્થંકરે તો એટલા સુધી કહ્યું છે કે જે જ્ઞાનીપુરુષની દશા સંસારપરિક્ષીણ થઈ છે, તે જ્ઞાનીપુરુષને પરંપરા કર્મબંધ સંલવતો નથી, તોપણ પુરુષાર્થ મુખ્ય રાખવો, કે જે બીજા જીવને પણ આત્મસાધન-પરિણામનો હેતુ થાય.

પાતું ૫૦૮

પત્રાંક નં. ૫૬૦

જ્ઞાની પુરુષનાં વચનનું માહાત્મ્ય

જેમ છે તેમ નિજ સ્વરૂપ સંપૂર્ણ પ્રકાશે ત્યાં સુધી નિજ સ્વરૂપનાં નિદિધ્યાસનમાં સ્થિર રહેવાને જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનો આધારભૂત છે, એમ પરમ પુરુષ શ્રી તીર્થંકરે કહ્યું છે, તે સત્ય છે. બારમે ગુણસ્થાનકે વર્તતા આત્માને નિદિધ્યાસનરૂપ ધ્યાનમાં શ્રુતજ્ઞાન એટલે મુખ્ય એવાં જ્ઞાનીનાં

વચનોનો આશય ત્યાં આધારભૂત છે, એવું પ્રમાણ જિન-
માર્ગને વિષે વારંવાર કહ્યું છે. બોધબીજની પ્રાપ્તિ થયે,
નિર્વાણમાર્ગની યથાર્થ પ્રતીતિ થયે પણ તે માર્ગમાં યથા-
સ્થિત સ્થિતિ થવાને અર્થે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય મુખ્ય
સાધન છે; અને તે ઠેક પૂર્ણ દશા થતાં સુધી છે. નહીં
તો જીવને પતિત થવાનો ભય છે, એમ માન્યું છે, તો
પછી પોતાની મેળે અનાદિથી બ્રાંત એવા જીવને સદ્ગુરુના
યોગ વિના નિજ સ્વરૂપનું ભાન થવું અશક્ય છે, એમાં
સંશય કેમ હોય ? નિજ સ્વરૂપનો દઢ નિશ્ચય વર્તે છે
તેવા પુરુષને પ્રત્યક્ષ જગદ્વ્યવહાર વારંવાર ચૂકવી દે એવા
પ્રસંગ પ્રાપ્ત કરાવે છે, તો પછી તેથી ન્યૂનદશામાં ચૂકી
જવાય એમાં આશ્ચર્ય શું છે ? પોતાના વિચારના બળે
કરી, સત્સંગ-સત્શાસ્ત્રનો આધાર ન હોય તેવા પ્રસંગમાં
આ જગદ્વ્યવહાર વિશેષ બળ કરે છે, અને ત્યારે વારંવાર
શ્રી સદ્ગુરુનું માહાત્મ્ય અને આશ્રયનું સ્વરૂપ તથા
સાર્થકપણું અત્યંત અપરોક્ષ સત્ય દેખાય છે.

પાનું ૫૧૬

પત્રિક નં. ૫૭૫

કેવળજ્ઞાન

આત્માપણે કેવળ ઉન્નત અવસ્થા વર્તે, અર્થાત્
આત્મા પોતાના સ્વરૂપને વિષે કેવળ જાગૃત હોય ત્યારે
તેને કેવળજ્ઞાન વર્તે છે એમ કહેવું યોગ્ય છે, એવો શ્રી
તીર્થંકરનો આશય છે.

‘આત્મા’ જે પદાર્થને તીર્થંકરે કહ્યો છે, તે જ પદાર્થની તે જ સ્વરૂપે પ્રતીતિ થાય, તે જ પરિણામે આત્મા સાક્ષાત્ લાસે ત્યારે તેને પરમાર્થસમ્યક્ત્વ છે. એવો શ્રી તીર્થંકરનો અભિપ્રાય છે. એવું સ્વરૂપ જેને લાસ્યું છે તેવા પુરુષને વિષે નિષ્કામ શ્રદ્ધા છે જેને, તે પુરુષને બીજરુચિસમ્યક્ત્વ છે. તેવા પુરુષની નિષ્કામ ભક્તિ અબાધાએ પ્રાપ્ત થાય, એવા ગુણો જે જીવમાં હોય તે જીવ માર્ગાનુસારી હોય; એમ જિન કહે છે.

પાતું ૪૧૧

પત્રાંક નં. ૪૩૧

સમ્યક્ત્વ

દેવ અરિહંત, ગુરુ નિર્ઝંથ અને ધર્મ કેવળીનો પ્રરૂપેલો, એ ત્રણેની શ્રદ્ધાને જૈનમાં સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે. માત્ર ગુરુ અસત્ હોવાથી દેવ અને ધર્મનું ભાન નહોતું. સદ્ગુરુ મળવાથી તે દેવ અને ધર્મનું ભાન થયું. તેથી સદ્ગુરુ પ્રત્યે આસ્થા એ જ સમ્યક્ત્વ. જેટલી જેટલી આસ્થા અને અપૂર્વપણું તેટલું સમ્યક્ત્વનું નિર્મળપણું સમજવું. આવું સાચું સમ્યક્ત્વ પામવાની ઇચ્છા, કામના સદાય રાખવી.

પાતું ૭૮૧

ઉપદેશ છાયા ૩

ધર્મ-કર્મ

આત્મપરિણામની સહજ સ્વરૂપે પરિણતી થવી તેને શ્રી તીર્થંકર ‘ધર્મ’ કહે છે.

આત્મપરિણામની કંઈ પણ ચપળ પરિણતી થવી તેને શ્રી તીર્થંકર ‘કર્મ’ કહે છે.

પાતું ૫૧૧

મુનિ-અમુનિ

જે જીવો મોહનિદ્રામાં સૂતા છે તે અમુનિ છે; નિરંતર આત્મવિચારે કરી મુનિ તો જાગૃત રહે; પ્રમાદીને સર્વથા ભય છે. અપ્રમાદીને કોઈ રીતે ભય નથી એમ શ્રી જિને કહ્યું છે.

પાતું ૫૧૨

પત્રાંક નં. ૫૬૯

સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ ક્યારે કહેવાય ?

‘આત્મા છે,’ ‘આત્મા નિત્ય છે,’ ‘આત્મા કર્મનો કર્તા છે,’ ‘આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે,’ ‘તેથી તે નિવૃત્ત થઈ શકે છે,’ અને ‘નિવૃત્ત થઈ શકવાનાં સાધન છે.’ એ છ કારણો જેને વિચારે કરીને સિદ્ધ થાય, તેને વિવેકજ્ઞાન અથવા સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિ ગણવી એમ શ્રી જિને નિરૂપણ કર્યું છે, જે નિરૂપણ મુમુક્ષુ જીવે વિશેષ કરી અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.

પાતું ૫૧૩

પત્રાંક નં. ૫૭૦

અનિત્યભાવી દેહ

જે સર્વજ્ઞ વીતરાગને વિષે અનંત સિદ્ધિઓ પ્રગટી હતી તે વીતરાગે પણ આ દેહને અનિત્યભાવી દીધો છે, તો પછી ખીજા જીવો કયા પ્રયોગે દેહને નિત્ય કરી શકશે ?

પર્યાય સંબંધી સમજ

શ્રી જિનનો એવો અભિપ્રાય છે કે પ્રત્યેક દ્રવ્ય અનંત પર્યાયવાળું છે. જીવને અનંતા પર્યાય છે અને પરમાણુને પણ અનંતા પર્યાય છે. જીવ ચેતન હોવાથી તેના પર્યાય પણ ચેતન છે, અને પરમાણુ અચેતન હોવાથી તેના પર્યાય પણ અચેતન છે. જીવના પર્યાય અચેતન નથી, અને પરમાણુના પર્યાય સચેતન નથી, એવો શ્રી જિને નિશ્ચય કર્યો છે અને તેમજ યોગ્ય છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ પદાર્થનું સ્વરૂપ પણ વિચારતાં તેવું લાગે છે.

પા. ૫૧૧

પત્રાંક નં. ૫૬૮

‘ નય ’ પ્રત્યે રાખવા યોગ્ય દ્રષ્ટિ

અનંતા નય છે; એકેક પદાર્થ અનંત ગુણથી, અને અનંત ધર્મથી યુક્ત છે, એકેક ગુણ અને એકેક ધર્મ પ્રત્યે અનંત નય પરિણમે છે; માટે એ વાટે પદાર્થનો નિર્ણય કરવા માગીએ તો થાય નહીં; એની વાટ કોઈ ખીજા હોવી જોઈએ. ઘણું કરીને આ વાતને જ્ઞાની પુરૂષો જ જાણે છે, અને તેઓ તે ન્યાયિક માર્ગ પ્રત્યે ઉદ્દાસીન

વર્તે છે, જેથી કોઈ નયનું એકાંત ખંડન થતું નથી, અથવા કોઈ નયનું એકાંત મંડન થતું નથી. જેટલી જેની ચોગ્યતા છે, તેટલી તે નયની સત્તા જ્ઞાની પુરુષોને સમ્મત હોય છે. માર્ગ જેને નથી પ્રાપ્ત થયો એવાં મનુષ્યો ‘નય’નો આગ્રહ કરે છે, અને તેથી વિષમ ફળની પ્રાપ્તિ હોય છે. કોઈ નય જ્યાં દુભાતો નથી એવાં જ્ઞાનીનાં વચનને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. જેણે જ્ઞાનીના માર્ગની ઇચ્છા કરી હોય એવા પ્રાણીએ નયાદિકમાં ઉદાસીન રહેવાનો અભ્યાસ કરવો; કોઈ નયમાં આગ્રહ કરવો નહીં અને કોઈ પ્રાણીને એ વાટે દુભાવવું નહીં, અને એ આગ્રહ જેને મટ્યો છે, તે કોઈ વાટે પણ પ્રાણીને દુભાવવાની ઇચ્છા કરતો નથી.

પાતું ૨૯૯

પત્રાંક નં. ૨૦૮

‘સત્ય’ મહાવ્રતની અગત્યતા

જે પાંચ મહાવ્રત ભગવાને પ્રણીત કર્યાં છે, તેમાંના પ્રથમ મહાવ્રતની રક્ષાને માટે બાકીનાં ચાર વ્રત વાડરૂપે છે, અને તેમાં પણ પહેલી વાડ તે સત્ય મહાવ્રત છે. એ સત્યના અનેક લેહ સિદ્ધાંતથી શ્રુત કરવા અવશ્યના છે.

પાતું ૫૬

વિનય

વિનય એ ઉત્તમ વર્ણીકરણ છે, ઉત્તરાધ્યયનમાં ભગવાને વિનયને ધર્મનું મૂળ કહી વર્ણવ્યો છે. ગુરુનો,

મુનિનો, વિદ્વાનનો, માતાપિતાનો અને પોતાથી વડાનો વિનય કરવો એ આપણી ઉત્તમતાનું કારણ છે.

પાતું ૬૩

વિવેક

ગુરુ :—ત્યારે એ જ સમજવાનું છે કે જ્ઞાનદર્શનરૂપ આત્માના સત્ય ભાવ પદાર્થને અજ્ઞાન અને અદર્શનરૂપ અસત્ વસ્તુએ ઘેરી લીધા છે. એમાં એટલી બધી મિશ્રતા થઈ ગઈ છે કે પરીક્ષા કરવી અતિ અતિ દુર્લભ છે. સંસારનાં સુખો અનંતીવાર આત્માએ ભોગવ્યાં છતાં તેમાંથી હજુ પણ મોહિની ટળી નહીં, અને તેને અમૃત જેવો ગણ્યો એ અવિવેક છે, કારણ સંસાર કડવો છે, કડવા વિપાકને આપે છે, તેમજ વૈરાગ્ય જે એ કડવા વિપાકનું ઔષધ છે, તેને કડવો ગણ્યો, આ પણ અવિવેક છે. જ્ઞાનદર્શનાદિ ગુણો અજ્ઞાન, અદર્શને ઘેરી લઈ જે મિશ્રતા કરી નાંખી છે તે યોગખી ભાવ અમૃતમાં આવવું, એનું નામ વિવેક છે. કહો ત્યારે હવે વિવેક એ કેવી વસ્તુ ઠરી ?

લઘુ શિષ્યો :—અહો ! વિવેક એ જ ધર્મનું મૂળ અને ધર્મરક્ષક કહેવાય છે, તે સત્ય છે.

પાતું ૭૮

અર્થ સમજવાનું મહત્વ

જેઓ નિર્ઝંથપ્રવચનમાં આવેલાં પવિત્ર વચનો મુખપાઠે કરે છે, તે તેઓના ઉત્સાહબળે સત્કળ ઉપાર્જન

કરે છે, પરંતુ જો તેનો મર્મ પામ્યા હોય તો એથી એ સુખ, આનંદ, વિવેક અને પરિણામે મહદ્ભૂત રૂપ પામે છે. અભણ પુરૂષ સુંદર અક્ષર અને તાણેલા મિથ્યા લીટા એ બેના ભેદને જોટલું જાણે છે, તેટલું જ મુખપાઠી અન્યગ્રંથ-વિચાર અને નિર્ગ્રંથ-પ્રવચનને ભેદરૂપ માને છે. કારણ તેણે અર્થપૂર્વક નિર્ગ્રંથવચનામૃતો ધાર્યા નથી, તેમ તે પર યથાર્થ તત્ત્વવિચાર કર્યો નથી.

પાતું ૫૯

જાપ કરવા યોગ્ય મંત્ર

અહીંત લગવંત, સિદ્ધ લગવંત, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એઓનો અકેકો પ્રથમ અક્ષર લેતાં ‘અસિઆ-ઉસા’ એવું મહદ્ભૂત વાક્ય નીકળે છે. જેનું ઓં એવું યોગખિંદુનું સ્વરૂપ થાય છે, માટે આપણે એ મંત્રનો અવશ્ય કરીને વિમળ ભાવથી જાપ કરવો.

પાતું ૬૬

પરિગ્રહ

પરિગ્રહ એ પાપનું મૂળ છે, પાપનો પિતા છે, અન્ય એકાદશજાતને મહા દોષ દે એવો એનો સ્વભાવ છે. એ માટે થઈને આત્મહિતૈષીએ જેમ બને તેમ તેનો ત્યાગ કરી મર્યાદા પૂર્વક વર્તન કરવું.

પાતું ૫૯

સંસાર દુઃખનો સમુદ્ર

અનંત તાપ, અનંત શોક, અનંત દુઃખ જોઈને જ્ઞાની-
ઓએ આ સંસારને પૂઠ દીધી છે તે સત્ય છે. એ ભણી
પાછું વાળી જોવા જેવું નથી. ત્યાં દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખ જ
છે. દુઃખનો એ સમુદ્ર છે

વૈરાગ્ય એ જ અનંત સુખમાં લઈ જનાર ઉત્કૃષ્ટ
ભોમીયા છે.

પાનું ૭૯

મોહ એ જ સંસારનું પ્રખળ કારણ

નિર્ઘંથ પ્રવચનનો નિષ્પક્ષપાતી ન્યાય એવો છે કે,
ગમે તે વસ્તુ પરનો રાગ દુઃખદાયક છે. રાગ એ મોહ
અને મોહ એ સંસાર જ છે. ગૌતમના (શ્રમણુ ભગવાન
મહાવીરના અગ્રેસર ગણધર) હૃદયથી એ રાગ જ્યાં
સુધી ખસ્યો નહીં ત્યાં સુધી તેઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા નહીં.
શ્રમણુ ભગવાન જ્ઞાતયુત્ર જ્યારે અનુપમેય સિદ્ધિને પામ્યા
ત્યારે ગૌતમ નગરમાંથી આવતા હતા. ભગવાનના નિર્વાણ
સમાચાર સાંભળીને તેઓ ખેદ પામ્યા. વિરહથી તેઓ
અનુરાગ વચનથી બોલ્યા “હે મહાવીર ! તમે મને સાથે
તો ન લીધો પરંતુ સંભાર્યો નહીં. મારી પ્રીતિ સામી
તમે દ્રષ્ટિ પણ કરી નહીં ! આમ તમને છાજતું નહોતું.”
એવા વિકલ્પો થતાં થતાં તેમનું લક્ષ ક્યું, ને તે નિરાગ
શ્રેણીએ ચઢ્યા. “હું ખહું મુર્ખતા કરું છું, એ વીતરાગ

નિર્વિકારી, અને નીરાળી તે મારામાં કેમ મોહ રાખે ? એની શત્રુ અને મિત્ર પર કેવળ સમદ્રષ્ટિ હતી. હું એ નિરાળીનો મિથ્યા મોહ રાખું છું. મોહ સંસારનું પ્રબળ કારણ છે.” એમ વિચારતાં વિચારતાં તેઓ શોક તળને નિરાળી થયા એટલે અનંતજ્ઞાન પ્રકાશિત થયું. અને પ્રાંતે નિર્વાણ પધાર્યા.

પાતું ૭૩

તૃષ્ણા

તૃષ્ણા કેવી કુનિષ્ઠ વસ્તુ છે ! જ્ઞાનીઓ એમ કહે છે કે તૃષ્ણા આકાશના જેવી અનંત છે. નિરંતર તે નવયૌવન રહે છે. કંઈક ચાહના જેટલું મળ્યું એટલે ચાહનાને વધારી દે છે. સંતોષ એ જ કલ્પવૃક્ષ છે અને એ જ માત્ર મનોવાંછિતતા પૂર્ણ કરે છે.

પાતું ૭૬

સાચી જીત

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં નમિરાજ મહર્ષિએ શકેન્દ્ર પ્રત્યે એમ કહ્યું કે દશ લાખ સુલટને જીતનાર કંઈક પડ્યા છે, પરંતુ સ્વાત્માને જીતનારા બહુ દુર્લભ છે, અને તે દશ લાખ સુલટને જીતનાર કરતાં અત્યુત્તમ છે.

પાતું ૯૨

ત્યાગ

અત્યંત જ્ઞાન હોય ત્યાં અત્યંત ત્યાગ સંભવે છે. અત્યંત ત્યાગ પ્રગટ્યા વિના અત્યંત જ્ઞાન ન હોય એમ શ્રી તીર્થંકરે સ્વીકાર્યું છે.

આત્મપરિણામથી જેટલો અન્ય પદાર્થનો તાદાત્મ્ય અધ્યાસ નિવર્તેલો તેને શ્રી જિન ત્યાગ કહે છે.

તે તાદાત્મ્યઅધ્યાસ નિવૃત્તિરૂપ ત્યાગ થવા અર્થે આ બાહ્ય પ્રસંગનો ત્યાગ પણ ઉપકારી છે, કાર્યકારી છે. બાહ્ય પ્રસંગના ત્યાગને અર્થે અંતર્યાગ કહ્યો નથી, એમ છે, તો પણ આ જીવે અંતર્યાગને અર્થે બાહ્ય પ્રસંગની નિવૃત્તિને કંઈ પણ ઉપકારી માનવી યોગ્ય છે.

પાતું ૫૧૩

પત્રાંક નં. ૫૬૯

જનકાદિ ઉપાધિમાં રહ્યા છતાં આત્મસ્વભાવમાં વસતા હતા એવા આલંબન પ્રત્યે ક્યારેય ભુદ્ધિ થતી નથી. શ્રી જિન જેવા જન્મત્યાગી પણ છોડીને ચાલી નીકળ્યા એવા લયના હેતુરૂપ ઉપાધિયોગની નિવૃત્તિ આ પામર જીવ કરતાં કરતાં કાળ વ્યતીત કરશે તો અશ્રેય થશે, એવો લય જીવના ઉપયોગ પ્રત્યે પ્રવર્તે છે, કેમકે એમ જ કર્તવ્ય છે.

પાતું ૫૧૨

પત્રાંક નં. ૫૬૯

સર્વ પ્રકારના લયને રહેવાના સ્થાનકરૂપ આ સંસારને વિષે માત્ર એક વૈરાગ્ય જ અભય છે.

મોટા મુનિઓને જે વૈરાગ્યદશા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ,
તે વૈરાગ્યદશા તો ગૃહવાસને વિષે જેને પ્રાપ્ત વર્તેલી હતી,
એવા શ્રી મહાવીર, ઋષભાદિ પુરુષો પણ ત્યાગને ગ્રહણ
કરી ચાલી નીકળ્યા, એ જ ત્યાગનું ઉત્કૃષ્ટપણું ઉપદેશ્યું છે.

પાનું ૫૫૭

પત્રાંક નં. ૬૬૪

શુભેચ્છાથી માંડીને શૈલેશીકરણ પર્યંતની સર્વ ક્રિયા
જે જ્ઞાનીને સમ્મત છે, તે જ્ઞાનીનાં વચન ત્યાગવૈરાગ્યનો
નિષેધ કરવામાં પ્રવર્તે નહીં, ત્યાગવૈરાગ્યના સાધનરૂપે
પ્રથમ ત્યાગવૈરાગ્ય આવે છે, તેનો પણ જ્ઞાની નિષેધ
કરે નહીં.

પાનું ૬૯૨

પત્રાંક નં. ૭૮૫

ગૃહાદિ પ્રવૃત્તિના યોગે ઉપયોગ વિશેષ ચલાયમાન
રહેવા યોગ્ય છે; એમ જાણીને પરમપુરુષ સર્વસંગપરિ-
ત્યાગનો ઉપદેશ કરતા હવા.

પાનું ૫૫૭

પત્રાંક નં. ૬૬૩

જે જ્ઞાનીપુરુષોને દેહાભિમાન ટળ્યું છે તેને કંઈ કરવું
રહ્યું નથી એમ છે, તો પણ તેમને સર્વસંગપરિત્યાગાદિ
સત્પુરુષાર્થતા પરમ પુરુષે ઉપકારભૂત કહી છે.

પાનું ૭૨૮

પત્રાંક નં. ૮૯૫

ત્યાગ ક્યારે યોગ્ય ગણાય તેની સૂક્ષ્મ વિચારણા

ખ. ‘ઘણું કરીને બધા માર્ગોમાં મનુષ્યપણાને મોક્ષનું એક સાધન જાણી બહુ વખાણ્યું છે; અને જીવને જેમ તે પ્રાપ્ત થાય એટલે તેની વૃદ્ધિ થાય તેમ કેટલાક માર્ગોમાં ઉપદેશ કર્યો દેખાય છે. જિનોક્ત માર્ગને વિષે તેવો ઉપદેશ કર્યો દેખાતો નથી. વેદોક્ત માર્ગમાં અપુત્રને ગતિ નથી, એ આદિ કારણથી તથા ચાર આશ્રમને ક્રમાદિથી કરીને વિચારતાં મનુષ્યની વૃદ્ધિ થાય તેવો ઉપદેશ કર્યો દષ્ટિગોચર થાય છે. જિનોક્ત માર્ગમાં તેથી ઉલટું જોવામાં આવે છે, અર્થાત્ તેમ નહીં કરતાં ગમે ત્યારે જીવ વૈરાગ્ય પામે તો સંસાર ત્યાગ કરી દેવો એવો ઉપદેશ જોવામાં આવે છે, તેથી ઘણા ગૃહસ્થાશ્રમને પામ્યા વિના ત્યાગી થાય, અને મનુષ્યની વૃદ્ધિ અટકે, કેમકે તેમના અત્યાગથી જે કંઈ તેમને સંતાનોત્પત્તિનો સંભવ રહેત તે ન થાય અને તેથી વંશનો નાશ થવા જેવું થાય, જેથી દુર્લાભ એવું મનુષ્યપણું જે મોક્ષસાધનરૂપ ગણ્યું છે, તેની વૃદ્ધિ અટકે છે, માટે તેવો અભિપ્રાય જિનનો કેમ હોય ?’ તે જાણવા આદિ વિચારનું પ્રશ્ન લખ્યું છે, તેનું સમાધાન વિચારવા અર્થે અત્રે લખ્યું છે.

ઉ. લૌકિક દષ્ટિ અને અલૌકિક (લોકોત્તર) દષ્ટિમાં મોટો ભેદ છે. અથવા એકબીજી દષ્ટિ પરસ્પર વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળી છે. લૌકિક દષ્ટિમાં વ્યવહાર (સાંસારિક કારણો)નું મુખ્યપણું છે, અને અલૌકિક દષ્ટિમાં પરમાર્થનું

મુખ્યપણું છે. માટે અલૌકિક દષ્ટિને લૌકિક દષ્ટિના ફળની સાથે પ્રાપ્તિ (ઘણું કરીને) મેળવવી યોગ્ય નહીં.

જૈન અને ખીજા બધા માર્ગમાં ઘણું કરીને મનુષ્ય દેહનું વિશેષ માહાત્મ્ય કહ્યું છે. એટલે મોક્ષસાધનના કારણરૂપ હોવાથી તેને ચિંતામણિ જેવો કહ્યો છે, તે સત્ય છે. પણ જો તેથી મોક્ષસાધન કયું તો જ તેનું એ માહાત્મ્ય છે, નહીં તો પશુના દેહ જેટલી એ વાસ્તવિક દષ્ટિથી તેની કિંમત દેખાતી નથી.

મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવી એ વિચાર મુખ્યપણે લૌકિક દષ્ટિનો છે, પણ તે દેહ પામીને અવશ્ય મોક્ષસાધન કરવું, અથવા તે સાધનનો નિશ્ચય કરવો, એ વિચાર મુખ્યપણે અલૌકિક દષ્ટિનો છે. અલૌકિક દષ્ટિમાં મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવી એમ કહ્યું નથી, તેથી મનુષ્યાદિનો નાશ કરવો એમ તેમાં આશય રહે છે, એમ સમજવું ન જોઈએ. લૌકિક દષ્ટિમાં તો યુધ્ધાદિ ઘણા પ્રસંગમાં હજારો મનુષ્યો નાશ પામવાનો વખત આવે છે, અને તેમાં ઘણા વંશરહિત થાય છે; પણ પરમાર્થ એટલે અલૌકિક દષ્ટિનાં તેવાં કાર્ય નથી, કે જેથી તેમ થવાનો ઘણુંકરીને વખત આવે; અર્થાત્ એ સ્થળે અલૌકિક દષ્ટિથી નિર્વેરતા, અવિરોધ, મનુષ્યાદિ પ્રાણીની રક્ષા, અને તેમના વંશનું રહેવું એ સહેજ બને છે; અને મનુષ્યાદિ વંશની વૃદ્ધિ કરવાનો જેનો હેતુ છે, એવી લૌકિક દષ્ટિ ઉલટી તે સ્થળે વેર, વિરોધ, મનુષ્યાદિ પ્રાણીનો નાશ અને વંશરહિતપણું કરનારી થાય છે.

અલૌકિક દષ્ટિ પામીને અથવા અલૌકિક દષ્ટિની અસરથી કોઈ પણ મનુષ્ય નાની વયમાં ત્યાગી થાય તો તેથી જે ગૃહસ્થાશ્રમપણું પામ્યા ન હોય તેના વંશનો અથવા ગૃહસ્થાશ્રમપણું પામ્યા હોય અને પુત્રોત્પત્તિ ન થઈ હોય તેના વંશનો નાશ થવાનો વખત આવે, અને તેટલાં મનુષ્યો ઓછા જન્મવાનું થાય, જેથી મોક્ષસાધનના હેતુભૂત એવા મનુષ્યદેહની પ્રાપ્તિ અટકાવવા જેવું બને, એમ લૌકિક દષ્ટિથી યોગ્ય લાગે, પણ પરમાર્થ દષ્ટિથી તે ઘણું કરીને કલ્પના માત્ર લાગે છે.

કોઈ પણ પૂર્વે પરમાર્થમાર્ગને આરાધીને અત્રે મનુષ્યપણું પામ્યા હોય, તેને નાની વયથી જ ત્યાગવૈરાગ્ય તીવ્રપણે ઉદયમાં આવે છે; તેવા મનુષ્યને સંતાનની ઉત્પત્તિ થયા પછી ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરવો, અથવા આશ્રમના અનુક્રમમાં મૂકવા તે યથાર્થ દેખાતું નથી, કેમકે મનુષ્યદેહ તો બાહ્ય દષ્ટિથી અથવા અપેક્ષાપણે મોક્ષસાધનરૂપ છે, અને યથાર્થ ત્યાગવૈરાગ્ય તો મૂળપણે મોક્ષસાધનરૂપ છે, અને તેવાં કારણો પ્રાપ્ત કરવાથી મનુષ્યદેહનું મોક્ષસાધનપણું ઠરતું હતું, તે કારણો પ્રાપ્ત થયે તે દેહથી ભોગાદિમાં પડવાનું કહેવું, એ મનુષ્યદેહને મોક્ષસાધનરૂપ કરવા બરાબર કહેવાય કે સંસાર સાધનરૂપ કરવા બરાબર કહેવાય, તે વિચારવા યોગ્ય છે.

વેદોક્ત માર્ગમાં ચાર આશ્રમ બાંધ્યા છે તે એકાંતે નથી. વામદેવ, શુકદેવ, જહલરતજી એ આદિ આશ્રમના

ક્રમવગર ત્યાગપણે વિચર્યા છે. જેઓથી તેમ થવું અશક્ય હોય, તેઓ પરિણામે યથાર્થ ત્યાગ કરવાનો લક્ષ રાખી આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તે તો તે સામાન્ય રીતે ઠીક છે, એમ કહી શકાય. આયુષ્યનું એવું ક્ષણભંગુરપણું છે કે, તેવો ક્રમ પણ વીરલાને જ પ્રાપ્ત થવાનો વખત આવે. કદાપિ તેવું આયુષ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તો પણ તેવી વૃત્તિએ એટલે પરિણામે યથાર્થ ત્યાગ થાય એવો લક્ષ રાખીને પ્રવર્તવાનું તો કોઈકથી જ અને તેવું છે.

જિનોક્ત માર્ગનો પણ એવો એકાંત સિધ્ધાંત નથી કે ગમે તે વયમાં ગમે તેવે માણસે ત્યાગ કરવો. તથાગ્નિ સત્સંગ, સદ્ગુરુનો યોગ થયે, તે આશ્રમે કોઈ પૂર્વના સંસ્કારવાળો એટલે વિશેષ વૈરાગ્યવાન પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમ પામ્યા પહેલાં ત્યાગ કરે તો તેણે યોગ્ય કર્યું છે, એમ જિનસિધ્ધાંત પ્રાયે કહે છે; કેમકે અપૂર્વ એવાં સાધનો પ્રાપ્ત થયે ભોગાદિ ભોગવવાના વિચારમાં પડવું, અને તેની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરી પોતાનું પ્રાપ્ત આત્મસાધન ગુમાવવા જેવું કરવું, અને પોતાથી સંતતિ થશે તે મનુષ્યદેહ પામશે તે મોક્ષસાધનરૂપ થશે, એવી મનોરથમાત્ર કલ્પનામાં પડવું તે મનુષ્યપણાનું ઉત્તમપણું ટાળીને પશુવત્ કરવા જેવું થાય.

ઇન્દ્રિયાદિ શાંત થયા નથી, જ્ઞાનીપુરૂષની દૃષ્ટિમાં હજી જે ત્યાગ કરવાને યોગ્ય નથી, એવા કોઈ મંદ કે મોહ-વૈરાગ્યવાન જીવને ત્યાગ લેવો પ્રશસ્ત જ છે, એમ કંઈ જિન સિધ્ધાંત એકાંતે નથી.

પ્રથમથી જ જેને ઉત્તમ સંસ્કારવાળો વૈરાગ્ય ન હોય તે પુરૂષ કદાપિ ત્યાગનો પરિણામે લક્ષ રાખી આશ્રમ પૂર્વક પ્રવર્તે તો તેણે એકાંતે ભૂલ જ કરી છે, અને ત્યાગ જ કર્યો હોત તો ઉત્તમ હતું, એમ પણ જિનસિધ્ધાંત નથી. માત્ર મોક્ષસાધનનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે તે પ્રસંગ જતો કરવો ન જોઈએ, એમ જિનનો ઉપદેશ છે.

ઉત્તમ સંસ્કારવાળા પુરૂષો ગૃહસ્થાશ્રમ કર્યા સિવાય ત્યાગ કરે તેથી મનુષ્યની વૃદ્ધિ અટકે, તેથી મોક્ષસાધનનાં કારણ અટકે એ વિચારવું અત્ય દ્રષ્ટિથી યોગ્ય દેખાય, પણ તથાસ્પ ત્યાગ વૈરાગ્યનો યોગ પ્રાપ્ત થયે મનુષ્યદેહનું સંકળપણું થવા અર્થે, તે યોગનો અપ્રમત્તપણે વિલંબ વગર લાભ પ્રાપ્ત કરવો, તે વિચાર તો પુર્વાપર અવિરુદ્ધ અને પરમાર્થદ્રષ્ટિથી સિદ્ધ કહેવાય. આયુષ્ય સંપૂર્ણ છે તથા આપણે સંતતિ થાય તો તેઓ મોક્ષસાધન કરશે એવો નિશ્ચય કરી, સંતતિ થશે જ એવું માન્ય રાખી, પાછો આવો ને આવો ત્યાગ પ્રકાશિત થશે, એવું ભવિષ્ય કદપીને આશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તવાનું કયો વિચારવાન એકાંતે યોગ્ય ગણે ? પોતાના વૈરાગ્યમાં મંદપણું ન હોય, અને જ્ઞાનીપુરૂષ જેને ત્યાગ કરવા યોગ્ય ગણતા હોય, તેણે બીજાં મનોરથમાત્ર કારણોનો અથવા અનિશ્ચિત કારણોનો વિચાર છોડી દઈ નિશ્ચિત અને પ્રાપ્ત ઉત્તમ કારણોનો આશ્રય કરવો એ જ ઉત્તમ છે, અને એજ મનુષ્યપણાનું સાર્થક છે, બાકી વૃદ્ધિ આદિની તો કલ્પના છે, ખરેખરો મોક્ષ-

માર્ગ નાશ કરી માત્ર મનુષ્યની વૃદ્ધિ કરવાની કલ્પના કર્યા જેવું કરીએ તો બને.

એ આદિ ધણું કારણોથી પરમાર્થદૃષ્ટિથી જે બોધ્યું છે તે જ યોગ્ય જોવામાં આવે છે.

પાનું ૫૮૩

પત્રાંક નં. ૭૦૩

નિવૃત્તિ સેવન એ જ જ્ઞાનીની આજ્ઞા

પરમનિવૃત્તિ નિરંતર સેવવી એ જ જ્ઞાનીની પ્રધાન આજ્ઞા છે. તથા૩૫ યોગમાં અસમર્થતા હોય તો નિવૃત્તિ સદા સેવવી, અથવા સ્વાત્મવીર્ય ગોપવ્યા સિવાય બને તેટલો નિવૃત્તિ સેવવા યોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત કરી આત્માને અપ્રમત્ત કરવો એમ આજ્ઞા છે.

અષ્ટમી, ચતુર્દશી આદિ પર્વતિથિએ એવા આશયથી સુનિયમિત વર્તનથી વર્તવા આજ્ઞા કરી છે.

પાનું ૭૪૫

પત્રાંક નં. ૯૪૩

આરંભ પરિગ્રહ ત્યાગની જરૂરિયાત

જ્ઞાનીપુરુષોએ વારંવાર આરંભ પરિગ્રહના ત્યાગનું ઉત્કૃષ્ટપણું કહ્યું છે, અને ફરી ફરી તે ત્યાગનો ઉપદેશ કર્યો છે, અને ઘણું કરી પોતે પણ એમ વર્તાય છે, માટે મુમુક્ષુ

પુરુષને અવશ્ય કરી તેની સંક્ષેપવૃત્તિ જોઈએ, એમાં સંદેહ નથી.

પાતું ૫૫૮

પત્રાંક નં. ૬૬૫

આત્મહિત માટે સત્સંગ જેવું બળવાન બીજું નિમિત્ત કોઈ જણાતું નથી, છતાં તે સત્સંગ પણ, જે જીવ લૌકિક-ભાવથી અવકાશ લેતો નથી તેને, પ્રાચે નિષ્કળ જાય છે, અને સહેજ સત્સંગ ફળવાન થયો હોય તો પણ વિશેષ વિશેષ લોકાવેશ રહેતો હોય તો તે ફળ નિર્મૂળ થઈ જતાં વાર લાગતી નથી; અને સ્ત્રી, પુત્ર, આરંભ, પરિગ્રહના પ્રસંગમાંથી જો નિજબુદ્ધિ છોડવાનો પ્રયાસ કરવામાં ન આવે તો સત્સંગ ફળવાન થવાનો સંભવ શી રીતે બને? જે પ્રસંગમાં મહા જ્ઞાનીપુરુષો સંભાળીને ચાલે છે, તેમાં આ જીવે તો અત્યંત અત્યંત સંભાળથી, સંક્ષેપીને ચાલવું, એ વાત ન જ ભૂલવા જેવી છે એમ નિશ્ચય કરી, પ્રસંગે પ્રસંગે, કાર્યે કાર્યે અને પરિણામે પરિણામે તેનો લક્ષ રાખી તેથી મોકળું થવાય તેમ જ કર્યા કરવું, એ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીની છદ્મસ્થ મુનિચર્યાને દૃષ્ટાંતે અમે કહ્યું હતું.

પાતું ૪૮૦

પત્રાંક નં. ૫૨૮

જ્ઞાનીઓનો પરિગ્રહ ત્યાગનો ઉપદેશ

દેહથી ભિન્ન સ્વપરપ્રકાશક પરમ જ્યોતિસ્વરૂપ એવો આ આત્મા, તેમાં નિમગ્ન થાઓ, હે આર્યજનો! અંત

મુખ થઈ સ્થિર થઈ, તે આત્મામાં જ રહો તો અનંત અપાર આનંદ અનુભવશો.

સર્વ જગતના જીવો કંઈ ને કંઈ મેળવીને સુખ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે, મોટો ચક્રવર્તી રાજા તે પણ વધતા વૈભવ, પરિગ્રહના સંકલ્પમાં પ્રયત્નવાન છે; અને મેળવવામાં સુખ માને છે; પણ અહો ! જ્ઞાનીઓએ તો તેથી વિપરીત જ સુખનો માર્ગ નિર્ણય કર્યો કે કિંચિત્માત્ર પણ ગ્રહણ એ જ સુખનો નાશ છે.

વિષયથી જેની ઇંદ્રિયો આર્ત્ત છે, તેને શીતળ એવું આત્મસુખ, આત્મતત્ત્વ કયાંથી પ્રતીતિમાં આવે ?

પરમ ધર્મરૂપ ચંદ્ર પ્રત્યે રાહુ જેવો પરિગ્રહ તેથી હવે હું વિરામ પામવાને જ ઇચ્છું છું.

અમારે પરિગ્રહને શું કરવો છે ?

કશું પ્રયોજન નથી.

‘સર્વોત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ ત્યાં સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ.’

હું આર્યજનો ! આ પરમ વાક્યનો આત્માપણે તમે અનુભવ કરો.

પાનું ૭૦૬

પત્રાંક નં. ૮૩૨

અહિંસાદિક પંચ મહાવ્રત જેવું ભગવાને રાત્રિ-ભોજન ત્યાગવ્રત કહ્યું છે.

પાનું ૫૯

ત્યારે પ્રકારના આહાર રાત્રિને વિષે ત્યાગવાથી મહદ્દુર્ગ છે. એ જિનવચન છે.

પાનું ૬૦

જ્ઞાન

આત્મા અત્યંત સહજ સ્વસ્થતા પામે એ જ સર્વ-જ્ઞાનનો સાર શ્રી સર્વજ્ઞે કહ્યો છે.

અનાદિકાળથી જીવે અસ્વસ્થતા નિરંતર આરાધી છે, જેથી સ્વસ્થતા પ્રત્યે આવવું તેને દુર્ગમ પડે છે. શ્રી જિને એમ કહ્યું છે, કે યથાપ્રવૃત્તિકરણ સુધી જીવ અનંતી વાર આવ્યો છે, પણ જે સમયે અંધિભેદ થવા સુધી આવવાનું થાય છે ત્યારે ક્ષોભ પામી પાછો સંસારપરિણામી થવા કુર્યો છે; અંધિભેદ થવામાં જે વીર્યગતિ ભેદએ તે થવાને અર્થે જીવે નિત્યપ્રત્યે સત્સમાગમ, સદ્વિચાર અને સદ્-અંધનો પરિચય નિરંતરપણે કરવો શ્રેયભૂત છે.

જે જ્ઞાનથી કામ નાશ પામે તે જ્ઞાનને અત્યંત લકિતએ નમસ્કાર હો.

પાનું ૫૨૫

પત્રાંક નં. ૫૯૩

ચારિત્ર (શ્રી જિનના અભિપ્રાયમાં શું છે? તે વિચારી સમવસ્થાન થવું,)-દશા સંબંધી અનુપ્રેક્ષા કરવાથી જીવમાં સ્વસ્થતા ઉત્પન્ન થાય છે. તે વિચારે કરી ઉત્પન્ન થયેલી

ચારિત્રપરિણામ સ્વભાવરૂપ સ્વસ્થતા વિના જ્ઞાન અકળ છે, એવો જિનનો અભિમત તે અવ્યાખ્યાય સત્ય છે.

પાનું ૫૨૩
પત્રાંક નં. ૫૯૦

સર્વજ્ઞાનનું કળ પણ આત્મસ્થિરતા થવી એ જ છે, એમ વીતરાગ પુરુષોએ કહ્યું છે, તે અત્યંત સત્ય છે.

પાનું ૫૫૨
પત્રાંક નં. ૬૪૬

સત્યનું જ્ઞાન થયા પછી મિથ્યાપ્રવૃત્તિ ન ટળે એમ અને નહીં. કેમકે જેટલે અંશે સત્યનું જ્ઞાન થાય તેટલે અંશે મિથ્યાભાવપ્રવૃત્તિ મટે, એવો જિનનો નિશ્ચય છે. કદી પૂર્વપ્રારબ્ધથી બાહ્યપ્રવૃત્તિનો ઉદય વર્તતો હોય તો પણ મિથ્યાપ્રવૃત્તિમાં તાદાત્મ્ય થાય નહીં, એ જ્ઞાનનું લક્ષણ છે; અને નિત્યપ્રત્યે મિથ્યાપ્રવૃત્તિ પરિક્ષીણ થાય એ જ સત્યજ્ઞાનની પ્રતીતિનું કળ છે. મિથ્યાપ્રવૃત્તિ કંઈ પણ ટળે નહીં, તો સત્યનું જ્ઞાન પણ સંભવે નહીં.

પાનું ૫૩૪
પત્રાંક નં. ૬૧૦

જે હોય પૂર્વ લણેલ નવ પણ, જીવને જાણ્યો નહીં, તો સર્વ તે અજ્ઞાન લાખ્યું, સાક્ષી છે આગમ અહીં, એ પૂર્વ સર્વ કહ્યાં વિશેષે જીવ કરવા નિર્મળો; જિનવર કહે છે જ્ઞાન, તેને સર્વ લખ્યો સાંભળો.

અનંતાનુબંધી

જે કષાય પરિણામથી અનંત સંસારનો સંબંધ થાય તે કષાય પરિણામને જિન પ્રવચનમાં ‘અનંતાનુબંધી’ સંજ્ઞા કહી છે, જે કષાયમાં તન્મયપણે અપ્રસ્ત (માઠા) ભાવે તીવ્રોપયોગે આત્માની પ્રવૃત્તિ છે ત્યાં ‘અનંતાનુબંધી’ નો સંભવ છે. મુખ્ય કરીને અહીં કહ્યાં છે, તે સ્થાનકે તે કષાયનો વિશેષ સંભવ છે. સત્કેવ, સદ્ગુરુ અને સત્-ધર્મનો જે પ્રકારે દ્રોહ થાય, અવજ્ઞા થાય, તથા વિમુખભાવ થાય, એ આદિ પ્રવૃત્તિથી, તેમજ અસત્ ધર્મનો જે પ્રકારે આગ્રહ થાય, તે સંબંધી કૃતકૃત્યતા માન્ય થાય, એ આદિ પ્રવૃત્તિથી પ્રવર્તતાં ‘અનંતાનુબંધી કષાય’ સંભવે છે, અથવા જ્ઞાનીના વચનમાં સ્ત્રીપુત્રાદિ ભાવોને જે મર્યાદા પછી ઇચ્છતાં નિર્ધ્વંસ પરિણામ કહ્યાં છે, તે પરિણામે પ્રવર્તતાં પણ ‘અનંતાનુબંધી’ હોવાયોગ્ય છે, સંક્ષેપમાં ‘અનંતાનુબંધી કષાય’ની વ્યાખ્યા એ પ્રમાણે જણાય છે.

પાનું ૫૩૫
પત્રાંક નં. ૬૧૩

સ્ત્રી, પરિગ્રહાદિને વિષે જેટલો મૂર્છાભાવ રહે છે તેટલું જ્ઞાનનું તારતમ્ય ન્યૂન છે, એમ શ્રી તીર્થંકરે નિરૂપણ કર્યું છે. સંપૂર્ણજ્ઞાનમાં તે મૂર્છા હોતી નથી.

પાનું ૭૭૫
ઉપદેશ નંબર ૪૦

સ્વદોષ જોવાનું મહત્વ

સત્સમાગમ અને સત્શાસ્ત્રના લાભને ઇચ્છતા એવા મુમુક્ષુઓને આરંભ પરિગ્રહ અને રસસ્વાદ્યાદિ પ્રતિબંધ સંક્ષેપ કરવા યોગ્ય છે. એમ શ્રી જિનાદિ મહાપુરૂષોએ કહ્યું છે. જ્યાં સુધી પોતાના દોષ વિચારી સંક્ષેપ કરવાને પ્રવૃત્તિ-માન ન થવાય ત્યાં સુધી સત્પુરૂષનો કહેલો માર્ગ પરિણામ પામવો કઠણ છે. આ વાત પર મુમુક્ષુ જીવે વિશેષ વિચાર કરવો ઘટે છે.

પાનું ૫૩૭
પત્રાંક નં. ૬૧૬

સંયોગ સર્વ દુઃખનું મૂળ

સર્વ દુઃખનું મૂળ સંયોગ (સંબંધ) છે. એમ જ્ઞાનવંત એવા તીર્થંકરોએ કહ્યું છે. સમસ્ત જ્ઞાનીપુરૂષોએ એમ કહ્યું છે. જે સંયોગ જે પ્રકારે મુખ્યપણે કહ્યો છે; ‘અંતર્સંબંધીય’ અને ‘બાહ્યસંબંધીય.’ અંતર્સંયોગનો વિચાર થવાને આત્માને બાહ્યસંયોગનો અપરિચય કર્તવ્ય છે, જે અપરિચયની સપરમાર્થ ઇચ્છા જ્ઞાનીપુરૂષોએ પણ કરી છે.

પાનું ૫૫૬
પત્રાંક નં. ૬૫૯

સર્વ દુઃખ ક્ષયનો ઉપાય

સર્વ જીવ પ્રત્યે, સર્વ લાવ પ્રત્યે અખંડ એકરસ વીતરાગદ્વેશ રાખવી એ જ સર્વજ્ઞાનનું ક્ષણ છે. આત્મા શુદ્ધચૈતન્ય, જન્મજરામરણરહિત અસંગ સ્વરૂપ છે; એમાં

સર્વજ્ઞાન સમાય છે; તેની પ્રતીતિમાં સર્વ સમ્યક્દર્શન સમાય છે; આત્માને અસંગસ્વરૂપે સ્વભાવદશા રહે તે સમ્યક્ચારિત્ર, ઉત્કૃષ્ટ સંયમ અને વીતરાગદશા છે. જેના સંપૂર્ણપણાનું ફળ સર્વદુઃખનો ક્ષય છે, એ કેવળ નિઃસંદેહ છે, કેવળ નિઃસંદેહ છે.

પાનું ૬૯૦

પત્રાંક નં. ૭૮૧

આત્મજ્ઞાન એજ મુક્તિનો ઉપાય

સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપાય આત્મજ્ઞાનને કહ્યો છે; તે જ્ઞાનીપુરુષોનાં વચન સાચાં છે, અત્યંત સાચાં છે.

પાનું ૫૫૯

પત્રાંક નં. ૬૭૦

ભક્તિમાર્ગનું મહત્વ

મહાત્મા બુદ્ધ (ગૌતમ) જરા, દારિદ્ર, રોગ અને મૃત્યુ એ ચારને એક આત્મજ્ઞાન વિના અન્ય સર્વ ઉપાયે અજિત દેખી, જેને વિષે તેની ઉત્પત્તિનો હેતુ છે, એવા સંસારને છોડીને ચાલ્યા જતા હતા. શ્રી ઋષભાદિ અનંત જ્ઞાનીપુરુષોએ એ જ ઉપાય ઉપાસ્યો છે, અને સર્વ જીવોને તે ઉપાય ઉપદેશ્યો છે. તે આત્મજ્ઞાન દુર્ગમ્ય પ્રાપ્તિ દેખીને નિષ્કારણ કરુણાશીલ એવા સત્પુરુષોએ ભક્તિમાર્ગ

પ્રકાશ્યો છે, જે સર્વ અશરણને નિશ્ચળ શરણરૂપ છે, અને સુગમ છે.

પાનું ૫૫૮
પત્રાંક નં. ૬૬૭

આત્મધ્યાન

સર્વજ્ઞ કહેલું ગુરુઉપદેશથી આત્માનું સ્વરૂપ જાણીને, સુપ્રતીત કરીને તેનું ધ્યાન કરો.

જેમ જેમ ધ્યાનવિશુદ્ધી તેમ તેમ જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષય થશે.

પોતાની કલ્પનાથી તે ધ્યાન સિદ્ધ થતું નથી.

જ્ઞાનમય આત્મા જેમને પરમોત્કૃષ્ટ ભાવે પ્રાપ્ત થયો, અને જેમણે પરદ્રવ્યમાત્ર ત્યાગ કર્યું છે, તે દેવને નમન હો ! નમન હો !

પાનું ૬૬૭
પત્રાંક નં. ૭૬૩

લોકસંજ્ઞા જેની જિંદગીનો ધ્રુવકાંઠો છે તે જિંદગી ગમે તેવી શ્રીમંતતા, સત્તા કે કુટુંબ પરિવારાદિ યોગવાળી હોય તોપણ તે દુઃખનો જ હેતુ છે. આત્મશાંતિ જે જિંદગીનો ધ્રુવકાંઠો છે તે જિંદગી ગમે તો એકાકી અને નિર્ધન, નિર્વંશ હોય તો પણ પરમ સમાધિનું સ્થાન છે.

પાનું ૭૪૯
પત્રાંક નં. ૮૪૯

શુદ્ધ આત્મદષ્ટિમાં અવલંબન

હે જીવ ! આટલો બધો પ્રમાદ શો ?

શુદ્ધ આત્મપદની પ્રાપ્તિને અર્થે વીતરાગ સન્માર્ગની ઉપાસના કર્તવ્ય છે.

સર્વજ્ઞદેવ	શુદ્ધ આત્મદૃષ્ટિ થવાનાં અવલંબન છે.
નિર્ઘ્રીથ શુરુ	
દયા મુખ્ય ધર્મ	

સર્વજ્ઞે અનુલવેલો એવો શુદ્ધઆત્મપ્રાપ્તિનો ઉપાય શ્રી શુરુ વડે જાણીને, તેનું રહસ્ય ધ્યાનમાં લઈને આત્મ પ્રાપ્તિ કરો.

પાનું ૬૬૮
પત્રાંક નં. ૭૬૪

ખેદ નહીં કરતાં શૂરવીરપણું ગ્રહીને જ્ઞાનીને માર્ગે આલતાં મોક્ષપાટણ સુલભ જ છે. વિષય કષાયાદિ વિશેષ વિકાર કરી જાય તે વખતે વિચારવાનને પોતાનું નિર્વાર્યપણું જોઈને ઘણો જ ખેદ થાય છે, અને આત્માને વારંવાર નિંદે છે. ફરી ફરીને તિરસ્કારની વૃત્તિથી જોઈ, ફરી મહંત પુરુષનાં ચરિત્ર અને વાક્યનું અવલંબન ગ્રહણ કરી, આત્માને શૌચ ઉપજાવી, તે વિષયાદિ સામે અતિ હઠ કરીને તેને હઠાવે છે ત્યાં સુધી નીચે મને ખેસતા નથી, તેમ એકલો ખેદ ફરીને અટકી રહેતા નથી. એ જ વૃત્તિનું અવલંબન આત્માથી જીવોએ લીધું છે, અને તેથી જ અંતે જય પામ્યા છે. આ વાત સર્વ મુમુક્ષુઓએ મુખે કરી હૃદયમાં સ્થિર કરવા યોગ્ય છે.

પાનું ૭૦૨
પત્રાંક નં. ૮૧૯

પરમ શાંત શ્રુતના વિચારમાં ઇન્દ્રિયનિગ્રહપૂર્વક
આત્મપ્રવૃત્તિ રાખવામાં સ્વરૂપસ્થિરતા અપૂર્વપણે પ્રગટે છે.

પાનું ૭૨૯
પત્રાંક નં. ૮૯૬

જિન સો હી હૈ આતમા, અન્ય હોઈ સો કર્મ;
કર્મ કટે સો જિનબચન, વો તત્વજ્ઞાનીકો મર્મ.

વ્યવહારસે દેવ જિન, નિહચેસેં 'હ આપ;
એહિ બચનસે સમજલે, જિન પ્રવચનકી છાપ.

જડ ચેતન સંયોગ આ, ખાણુ અનાદિ અનંત;
કોઈ ન કર્તા તેહનો, લાખે જિન ભગવંત.

મૂળ દ્રવ્ય ઉત્પન્ન નહિ, નહીં નાશ પણ તેમ;
અનુભવથી તે સિધ્ધ છે, લાખે જિનવર એમ.

જેને મૃત્યુની સાથે મિત્રતા હોય, અથવા જે મૃત્યુથી
ભાગી છૂટી શકે એમ હોય, અથવા હું નહીં જ મરું
એમ જેને નિશ્ચય હોય, તે ભલે સુખે સૂચે.

શ્રી તીર્થંકર-છજીવનિકાય અધ્યયન

પાનું ૫૭૩
પત્રાંક નં. ૬૯૩

તથારૂપ (યથાર્થ) આત્મ (મોક્ષમાર્ગ માટે જેના વિશ્વાસે પ્રવર્તી શકાય એવા) પુરુષનો જીવને સમાગમ થવામાં કોઈ એક પુણ્ય હેતુ જોઈએ છે, તેનું ઓળખાણ થવામાં મહત્ પુણ્ય જોઈએ છે, અને તેની આજ્ઞાલક્ષિતએ પ્રવર્તવામાં મહત્ મહત્ પુણ્ય જોઈએ છે, એવા જ્ઞાનીનાં વચન છે, તે સાચાં છે, એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય એવું છે.

પાનું ૬૮૭

પત્રાંક નં. ૭૭૭

માનવ દેહનું મહત્વ

પરમયોગી એવા શ્રી ઋષભદેવાદિ પુરૂષો પણ જે દેહને રાખી શક્યા નથી, તે દેહમાં એક વિશેષપણું રહ્યું છે તે એ કે, તેનો સંબંધ વર્તે ત્યાં સુધીમાં જીવે અસંગપણું, નિર્મોહપણું કરી લઈ અબાધ્ય અનુભવસ્વરૂપ એવું નિજસ્વરૂપ જાણી, બીજા સર્વ લાવ પ્રત્યેથી વ્યાવૃત્ત (ફૂટા) થવું, કે જેથી ફરી જન્મમરણનો ફેરો ન રહે. તે દેહ છોડતી વખતે જેટલા અંશે અસંગપણું, નિર્મોહપણું, યથાર્થ સમરસપણું રહે છે તેટલું મોક્ષપદ નજીક છે એમ પરમ જ્ઞાની પુરુષનો નિશ્ચય છે.

આ દેહે કરવા યોગ્ય કાર્ય તો એક જ છે કે કોઈ પ્રત્યે રાગ અથવા કોઈ પ્રત્યે કિંચિત્માત્ર દ્વેષ ન રહે. સર્વત્ર સમદશા વર્તે. એ જ કલ્યાણનો મુખ્ય નિશ્ચય છે.

પાનું ૬૮૮

પત્રાંક નં. ૭૮૦

પરમ દુર્લભ પ્રાપ્ય વસ્તુઓ

મનુષ્યપણું, જ્ઞાનીનાં વચનોનું શ્રવણ પ્રાપ્ત થવું, તેની પ્રતીતિ થવી, અને તેમણે કહેલા માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થવી. પરમ દુર્લભ છે, એમ શ્રી વર્ધમાનસ્વામીએ ઉત્તરાધ્યયનના ત્રીજા અધ્યયનમાં ઉપદેશ્યું છે.

પાનું ૬૯૧

પત્રાંક નં. ૭૮૩

અસંગતાની જરૂરિયાત

હે મુનિઓ ! દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી અસંગપણે વિચરવાનો સતત ઉપયોગ સિદ્ધ કરવો યોગ્ય છે. જેમને જગતસુખસ્પૃહા છોડી જ્ઞાનીના માર્ગનો આશ્રય ગ્રહણ કર્યો છે, તે અવશ્ય તે અસંગ ઉપયોગને પામે છે. જે શ્રુતથી અસંગતા ઉદ્ધસે તે શ્રુતનો પરિચય કર્તાવ્ય છે.

પાનું ૬૯૩

પત્રાંક નં. ૭૮૬

જગતસુખસ્પૃહામાં જેમ જેમ ખેદ ઉપજે તેમ તેમ જ્ઞાનીનો માર્ગ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય.

પાનું ૬૯૩

પત્રાંક નં. ૭૮૭

શ્રુત જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય

સર્વ-ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિકામાં સ્થિતિ થવા પર્યંત શ્રુતજ્ઞાનનું

અવલંબન લઇને સત્પુરુષો પણ સ્વદશામાં સ્થિર રહી શકે છે, એમ જિનનો અભિમત છે તે પ્રત્યક્ષ સત્ય દેખાય છે.

સર્વોત્કૃષ્ટ ભૂમિકા પર્યંતમાં શ્રુતજ્ઞાન (જ્ઞાનીપુરુષનાં વચનો)નું અવલંબન જે જે વખતે મંદ પડે છે, તે તે વખતે કંઈ કંઈ ચપળપણું સત્પુરુષો પણ પામી જાય છે, તો પછી સામાન્ય મુમુક્ષુ જીવો કે જેને વિપરીત સમાગમ, વિપરીત શ્રુતાદિ અવલંબન રહ્યાં છે તેને વારંવાર વિશેષ વિશેષ ચપળપણું થવા યોગ્ય છે.

પાતું ૬૯૬

ઉપદેશ નોંધ ૭૯૯

હે જીવ ! આ કલેશરૂપ સંસારથી નિવૃત્ત થા, નિવૃત્ત થા.

વીતરાગ પ્રવચન

પાતું ૭૧૫

પત્રાંક નં. ૮૪૯

બાહ્યાભ્યંતર અસંગપણું પામ્યા છે એવા મહાત્માઓને સંસારનો અંત સમીપ છે, એવો નિઃસંદેહ જ્ઞાનીનો નિશ્ચય છે.

પાતું ૭૨૨

પત્રાંક નં. ૮૭૩

સમ્યક્ પ્રકારે વેદના અહિયાસવારૂપ પરમધર્મ પરમ પુરુષોએ કહ્યો છે.

તીક્ષ્ણ વેદના અનુભવતાં સ્વરૂપબ્રંશવૃત્તિ ન થાય એ જ શુદ્ધ ચારિત્રનો માર્ગ છે.

ઉપશમ જ જે જ્ઞાનનું મૂળ છે તે જ્ઞાનમાં તીક્ષ્ણ વેદના પરમ નિર્જરા લાસવા યોગ્ય છે.

પાનું ૭૪૪

પત્રાંક નં. ૯૩૯

જ્ઞાનીઓનો સનાતન સન્માર્ગ જયવંત વર્તે.

પાનું ૭૪૯

પત્રાંક નં. ૯૫૨

પૂર્વે જ્ઞાનીની વાણી આ જીવે નિશ્ચયપણે કદી સાંભળી નથી અથવા તે વાણી સમ્યક્ પ્રકારે માથે ચડાવી નથી, એમ સર્વદેશીએ કહ્યું છે.

પાનું ૮૫૫

વ્યાખ્યાનસાર ૧-૧૦૯

વીતરાગવચનની અસરથી ઈન્દ્રિયસુખ નીરસ ન લાગ્યાં તો જ્ઞાનીનાં વચનો કાને પડ્યાં જ નથી, એમ સમજવું.

પાનું ૮૭૦

પત્રાંક નં. ૯૫૯

વ્યાખ્યાનસાર ૨-૧

વીતરાગનાં વચનો વિષયનું વિરચન કરાવનારાં છે.

પાનું ૮૭૩

વ્યાખ્યાનસાર ૨-૪-૧૯

તીર્થંકરગોત્ર

વક્ત્રા થઈ એક પણ જીવને યથાર્થ માર્ગ પમાડવાથી તીર્થંકરગોત્ર અંધાય છે અને તેથી ઉલટું કરવાથી મહા-મોહનીય કર્મ અંધાય છે.

પાનું ૮૮૧

વ્યાખ્યાન સાર ૨-૧૬

સૂક્ષ્મ દયાપ્રણીત જૈનમાર્ગ

હોમહવનાદિ લૌકિક રિવાજ ઘણો ચાલતો જોઈ તીર્થંકર લગવાને પોતાના કાળમાં દયાનું વર્ણન ઘણું જ સૂક્ષ્મ રીતે કર્યું છે. જૈનના જેવા દયા સંબંધીના વિચારો કોઈ દર્શન કે સંપ્રદાયવાળાઓ કરી શક્યા નથી, કેમકે જૈન પંચેન્દ્રિયનો ઘાત તો ન કરે, પણ તેઓએ એકેન્દ્રિયાદિમાં જીવ હોવાનું વિશેષ વિશેષ દઢ કરી દયાનો માર્ગ વર્ણવ્યો છે.

પાનું ૭૯૪

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭-૫

સંયમ

જ્ઞાનીપુરુષોને સમયે સમયે અનંતા સંયમપરિણામ વર્ધમાન થાય છે, એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું છે તે સત્ય છે.

તે સંયમ, વિચારની તીક્ષ્ણ પરિણતિથી તથા બ્રહ્મ-રસપ્રત્યે સ્થિરપણાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

શ્રી તીર્થંકર આત્માને સંકેતવિકાસનું ભાજન યોગદશામાં માને છે; તે સિદ્ધાંત વિશેષે કરી વિચારવા યોગ્ય છે.

પાનું ૯૧૨

હાથનોંધ ૧-૨૪

પંદર ભેદે સિદ્ધ કહ્યા તેનું કારણ રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન જેના ગયા તેનું ગમે તે વેષે, ગમે તે જગોએ, ગમે તે લિંગે કલ્યાણ થાય તે છે.

પાનું ૮૩૨

ઉપદેશઝાયા ૯૫૭-૧૩

જે ક્રિયાને વિષે ભુવને રંગ લાગે છે, તેને ત્યાં જ સ્થિતિ હોય છે, એવો જે જિનનો અભિપ્રાય તે સત્ય છે.

ત્રીસ મહા મોહનીયનાં સ્થાનક શ્રી તીર્થંકરે કહ્યાં છે તે સાચાં છે.

અનંતા જ્ઞાનીપુરુષોએ જેનું પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું નથી, જેના ત્યાગનો એકાંત અભિપ્રાય આપ્યો છે એવો જે કામ તેથી જે મૂંઝાયા નથી, તે જ પરમાત્મા છે.

પાનું ૯૧૦

હાથનોંધ ૧-૧૯

સર્વસંગ મહાશ્રવણ શ્રી તીર્થંકરે કહ્યો છે, તે સત્ય છે.

પાનું ૯૧૬

હાથનોંધ ૧-૩૮

કાળના દોષથી અપાર શ્રુતસાગરનો ઘણો ભાગ વિસર્જન થતો ગયો અને ણિંદુમાત્ર અથવા અલ્પમાત્ર વર્તમાનમાં વિદ્યમાન છે.

શ્રુત અલ્પ રહ્યાં છતાં, મતમતાંતર ઘણાં છતાં, સમાધાનનાં કેટલાંક સાધનો પરોક્ષ છતાં, મહાત્માપુરુષોનું કવચિત્વ છતાં, હે આર્યજનો! સમ્યક્દર્શન, શ્રુતનું રહસ્ય એવો પરમપદનો પંથ, આત્માનુભવના હેતુ, સમ્યક્ચારિત્ર અને વિશુદ્ધ આત્મધ્યાન આજે પણ વિદ્યમાન છે, એ પરમ હર્ષનું કારણ છે.

પાનું ૬૬૨

સૂત્ર અને બીજાં પ્રાચીન આચાર્યો તદ્દનુસાર રચેલાં ઘણાં શાસ્ત્રો વિદ્યમાન છે. સુવિહિત પુરુષોએ તો હિતકારી મતિથી જ રચ્યાં છે. કોઈ મતવાદી, હકવાદી અને શિથિલતાના પોષક પુરુષોએ રચેલાં કોઈ પુસ્તકો સૂત્રથી અથવા જિનાચારથી મળતાં ન આવતાં હોય અને પ્રયોજનની મર્યાદાથી બાહ્ય હોય, તે પુસ્તકોના ઉદ્દાહરણથી પ્રાચીન સુવિહિત આચાર્યોનાં વચનોને ઉત્થાપવાનું પ્રયત્ન ભવભીરુ મહાત્માઓ કરતા નથી; પણ તેથી ઉપકાર થાય છે, એમ બાણી તેનું બહુમાન કરતા છતાં યથાયોગ્ય સદુપયોગ કરે છે.

પાનું ૬૬૩

પત્રાંક નં. ૭૫૭

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૩

જિનેશ્વરનાં વચનોમાં પૂર્ણશ્રદ્ધા

સંશયબીજ ઉગે નહિ અંદર,
જે જિનનાં કથનો અવાધારું;
રાજ્ય, સદા મુજ એજ મનોરથ,
ધાર, થશે અપવર્ગ ઉતારું.

દરેક જીવે, જીવના અસ્તિત્વથી તે મોક્ષ સુધીની
પૂર્ણપણે શ્રદ્ધા રાખવી, એમાં જરા પણ શંકા રાખવી
નહી, આ જગ્યાએ અશ્રદ્ધા રાખવી તે જીવને પતિત

૬

થવાનું કારણ છે, અને તે એવું સ્થાનક છે કે ત્યાંથી પડવાથી કાંઈ સ્થિતિ રહેતી નથી.

પાનું ૭૬૭

ઉપદેશ નોંધ ૯૫૬-૩૧

સ્યાદ્વાદશૈલી અનુપમ અને અનંત ભાવભેદથી ભરેલી છે, એ શૈલીને પરિપૂર્ણ તો સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી જ બાણી શકે, છતાં એઓનાં વચનામૃતાનુસાર આગમ ઉપ-યોગથી યથામતિ નવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ બાણુવું અવશ્યનું છે.

પાનું ૧૦૪

મોક્ષમાળા પાઠ ૮૨

સાગર જેમ મજખૂત નાવ અને માહિતગાર નાવિકથી તરીને પાર પમાય છે, તેમ સદ્ધર્મરૂપી નાવ અને સદ્ગુરુ-રૂપી નાવિકથી સંસારસાગર પાર પામી શકાય છે. સાગરમાં જેમ ડાહ્યા પુરુષોએ નિર્વિઘ્ન રસ્તો શોધી કાઢ્યો હોય છે, તેમ જિનેશ્વર ભગવાને તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ ઉત્તમ રાહ બતાવ્યો છે, જે નિર્વિઘ્ન છે.

પાનું ૫૩

મોક્ષમાળા પાઠ ૨૦

દ્વિસમાં બે ઘડીનો વખત પણ નિયમિત રાખીને જિનેશ્વર ભગવાનના કહેલાં તત્ત્વબોધની પર્યાટના કરો. વીતરાગના એક સૈદ્ધાંતિક શબ્દ પરથી જ્ઞાનાવરણીયનો બહુ ક્ષયોપશમ થશે એમ હું વિવેકથી કહું છું.

પાનું ૧૦૩

મોક્ષમાળા પાઠ ૮૦

‘પરમ્પર આમ્નાયથી કેવળ, ‘મનઃપર્યવ અને પરમા-
વધિજ્ઞાન’ વિચ્છેદ ગયાં. દષ્ટિવાદ વિચ્છેદ ગયું; સિદ્ધાંતનો ઘણો
ભાગ વિચ્છેદ ગયો, માત્ર થોડા રહેલા ભાગ પર સામાન્ય
સમજણથી શંકા કરવી યોગ્ય નથી. જે શંકા થાય તે
વિશેષ જાણનારને પૂછવી, ત્યાંથી મનમાનતો ઉત્તર ન મળે
તો પણ જિનવચનની શ્રદ્ધા ચળવિચળ કરવી નહીં.
અનેકાંત શૈલીના સ્વરૂપને વિરલા જાણે છે.

ભગવાનનાં કથનરૂપ મણિના ઘરમાં કેટલાંક પામર
પ્રાણીઓ દોષરૂપી કાણું શોધવાનું મથન કરી અધોગતિ-
જન્ય કર્મ ખાંધે છે.

પાનું ૮૦

મોક્ષમાળા પાઠ ૫૩

આ પણ વિનાવિવાહે માન્ય રાખવું જોઈએ કે, તે
અનંત શોક, અને અનંત દુઃખની નિવૃત્તિ એના એ જ
સાંસારિક વિષયથી નથી. રૂધિરથી રૂધિરનો ડાઘ જતો નથી,
પણ જળથી તેનો અભાવ છે, તેમ શૃંગારથી વા શૃંગાર-
મિશ્રિત ધર્મથી સંસારની નિવૃત્તિ નથી, એ જ માટે
વૈરાગ્યજાનું આવશ્યકપણું નિઃસંશય ઠરે છે, અને એજ
માટે વીતરાગનાં વચનમાં અતુરકત થવું ઉચિત છે. નિદાન
એથી વિષયરૂપ વિષનો જન્મ નથી. પરિણામે એ જ મુક્તિનું
કારણ છે. એ વીતરાગ સર્વજ્ઞના વચનને વિવેકબુદ્ધિથી
શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસન કરીને હે માનવી! આત્માને
ઉજ્જવળ કર.

પાનું ૧૨૪

તારો સિદ્ધાંત ત્રુટે તેમ સંસારવ્યવહાર ન ચલાવું.

પા. ૧૬૦

તારી આજ્ઞા તોડું નહીં.

પાતું ૧૬૧

તેં ત્યાગ કરાવેલી વસ્તુ ઉપયોગમાં લઉં નહીં.

પાતું ૧૬૧

તારો બોધેલો મારો ધર્મ વિસારું નહીં.

પાતું ૧૬૬

જેની તેં ના કહી તે માટે શોધું કે કારણ માંગું નહીં.

પા. ૧૭૨

નીરાગીનાં વચનોને પૂજ્યભાવે માન આપું.

નીરાગી અથો વાંચું.

પા. ૧૬૬

તારો રસ્તો સર્વ પ્રકારે માન્ય રાખું.

પા. ૧૭૧

તારા ધર્મ માટે રાજદ્વારે કેસ મૂકું નહીં.

પા. ૧૭૩

તારો ધર્મ ત્રિકરણ શુદ્ધ સેવવામાં પ્રમાદ નહીં કરું.

પાતું ૧૭૫

જ્ઞાતપુત્ર લગવાનના કથનની જ બલિહારી છે.

પા. ૧૭૭

વીરનાં કહેલાં શાસ્ત્રમાં સોનેરી વચનો છૂટક છૂટક અને શુભ છે.

વીરના એક વાક્યને પણ સમજો.

પાતું ૧૭૮

બહુ ધૂકી જાઓ તો પણ મહાવીરની આજ્ઞા તોડશો નહીં. ગમે તેવી શંકા થાય તો પણ મારી વતી વીરને નિઃશંક ગણજો.

પાર્શ્વનાથ સ્વામીનું ધ્યાન યોગીઓએ અવશ્ય સ્મરવું જોઈએ છે.

ન્યાય મને બહુ પ્રિય છે. વીરની શૈલી એ જ ન્યાય છે. સમજવું ફલદાયક છે.

પાતું ૧૭૯

જે પુરુષ પર તમારો પ્રશસ્ત રાગ છે, તેના ઇષ્ટદેવ પરમાત્મા જિન, મહાયોગીન્દ્ર પાર્શ્વનાથાદિકનું સ્મરણ રાખજો અને જેમ બને તેમ નિર્મોહી થઈ મુક્ત દશાને ઇચ્છજો. ભવિતવ્ય કે ભવનપૂર્ણતા સંબંધી કંઈ સંકલ્પ-વિકલ્પ કરશો નહીં. ઉપયોગ શુદ્ધ કરવા આ જગતના સંકલ્પ-વિકલ્પને ભૂલી જજો, પાર્શ્વનાથાદિક યોગીશ્વરની દશાની સ્મૃતિ કરજો; અને તે જ અભિલાષા રાખ્યા રહેજો; એ જ તમને પુત્ર: પુત્ર: આશીર્વાદપૂર્વક મારી શિક્ષા છે. આ અદ્વૈત આત્મા પણ તે પદનો અભિલાષી અને તે પુરુષનાં ચરણકમળમાં તલ્લીન થયેલો દીન શિષ્ય છે. તમને તેવી શ્રદ્ધાની જ શિક્ષા દે છે. વીરસ્વામીનું બોધેલું

દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી સર્વસ્વરૂપ યથાતથ્ય છે, એ ભૂલશે નહીં. તેની શિક્ષાની કોઈ પણ પ્રકારે વિરાધના થઈ હોય, તે માટે પશ્ચાત્તાપ કરજો. આ કાળની અપેક્ષાએ મન, વચન, કાયા આત્મભાવે તેના યોગામાં અર્પણ કરો, એ જ મોક્ષનો માર્ગ છે.

પાત્રું ૧૯૧

પત્રાંક નં. ૩૭

સર્વ દર્શનની શૈલીનો વિચાર કરતાં એ રાગ, દ્રેષ અને મોહરહિત પુરુષનું યોધેલું નિર્ગંથદર્શન વિશેષ માનવા યોગ્ય છે.

એ ત્રણ દોષથી રહિત, મહાઅતિશયથી પ્રતાપી એવા તીર્થંકર દેવ તેણે મોક્ષના કારણરૂપે જે ધર્મ યોધ્યો છે, તે ધર્મ ગમે તે મનુષ્યો સ્વીકારતાં હોય પણ તે એક પદ્ધતિએ હોવાં જોઈએ, આ વાત નિઃશંક છે.

અનેક પદ્ધતિએ અનેક મનુષ્યો તે ધર્મનું પ્રતિપાદન કરતા હોય અને તે મનુષ્યોને પરસ્પર મતભેદનું કારણ થતું હોય તો તેમાં તીર્થંકર દેવની એક પદ્ધતિને દોષ નથી પણ તે મનુષ્યોની સમજણશક્તિનો દોષ ગણી શકાય.

એ રીતે નિર્ગંથધર્મપ્રવર્તક અમે છીએ, એમ જુદા જુદા મનુષ્યો કહેતા હોય, તો તેમાંથી તે મનુષ્ય પ્રમાણ-બાધિત ગણી શકાય કે જે વીતરાગ દેવની આજ્ઞાનો સદ્ભાવે પ્રરૂપક અને પ્રવર્તક હોય.

પાત્રું ૧૯૩

પત્રાંક નં. ૪૦

સર્વને સરખી બુદ્ધિ આવી જઈ, સંશોધને થઈ, વીતરાગની આજ્ઞાનું પ્રતિપાદન થાય એ સર્વથા જો કે અને તેવું નથી; તોપણ સુલભબોધી આત્માઓ અવશ્ય તે માટે પ્રયત્ન કર્યા રહે, તો પરિણામ શ્રેષ્ઠ આવે, એ વાત મને સંલક્ષિત લાગે છે.

પાત્રું ૧૮૪

કોઈ પણ વીતરાગની આજ્ઞાનું પાલન થાય તેમ પ્રવર્તવું એ મુખ્ય માન્યતા છે.

મને આ મત કે તે મતની માન્યતા નથી, પણ રાગદ્વેષરહિત થવાની પરમાકાંક્ષા છે; અને તે માટે જે જે સાધન હોય, તે તે ઇચ્છવાં, કરવાં એમ માન્યતા છે, અને એ માટે મહાવીરનાં વચન પર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

તમે પણ તરવાના ઇચ્છક છો, અને હું પણ છું. બન્ને મહાવીરના બોધ, આત્મહિતૈષી બોધને ઇચ્છીએ છીએ અને તે ન્યાયમાં છે, માટે જ્યાં સત્યતા આવે ત્યાં બન્નેએ અપક્ષપાતે સત્યતા કહેવી.

પાત્રું ૧૮૬
પત્રાક નં ૪૦

આટલું જ ખરું અથવા આટલામાંથી જ પ્રતિમાની સિદ્ધિ થાય તો અમે માનીએ એમ આગ્રહી ન થશો. પણ વીરનાં બોધેલાં શાસ્ત્રોથી સિદ્ધિ થાય તેમ ઇચ્છશો.

પાત્રું ૧૮૭
પત્રાક નં. ૪૦

જિને કહેલા પદાર્થો યથાર્થ જ છે. એ જ અત્યારે ભલામણ.

પાનું ૨૩૬

પત્રાંક નં. ૧૦૪

શ્રી જિને જે સ્વાધ્યાય કાળ કહ્યા છે, તે યથાર્થ છે. તે તે (અકાળના) પ્રસંગે પ્રાણુદિનો કંઈ સંધિલેહ થાય છે. ચિત્તને વિશ્લેષનિમિત્ત સામાન્ય પ્રકારે હોય છે, હિંસાદિ યોગનો પ્રસંગ હોય છે, અથવા કેમળ પરિણામમાં વિદ્ન-ભૂત કારણ હોય છે, એ આદિ આશ્રયે સ્વાધ્યાયનું નિરુપણ કયું છે.

પાનું ૫૩૦

પત્રાંક નં. ૬૦૨

શ્રી સદ્ગુરુએ કહ્યો છે એવા નિર્ઐશ્યમાર્ગનો સદાય આશ્રય રહો.

હું દેહાદિ સ્વરૂપ નથી, અને દેહ સ્ત્રી પુત્રાદિ કોઈ પણ ભારાં નથી, શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ અવિનાશી એવો હું આત્મા છું, એમ આત્મભાવના કરતાં રાગદ્વેષનો ક્ષય થાય.

પાનું ૫૭૩

પત્રાંક નં. ૬૯૨

ભગવાન જિને કહેલા લોકસંસ્થાનાદિ ભાવ આધ્યાત્મિક દષ્ટિથી સિદ્ધ થવા યોગ્ય છે.

પાનું ૫૯૫

પત્રાંક નં. ૭૧૪

શ્રી જિને કહેલા ભાવો અધ્યાત્મ પરિભાષામય હોવાથી સમજવા કઠણ છે. પરમ પુરુષનો યોગ સંપ્રાપ્ત થવો ભેદબ્ધ.

જિનપરિભાષા—વિચાર યથાવકાશાનુસાર વિશેષ નિદ્ધિ-ધ્યાસ કરવા યોગ્ય છે.

પાનું ૫૯૬

પત્રાંક નં. ૭૧૪

વીતરાગોના માર્ગની ઉપાસના કર્તવ્ય છે.

પાનું ૭૧૬

પત્રાંક નં. ૮૫૨

વીતરાગશ્રુતનું માહાત્મ્ય

જેમ બને તેમ વીતરાગશ્રુતનું અનુપ્રેક્ષન (ચિંતવન) વિશેષ કર્તવ્ય છે, પ્રમાદ પરમ રિપુ છે; એ વચન જેને સમ્યક્ નિશ્ચિત થયું છે તે પુરુષો કૃતકૃત્ય થતાં સુધી નિર્ભયપણે વર્તવાનું સ્વાખ્ય પણ ઇચ્છતા નથી.

પાનું ૭૧૬

પત્રાંક નં. ૮૫૩

વીતરાગશ્રુતનો અભ્યાસ રાખજો.

પાનું ૭૧૭

પત્રાંક નં. ૮૫૫

સત્સમાગમના અભાવે વીતરાગશ્રુત, પરમશાંતરસ-

પ્રતિપાદક વીતરાગ વ્યનોની અનુપ્રેક્ષા વારંવાર કર્તાવ્ય છે.
ચિત્ત-સ્થૈર્ય માટે તે પરમ ઔપચ છે.

પાનું ૭૧૭

પત્રાંક નં. ૮૫૬

મહત્પુરુષનો નિરંતર અથવા વિશેષ સમાગમ,
વીતરાગશ્રુત ચિંતવના, અને ગુણ જિજ્ઞાસા દર્શનમોહનો
અનુભાગ ઘટવાના મુખ્ય હેતુ છે. તેથી સ્વરૂપદષ્ટિ સહજમાં
પરિણમે છે.

પાનું ૭૧૮

પત્રાંક નં. ૮૬૦

વીતરાગ સન્માર્ગની ઉપાસનામાં વીર્ય ઉત્સાહ-
માન કરશો.

પાનું ૭૨૨

પત્રાંક નં. ૮૭૧

સંતજનો ! જિનવરેન્દ્રોએ લોકાદિ જે સ્વરૂપ નિરૂપણ
કર્યાં છે, તે આલંકારિક ભાષામાં નિરૂપણ છે, જે પૂર્ણ
યોગાભ્યાસ વિના જ્ઞાનગોચર થવા યોગ્ય નથી. માટે તમે
તમારા અપૂર્ણ જ્ઞાનને આધારે વીતરાગનાં વાક્યોનો વિરોધ
કરતા નહીં; પણ યોગનો અભ્યાસ કરી પૂર્ણતાએ તે સ્વ-
રૂપના જ્ઞાતા થવાનું રાખજો.

પાનું ૭૩૧

પત્રાંક નં. ૯૦૪

ચારિત્રમોહનો લટક્યો તે ઠેકાણે આવે છે, પણ
દર્શનમોહનો પડ્યો ઠેકાણે આવતો નથી. કારણ, સમજવા

ફેર થવાથી કરવા ફેર થાય છે. વીતરાગરૂપ જ્ઞાનીનાં વચનમાં અન્યથાપણું હોવાનો સંભવ જ નથી. તેના અવલંબને રહી સીમું રેડ્યું હોય એવી રીતે શ્રદ્ધાને ઓઘે પણ મજબૂત કરવી. જ્યારે જ્યારે શંકા થવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે જીવે વિચારવું કે તેમાં પોતાની ભૂલ જ થાય છે. વીતરાગ પુરુષોએ જ્ઞાન જે મતિથી કહ્યું છે, તે મતિ આ જીવમાં છે નહીં, અને આ જીવની મતિ તો શોકમાં મીઠું ઓછું પડ્યું હોય તો તેટલામાં જ રોકાઈ જાય છે. તો પછી વીતરાગના જ્ઞાનની મતિનો મુકાબલો કયાંથી કરી શકે? તેથી બારમા ગુણસ્થાનકના અંત સુધી પણ જીવે જ્ઞાનીનું અવલંબન લેવું એમ કહ્યું છે.

પાનું ૭૬૭

ઉપદેશ નોંધ ૧૩૧

વીતરાગપુરુષના સમાગમ વિના, ઉપાસના વિના, આ જીવને મુમુક્ષુતા કેમ ઉત્પન્ન થાય? સમ્યક્જ્ઞાન કયાંથી થાય? સમ્યક્દર્શન કયાંથી થાય? સમ્યક્ચરિત્ર કયાંથી થાય? કેમ કે એ ત્રણે વસ્તુ અન્ય સ્થાનકે હોતી નથી.

હૈ મુમુક્ષુ! વીતરાગપદ વારંવાર વિચાર કરવા યોગ્ય છે, ઉપાસના કરવા યોગ્ય છે, ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે.

પાનું ૯૩૪

હાથનોંધ ૨ । ૫

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૪

શ્રી જિનેશ્વરને નમસ્કાર

શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન

(સ્તુતિ)

પરિપૂર્ણ જ્ઞાને, પરિપૂર્ણ ધ્યાને,
પરિપૂર્ણ ચારિત્ર, બોધિત્વ દાને.

નીરાગી મહા શાંત મૂર્તિ તમારી,
પ્રભુ પ્રાર્થના શાંતિ લેશે અમારી.

હઉં ઉપમા તો અભિમાન મારું,
અભિમાન ટાળ્યા તણું તત્ત્વ તારું.
છતાં બાળરૂપે રહ્યો શિર નામી,
સ્વીકારો ઘણી શુદ્ધિએ શાંતિ સ્વામી.
સ્વરૂપે રહી શાંતતા શાંતિ નામે,
બિરાજ્યા મહા શાંતિ આનંદ ધામે.

ૐ નમઃ સિદ્ધેભ્યઃ

અનંત અવ્યાબાધ સુખમય પરમપદ તેની પ્રાપ્તિને
અર્થે લગવાન સર્વજ્ઞે નિરૂપણ કરેલો ‘ મોક્ષ સિદ્ધાંત ’ તે
લગવાનને પરમ ભક્તિથી નમસ્કાર કરીને કહું છું.

દ્રવ્યાનુયોગ, કરણાનુયોગ, ચરણાનુયોગ, અને ધર્મ-
કથાનુયોગના મહાનિધિ એવા વીતરાગ પ્રવચનને નમસ્કાર
કરું છું.

કર્મરૂપ વૈરીનો પરાજય કર્યો છે એવા અહંત
લગવાન, શુદ્ધ ચૈતન્યપદમાં સિધ્ધાલયે વિરાજમાન એવા સિદ્ધ
લગવાન, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, અને વીર્ય એવા
મોક્ષના પાંચ આચાર જેના આચરણમાં પ્રવર્તમાન છે
અને બીજા ભવ્ય જીવોને તે આચારમાં પ્રવર્તાવે છે એવા
આચાર્ય લગવાન, દ્વાદશાંગના અભ્યાસી અને તે શ્રુત શબ્દ,
અર્થ અને રહસ્યથી અન્ય ભવ્ય જીવોને અધ્યયન કરાવ-
નાર એવા ઉપાધ્યાય લગવાન, મોક્ષમાર્ગને આત્મજગૃતિ-
પૂર્વક સાધતા એવા સાધુ લગવાનને હું પરમભક્તિથી
નમસ્કાર કરું છું.

શ્રી ઋષભદેવથી શ્રી મહાવીરપર્યંત વર્તમાન ભરત-
ક્ષેત્રના ચોવીસ તીર્થંકરોના પરમ ઉપકારને વારંવાર
સંભારું છું.

શ્રીમાન વર્ધમાનજિન વર્તમાનકાળના ચરમતીર્થંકર-
દેવની શિક્ષાથી હાલ મોક્ષમાર્ગનું અસ્તિત્વ વર્તે છે એ
તેમના ઉપકારને સુવિહિત પુરૂષો વારંવાર આશ્ચર્યમય
દેખે છે.

પાનું ૧૬૨

પત્રાંક નં. ૭૫૭

વંદામિ પાદે પ્રભુ વર્ધમાન.

પાનું ૧૬૧

પત્રાંક નં. ૩૬

પાર્શ્વનાથ પરમાત્માને નમસ્કાર.

પાનું ૧૬૧

પત્રાંક નં. ૩૭

‘સમતા, રમતા, ઊરધતા, જાયકતા સુખભાસ;
વેદકતા ચૈતન્યતા, એ સખ જીવ વિલાસ.

જે તીર્થંકરદેવે સ્વરૂપસ્થ આત્માપણે થઈ વક્તવ્યપણે
જે પ્રકારે તે આત્મા કહી શકાય તે પ્રમાણે અત્યંત
યથાસ્થિત કહ્યો છે, તે તીર્થંકરને બીજી સર્વ પ્રકારની
અપેક્ષાનો ત્યાગ કરી નમસ્કાર કરીએ છીએ.

પૂર્વે ઘણું શાસોનો વિચાર કરવાથી, તે વિચારનાં

કુળમાં સત્પુરુષને વિષે જેનાં વચનથી લક્ષિત ઉત્પન્ન થઈ છે, તે તીર્થંકરનાં વચનને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

ઘણા પ્રકારે જીવનો વિચાર કરવાથી, તે જીવ આત્મારૂપ પુરુષ વિના જાણ્યો જાય એવો નથી, એવી નિશ્ચય શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ તે તીર્થંકરના માર્ગબોધને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

લિત્ત લિત્ત પ્રકારે તે જીવનો વિચાર થવા અર્થે, તે જીવ પ્રાપ્ત થવા અર્થે યોગાદિક અનેક સાધનોનો બળવાન પરિશ્રમ કર્યો છતે, પ્રાપ્તિ ન થઈ, તે જીવ જે વડે સહજ પ્રાપ્ત થાય છે, તે જ કહેવા વિષે જેનો ઉદ્દેશ છે, તે તીર્થંકરનાં ઉદ્દેશવચનને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

(અપૂર્ણ)

પાનું ૪૧૩

પત્રાંક નં. ૪૩૬

જે સત્પુરુષોએ જન્મ, જરા, મરણનો નાશ કરવાવાળો, સ્વસ્વરૂપમાં સહજ અવસ્થાન થવાનો ઉપદેશ કહ્યો છે, તે સત્પુરુષોને અત્યંત લક્ષિતથી નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કારણ કરુણાને નિત્યપ્રત્યે નિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટે છે, એવા સર્વ સત્પુરુષો, તેના ચરણારવિંદ સદાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહો !

જે છ પદ્ધતી સિદ્ધ છે એવું આત્મસ્વરૂપ તે જેનાં

વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે, જે આત્મસ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વકાળ જીવ સંપૂર્ણ આનંદને પ્રાપ્ત થઈ નિર્ભય થાય છે, તે વચનના કહેનાર એવા સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે, કેમ કે જેનો પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે એવો પરમાત્મભાવ તે જાણે કંઈ પણ ઈચ્છ્યા વિના માત્ર નિષ્કારણ કરુણાશીલતાથી આપ્યો, એમ છતાં પણ જેણે અન્ય જીવને વિષે આ મારો શિષ્ય છે, અથવા ભક્તિનો કર્તા છે, માટે મારો છે, એમ કદી જોયું નથી, એવા જે સત્પુરુષ તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરી ફરી નમસ્કારહો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરૂપણ કરી છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કલ્યાણને અર્થે કહી છે. જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની ચેષ્ટાને વિષે વૃત્તિ રહે, અપૂર્વ ગુણ દૃષ્ટિગોચર થઈ અન્ય સ્વચ્છંદ મટે, અને સહેજે આત્મબોધ થાય એમ જાણીને જે ભક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે ભક્તિને અને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ત્રિકાળ નમસ્કાર હો !

પાનું ૪૪૭

પત્રાંક નં. ૪૯૩

શ્રી વીતરાગને પરમભક્તિએ નમસ્કાર.

પાનું ૫૧૦

પત્રાંક નં. ૬૬૭

અપારવત્ સંસારસમુદ્રથી તારનાર એવા સદ્ધર્મી

નિષ્કારણ કરુણાથી જેણે ઉપદેશ કર્યો છે, તે જ્ઞાનીપુરુષના ઉપકારને નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !

પાનું. ૫૨૮

પત્રાંક નં. ૬૦૦

જે તીર્થંકરે જ્ઞાનનું ક્ષણ વિરતિ કહ્યું છે, તે તીર્થંકરને અત્યંત લકિતએ નમસ્કાર હો !

પાનું ૫૩૨

પત્રાંક નં. ૬૦૬

ૐ નમો વીતરાગાય.

પાનું ૫૩૮

પત્રાંક નં. ૬૧૭

ભુજાએ કરી જે સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર તરી ગયા, તરે છે, અને તરશે તે સત્પુરુષોને નિષ્કામ લકિતથી ત્રિકાળ નમસ્કાર.

પાનું ૫૭૬

સૂક્ષ્મસંગરૂપ અને બાહ્યસંગરૂપ હસ્તર સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર ભુજાએ કરી જે વર્ધમાનાદિ પુરુષો તરી ગયા છે, તેમને પરમલકિતથી નમસ્કાર હો !

પાનું ૫૭૭

પત્રાંક નં. ૬૬૬

સો ઇન્દ્રોએ વંદનિક, ત્રણ લોકને કલ્યાણકારી, મધુર અને નિર્મળ જેનાં વાક્ય છે, અનંત જેના ગુણો છે, જેમણે

સંસારનો પરાજય કર્યો છે, એવા ભગવાન સર્વજ્ઞ વીતરાગને નમસ્કાર.

(પંચાસ્તિકાય પ્રથમ અધ્યાયમાંથી)

પાતું ૬૬૮

પત્રાંક નં. ૭૬૬-૧

મોક્ષના કારણુ શ્રી ભગવાન મહાવીરને ભકિતપૂર્વક મસ્તક નમાવી તે ભગવાનનો કહેલો પદાર્થપ્રલેહરૂપ મોક્ષનો માર્ગ કહું છું.

(પંચાસ્તિકાયમાંથી)

પાતું ૬૭૫

પત્રાંક નં. ૭૬૬-૧૦૫

દેહધારી છતાં નિરાવરણુ જ્ઞાનસહિત વર્તે છે એવા મહાપુરુષોને ત્રિકાળ નમસ્કાર.

પરમભકિતથી સ્તુતિ કરનાર પ્રત્યે પણ જેને રાગ નથી અને પરમદ્વેષથી પરિપક્વ ઉપસર્ગ કરનાર પ્રત્યે પણ જેને દ્વેષ નથી, તે પુરુષરૂપ ભગવાનને વારંવાર નમસ્કાર.

પાતું ૬૭૬

પત્રાંક નં. ૭૬૭

જેને કોઈપણ પ્રત્યે રાગ, દ્વેષ રહ્યા નથી, તે મહાત્માને વારંવાર નમસ્કાર.

પાતું ૬૮૮

પત્રાંક નં. ૭૮૦

સત્પુરુષોના અગાધ ગંભીર સંયમને નમસ્કાર.

અવિષમ પરિણામથી જેમણે કાળકૂટ વિષ પીધું એવા શ્રી ઋષભાદિ પરમ પુરુષોને નમસ્કાર.

પરિણામમાં તેો જે અમૃત જ છે, પણ પ્રથમ દશાએ કાળકૂટ વિષની પેઠે મુઝવે છે, એવા શ્રી સંયમને નમસ્કાર.

તે જ્ઞાનને, તે દર્શનને અને તે ચારિત્રને વારંવાર નમસ્કાર.

પાતું ૬૯૮

પત્રાંક નં. ૮૦૮

સર્વ દ્રવ્યથી, સર્વ ક્ષેત્રથી, સર્વ કાળથી અને સર્વ ભાવથી જે સર્વ પ્રકારે અપ્રતિબંધ થઈ નિજસ્વરૂપમાં સ્થિત થયા, તે પરમ પુરુષોને નમસ્કાર.

પરમસુખસ્વરૂપ, પરમોત્કૃષ્ટ શાંત, શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ સમાધિને સર્વકાળને માટે પામ્યા તે ભગવાંતને નમસ્કાર, તે પદમાં નિરંતર લક્ષરૂપ પ્રવાહ છે જેનો તે સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

પાતું ૭૦૭

પત્રાંક નં. ૮૩૩

અપાર મહામોહજળને અનંત અંતરાય છતાં ધીર રહી જે પુરુષ તર્યા તે શ્રી પુરુષ ભગવાનને નમસ્કાર.

અનંતકાળથી જે જ્ઞાન ભવહેતુ થતું હતું તે જ્ઞાનને

એક સમયમાત્રમાં જાત્યાંતર કરી જેણે ભવનિવૃત્તિરૂપ કર્યું
તે કલ્યાણમૂર્તિ સમ્યક્દર્શનને નમસ્કાર.

પાનું ૭૧૨

પત્રાંક નં. ૮૩૯

અનંત શાંતમૂર્તિ એવા ચંદ્રપ્રભસ્વામીને નમો નમઃ

પાનું ૭૪૯

પત્રાંક નં. ૯૫૩

‘મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતારં મેત્તારં કર્મભૂમૃતામ્ ।

જ્ઞાતારં વિશ્વતત્ત્વાનાં વંદે તદ્ગુણલબ્ધયે ॥’

(આ શ્રી સમંતભદ્રસૂરિએ રચેલ દેવાગમ સ્તોત્રનું પ્રથમ પદ છે.)

મોક્ષમાર્ગના નેતા, કર્મરૂપી પર્વતના ભેત્તા, ભેદનાર,
વિશ્વ એટલે સમગ્ર તત્ત્વના જ્ઞાતા, જાણનાર તેને તે શુભોની
પ્રાપ્તિ અર્થે વંદુ છું.

પાનું ૭૬૫

ઉપદેશ નોંધ ૯૫૬-૨૬

જે દેહધારી સર્વ અજ્ઞાન અને સર્વ કષાય રહિત
થયા છે, તે દેહધારી મહાત્માને ત્રિકાળ પરમભક્તિથી
નમસ્કાર હો! નમસ્કાર હો!! તે મહાત્મા વર્તે છે તે
દેહને, ભૂમિને, ધરને, માર્ગને આસનાદિ સર્વને નમસ્કાર
હો! નમસ્કાર હો!!

પાનું ૫૬૨

પત્રાંક નં. ૬૭૪

હે સર્વોત્કૃષ્ટ સુખના હેતુભૂત સમ્યક્દર્શન ! તને અત્યંત
લક્ષિતથી નમસ્કાર હો !

આ અનાદિ અનંત સંસારમાં અનંત અનંત જીવો
તારા આશ્રય વિના અનંત અનંત દુઃખને અનુભવે છે.

તારા પરમાનુગ્રહથી સ્વસ્વરૂપમાં રુચિ થઈ. પરમ
વીતરાગ સ્વભાવ પ્રત્યે પરમ નિશ્ચય આવ્યો. કૃતકૃત્ય થવાનો
માર્ગ ગ્રહણ થયો.

હે જિન વીતરાગ ! તમને અત્યંત લક્ષિતથી નમસ્કાર
કરું છું. તમે આ પામર પ્રત્યે અનંત અનંત ઉપકાર
કર્યો છે.

પાનું ૯૩૯

હાથ નંબર ૨-૨૦

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૫

જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિ

ભદ્રિતનો ઉપદેશ

(તોટક છંદ)

શુભ શીતળતામય છાંય રહી,
મનવાંછિત જ્યાં ફળપંક્તિ કહી;
જિનભક્તિ ગ્રહો તરૂ કલ્પ અહો,
ભજીને ભગવંત ભવંત લહો. ૧

નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદ્દા પ્રગટે,
મનતાપ ઉતાપ તમામ મટે;
અતિ નિર્જરતા વણુ દામ ગ્રહો,
ભજીને ભગવંત ભવંત લહો. ૨

સમભાવી સદા પરિણામ થશે,
જડ મંદ અધોગતિ જન્મ જશે;
શુભ મંગળ આ પરિપૂર્ણ ચહો,
ભજીને ભગવંત ભવંત લહો. ૩

શુભ ભાવવડે મન શુદ્ધ કરો,
નવકાર મહાપદને સમરો,
નહિ એહ સમાન સુમંત્ર કહો,
ભજીને ભગવંત ભવંત લહો. ૪

કરશે ક્ષય કેવળ રાગ કથા,
ધરશે શુભ તત્ત્વ સ્વરૂપ યથા;
નૃપચંદ્ર પ્રપંચ અનંત દહો,
ભજીને ભગવંત ભવંત લહો. ૫

પાનું ૪૮

શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ, કરુણામય પરમેશ્વરની ભક્તિ એ
આજનાં તારાં સત્કૃત્યનું જીવન છે.

પાનું ૮ । ૯૧

બહુમાન નમ્રભાવ, વિશુદ્ધ અંતઃકરણથી પરમાત્માના
ગુણસમંધી ચિંતવન, શ્રવણ, મનન, કીર્તન, પૂજા, અર્ચા
એ જ્ઞાની પુરુષોએ વખાણ્યાં છે, માટે આજનો દિવસ
શોભાવજો.

પાનું ૮ । ૧૦૫

પરમાત્માની ભક્તિમાં ગુંથાવું.

પાનું ૧૬ । ૧૬

જિજ્ઞાસુ—ભાઈ ત્યારે પૂજ્ય કોણ અને ભક્તિ કોની કરવી કે જે વડે આત્મા સ્વશક્તિનો પ્રકાશ કરે?

સત્ય—શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ અનંત સિદ્ધની ભક્તિથી, તેમજ સર્વદૂષણરહિત, કર્મમલહીન, મુક્ત, નિરાગી, સકળભયરહિત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે.

જિજ્ઞાસુ—એઓની ભક્તિ કરવાથી આપણને તેઓ મોક્ષ આપે છે એમ માનવું ખરું?

સત્ય—ભાઈ જિજ્ઞાસુ, તે અનંતજ્ઞાની ભગવાન તો નિરાગી અને નિર્વિકાર છે. એને સ્તુતિ, નિંદાનું આપણને કંઈ ફળ આપવાનું પ્રયોજન નથી. આપણો આત્મા, જે કર્મદળથી ઘેરાયેલો છે, તેમજ અજ્ઞાની અને મોહાંધ થયેલો છે, તે ટાળવા અનુપમ પુરુષાર્થની આવશ્યકતા છે. સર્વ કર્મદળક્ષય કરી ‘અનંત જીવન, (ચારિત્ર)અનંત વીર્ય, અનંત જ્ઞાન અને અનંત દર્શનથી સ્વસ્વરૂપમય થયા’ એવા જિનેશ્વરોનું સ્વરૂપ આત્માની નિશ્ચયનયે રિદ્ધિ હોવાથી એ (ભગવાનનું સ્મરણ, ચિંતન, ધ્યાન અને ભક્તિ) પુરુષાર્થતા આપે છે, વિકારથી વિરક્ત કરે છે, શાંતિ અને નિર્જરા આપે છે. તરવાર હાથમાં લેવાથી જેમ શૌર્ય અને ભાંગથી નશો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ એ ગુણચિંતનથી આત્મા સ્વસ્વરૂપાનંદની શ્રેણિએ ચઢતો જાય છે. દર્પણ હાથમાં લેતાં જેમ મુખાકૃતિનું ભાન થાય છે, તેમ સિદ્ધ કે જિનેશ્વર સ્વરૂપનાં ચિંતનરૂપ દર્પણથી આત્મસ્વરૂપનું ભાન થાય છે.

જિજ્ઞાસુ—આર્થ સત્ય ! સિદ્ધસ્વરૂપ પામેલા તે જિનેશ્વરો તો સઘળા પૂજ્ય છે, ત્યારે નામથી ભકિત કરવાની કંઈ જરૂર છે ?

સત્ય—હા, અવશ્ય છે. અનંત સિદ્ધસ્વરૂપને ધ્યાતાં જે શુદ્ધસ્વરૂપના વિચાર થાય તે તો કાર્ય પરંતુ એ જે જે વડે તે સ્વરૂપને પામ્યા તે કારણ કયું ? એ વિચારતાં ઉગ્ર તપ, મહાન વૈરાગ્ય, અનંત દયા, મહાન ધ્યાન એ સઘળાનું સ્મરણ થશે. એઓનાં અર્હત્ તીર્થંકર પદમાં જે નામથી તેઓ વિહાર કરતા હતા તે નામથી તેઓના પવિત્ર આચાર અને પવિત્ર ચરિત્રો અંતઃકરણમાં ઉદય પામશે, જે ઉદય પરિણામે મહા લાલદાયક છે. જેમ મહાવીરનું પવિત્ર નામ સ્મરણ કરવાથી તેઓ કોણ ? ક્યારે ? કેવા પ્રકારે સિદ્ધિ પામ્યા ? એ ચરિત્રોની સ્મૃતિ થશે, અને એથી આપણે વૈરાગ્ય, વિવેક ઇત્યાદિકનો ઉદય પામીએ.

જિજ્ઞાસુ—પણ લોગસ્સમાં તો ચોવીસ જિનેશ્વરનાં નામ સૂચવન કર્યા છે ! એનો હેતુ શો છે તે મને સમજાવો.

સત્ય—આ કાળમાં આ ક્ષેત્રમાં જે ચોવીસ જિનેશ્વરો થયા એમનાં નામનું સ્મરણ, ચરિત્રોનું સ્મરણ કરવાથી શુદ્ધ તત્ત્વનો લાભ થાય, એ એનો હેતુ છે. વૈરાગીનું ચરિત્ર વૈરાગ્ય બોધે છે. અનંત ચોવીશીનાં અનંત નામ સિદ્ધ સ્વરૂપમાં સમગ્રે આવી જાય છે. વર્તમાનકાળના ચોવીસ

તીર્થ"કરના નામ આ કાળે લેવાથી કાળની સ્થિતિનું બહુ સૂક્ષ્મજ્ઞાન પણ સાંભરી આવે છે. જેમ એઓનાં નામ આ કાળમાં લેવાય છે, તેમ ચોવીશી ચોવીશીનાં નામ કાળ ફરતાં અને ચોવીશી ફરતાં લેવાતાં જાય છે. એટલે અમુક નામ લેવાં એમ કંઈ નિશ્ચય નથી, પરંતુ તેઓનાં ગુણ અને પુરુષાર્થસ્મૃતિ માટે વર્તતી ચોવીશીની સ્મૃતિ કરવી એમ તત્ત્વ રહ્યું છે. તેઓનાં જન્મ, વિહાર, ઉપદેશ એ સઘળું નામ નિક્ષેપે જાણી શકાય છે. એ વડે આપણે આત્મા પ્રકાશ પામે છે. સર્પ જેમ મોરલીના નાદથી જાગૃત થાય છે, તેમ આત્મા પોતાની સત્ય રિધિ સાંભળતાં મોહનિદ્રાથી જાગૃત થાય છે.

જિજ્ઞાસુ—મને તમે જિનેશ્વરની લકિત સંબંધી બહુ ઉત્તમ કારણ કહ્યું. આધુનિક કેળવણીથી જિનેશ્વરની લકિત કંઈ ફળદાયક નથી એમ મને આસ્થા થઈ હતી તે નાશ પામી છે. જિનેશ્વર ભગવાનની અવશ્ય લકિત કરવી જોઈએ એ હું માન્ય રાખું છું.

સત્ય—જિનેશ્વર ભગવાનની લકિતથી અનુપમ લાભ છે. એનાં કારણ મહાન છે. “એના ઉપકારથી એની લકિત અવશ્ય કરવી જોઈએ. એઓના પુરુષાર્થનું સ્મરણ થાય એથી કલ્યાણ થાય છે. વગેરે વગેરે મેં માત્ર સામાન્ય કારણો યથામતિ કહ્યાં છે. તે અન્ય લાવિકોને પણ સુખદાયક થાઓ.”

પાનું ૪૬

મોક્ષમાળા પાઠ ૧૩-૧૪

સર્વને સરખી બુદ્ધિ આવી જઈ, સંશોધન થઈ, વીતરાગની આજ્ઞાઈપ માર્ગનું પ્રતિપાદન થાય એ સર્વથા જો કે અને તેવું નથી; તો પણ સુલભબોધી આત્માઓ અવશ્ય તે માટે પ્રયત્ન કર્યા રહે, તો પરિણામ શ્રેષ્ઠ આવે, એ વાત મને સંભવિત લાગે છે.

પાનું ૧૯૪

પત્રાંક નં. ૪૦

પ્રભુભક્તિમાં તત્પર રહેશો. નિયમને અનુસરશો, અને સર્વ વડીલોની આજ્ઞામાં અનુકૂળ રહેશો, એમ મારી ભલામણ છે.

જગતમાં નિરાગીત્વ, વિનયતા, અને સત્પુરુષની આજ્ઞા એ નહીં મળવાથી આ આત્મા અનાદિ કાળથી રખડયો; પણ નિરુપાયતા થઈ તે થઈ. હવે આપણે પુરુષાર્થ કરવો ઉચિત છે. જય થાઓ !

પાનું ૧૯૬

પત્રાંક નં. ૪૨

જગતમાં સત્ પરમાત્માની ભક્તિ-સત્ગુરુ-સત્સંગ-સત્શાસ્ત્રાધ્યયન-સમ્યક્દષ્ટિપણું અને સત્યોગ એ કોઈ કાળે પ્રાપ્ત થયાં નથી. થયાં હોત તો આવી દશા હોત નહીં. પણ જાગ્યા ત્યાંથી પ્રભાત એમ રૂડા પુરુષોને બોધ ધ્યાનમાં વિનયપૂર્વક આગ્રહી તે વસ્તુ માટે પ્રયત્ન કરવું એ જ

અનંત લવની નિષ્કળતાનું એક લવે સફળ થવું મને સમજાય છે.

પાનું ૨૦૧

પત્રાંક નં. ૪૭

બનતી પ્રભુલક્ષિત, સત્સંગ, સત્ય વ્યવહારની સાથે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરતા રહો. પ્રયત્ને જેમ આત્મા ઉર્ધ્વગતિનો પરિણામી થાય તેમ કરો.

સમય સમય જીવનની ક્ષણિક વ્યતીતતા છે, ત્યાં પ્રમાદ કરીએ છીએ એ જ મહામોહનીયનું બળ છે.

પાનું ૨૦૪

પત્રાંક નં. ૫૦

જો ત્યાં તમને વખત મળતો હોય તો જિનલક્ષિતમાં વિશેષ વિશેષ ઉત્સાહની વૃદ્ધિ કરતા રહેશો, અને એક ઘડી પણ સત્સંગ કે સત્કથાનું સંશોધન કરતા રહેશો.

પાનું ૨૦૪

પત્રાંક નં. ૫૧

નિર્ઝંથના બોધેલાં શાસ્ત્રના શોધ માટે અહીં સાતેક દિવસ થયાં મારું આવવું થયું છે.

પાનું ૨૧૬

પત્રાંક નં. ૬૬

એક વીતરાગ દેવમાં વૃત્તિ રાખી પ્રવૃત્તિ કર્યા રહેશે.

પાનું ૨૩૩

પત્રાંક નં. ૯૮

યથાર્થ ઉપદેશ જેમણે કર્યો છે, એવા વીતરાગના ઉપદેશમાં પરાયણ રહો, એ મારી વિનયપૂર્વક તમને બંને ભાઈઓને અને બીજાઓને ભલામણ છે.

પાનું ૨૪૩

પત્રાંક નં. ૧૧૫

જેનું અપાર માહાત્મ્ય છે, એવી તીર્થંકરદેવની વાણીની ભક્તિ કરો.

પાનું ૨૪૫

પત્રાંક નં. ૧૧૯

ક્ષણે ક્ષણે પલટાતી સ્વભાવવૃત્તિ નથી જોઈતી. અમુક કાળ સુધી શૂન્ય સિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી સંત સિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો અમુક કાળ સુધી સત્સંગ સિવાય કંઈ નથી જોઈતું, તે ન હોય તો આર્યાચરણ (આર્ય પુરુષોએ કરેલાં આચરણ) સિવાય કંઈ નથી જોઈતું; તે ન હોય તો જિનમુક્તિમાં અતિ શુદ્ધ ભાવે લીનતા સિવાય કંઈ નથી જોઈતું, તે ન હોય તો પછી ભાગવાની ઈચ્છા પણ નથી.

પાનું ૨૪૯

પત્રાંક નં. ૧૨૮

ઈશ્વર પર વિશ્વાસ રાખવો એ એક સુખદાયક માર્ગ છે. જેનો દૃઢ વિશ્વાસ હોય છે, તે દુઃખી હોતો નથી; અથવા દુઃખી હોય તો દુઃખ વેદતો નથી. દુઃખ ઉલટું સુખરૂપ થઈ પડે છે.

આત્મેચ્છા એવી જ વર્તે છે કે સંસારમાં પ્રારબ્ધાનુસાર ગમે તેવાં શુભાશુભ ઉદય આવો, પરંતુ તેમાં પ્રીતિ અપ્રીતિ કરવાનો આપણે સંકલ્પ પણ ન કરવો.

પાનું ૨૫૨

પત્રાંક નં. ૧૩૩

વીતરાગ લક્ષિતને બહુ જ ઇચ્છન્ને.

પરમાત્મામાં પરમ સ્નેહ ગમે તેવી વિકટ વાટેથી થતો હોય તો પણ કરવો યોગ્ય જ છે.

પાનું ૩૦૪

પત્રાંક નં. ૨૧૭

પરમાનંદરૂપ હરિને ક્ષણ પણ ન વિસરવા એ અમારી સર્વ કૃતિ, વૃત્તિ અને લેખનો હેતુ છે.

પાનું ૩૨૧

પત્રાંક નં. ૨૪૭

સત્સંગ લક્ષિત અને વીતરાગતાનું માહાત્મ્ય વર્ણવ્યું હોય તેવાં પુસ્તકો સમજશો.

પાનું ૩૨૩

પત્રાંક નં. ૨૫૨

(એકાંત) પ્રભાત, પ્રથમ પહર, એ સેવ્ય ભક્તિને માટે યોગ્ય કાળ છે. સ્વરૂપચિંતન ભક્તિ સર્વ કાળે સેવ્ય છે.

પાતું ૩૨૩

પત્રાંક નં. ૨૫૩

એક પુરાણપુરુષ અને પુરાણપુરુષની પ્રેમસંપત્તિ વિના અમને કંઈ ગમતું નથી.

જેમ હરિએ ઇચ્છેલો કમ દોરે તેમ દોરાઈએ છીએ.

પાતું ૩૨૬

પત્રાંક નં. ૨૫૫

સર્વશક્તિમાન હરિની ઇચ્છા સદૈવ સુખરૂપ જ હોય છે, અને જેને કાંઈ પણ ભક્તિના અંશે પ્રાપ્ત થયા છે એવા પુરુષે તો જરૂર એમ જ નિશ્ચય કરવો કે “હરિની ઇચ્છા સદૈવ સુખરૂપ જ હોય છે.”

પાતું ૩૨૯

પત્રાંક નં. ૨૫૯

આત્માર્થે વિચારમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ આરાધવા યોગ્ય છે.

પાતું ૩૪૩

પત્રાંક નં. ૨૬૭

‘આત્મામાં રમણ કરી રહ્યા છે એવા નિર્ગ્રંથ

મુનિઓ પણ નિષ્કારણ લગવાનની લકિતમાં પ્રવર્તે છે,
કારણ કે લગવાનના ગુણો એવા જ છે,

શ્રીમદ્ લાગવત ૧ સ્કંધ, ૭ અ. ૧૦ શ્લોક.

પાનું ૩૩૭

પત્રાંક નં. ૨૭૮

“અનુક્રમે સંયમ સ્પર્શિતો જી, પામ્યો ક્ષાયક લાવ રે;
સંયમ શ્રેણી ફૂલડે જી, પૂજું પદ નિષ્પાવ રે.”

(આત્માની અલેદચિંતનારૂપ) સંયમના એક પછી
એક ક્રમને અનુલવીને ક્ષાયકલાવ (જડ પરિણુતિનો ત્યાગ)ને
પામેલો એવો જે સિદ્ધાર્થનો પુત્ર તેના નિર્મળ ચરણક્રમળને
સંયમશ્રેણિરૂપ ફૂલથી પૂજું છું.

ઉપરના વચનો અતિશય ગંભીર છે.

પાનું ૩૪૭

પત્રાંક નં. ૩૦૯

પૂર્ણ વીતરાગની ચરણરજ નિરંતર મસ્તકે હો, એમ
રહ્યા કરે છે.

પાનું ૩૫૬

પત્રાંક નં. ૩૩૪

પ્રભુ લકિત એ જ મોક્ષનો ધુરંધર માર્ગ

પ્રભુ લકિતમાં જેમ અને તેમ તત્પર રહેવું. મોક્ષનો
એ ધુરંધર માર્ગ મને લાગ્યો છે. ગમે તો મનથી પણ
સ્થિર થઈને જેસી પ્રભુલકિત અવશ્ય કરવી યોગ્ય છે.

મનની સ્થિરતા થવાનો મુખ્ય ઉપાય હ્રમણાં તો પ્રભુલકિત સમજો. આગળ પણ તે, અને તેવું જ છે. તથાપિ સ્થૂળપણે એને લાખી જણાવવી વધારે યોગ્ય લાગે છે.

‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર’માં ખીન્ન ઇચ્છિત અધ્યયન વાંચશો. બત્રીસમાંની ચોવીસ ગાથા મોઢા આગળની મનન કરશો.

શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્થા અને અનુકંપા ઇત્યાદિક સદ્ગુણોધી યોગ્યતા મેળવવી, અને કોઈ વેળા મહાત્માના યોગે, તો ધર્મ મળી રહેશે.

સતસંગ, સતશાસ્ત્ર અને સદ્મત એ ઉત્તમ સાધન છે.

પાતું ૩૭૬
પત્રાંક નં. ૩૮૦

જિનની પૂજા એ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો હેતુ

સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહાત્માઓએ એમ જિન લગવાનની તથા સિદ્ધ લગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો હેતુ જાણ્યો છે. ક્ષીણમોહ ગુણુસ્થાનપર્યાંત તે સ્વરૂપ ચિંતવના જીવને પ્રબળ અવલંબન છે. વળી માત્ર એકલું અધ્યાત્મ સ્વરૂપચિંતવન જીવને વ્યામોહ ઉપજાવે છે, ઘણા જીવોને શુષ્કતા પ્રાપ્ત કરાવે છે, અથવા સ્વેચ્છાચારીપણું ઉત્પન્ન કરે છે, અથવા ઉન્મત્તપ્રલાપદશા ઉત્પન્ન કરે છે. લગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાવલંબનથી લકિતપ્રધાન દષ્ટિ થાય છે, અને

અધ્યાત્મદ્રષ્ટિ ગૌણ થાય છે. જેથી શુષ્કતા, સ્વેચ્છાચારીપણું અને ઉન્નતપ્રલાપતા થતાં નથી. આત્મદશા બળવાન થવાથી સ્વાભાવિક અધ્યાત્મપ્રધાનતા થાય છે. આત્મા સ્વાભાવિક ઉચ્ચ ગુણોને ભજે છે, એટલે શુષ્કતાદિ દોષો ઉત્પન્ન થતા નથી; અને ભક્તિ માર્ગ પ્રત્યે પણ જુગુપ્સિત થતા નથી. સ્વાભાવિક આત્મદશા સ્વરૂપલીનતા પામતી બાય છે.

(આનંદધન તીર્થંકર સ્તવનાવલીના શ્રીમદ્જીના વિવેચનમાંથી)

પાનું ૬૫૨

પત્રાંક નં. ૭૫૩

‘મીસણ નરયગર્હૈ, તિરિયગર્હૈ કુદેવમણુયગર્હૈ ।
પત્તોસિ તિવ્વ દુઃસં, ભાવહિ જિણભાવણા જીવ ॥’

ભયંકર નરકગતિમાં, તિર્યચગતિમાં, અને માઠી દેવ તથા મનુષ્યગતિમાં હે જીવ ! તું તીવ્ર દુઃખને પામ્યો, માટે હવે તો જિનભાવના (જિન ભગવાન જે પરમશાંત રસે પરિણુમી સ્વરૂપસ્થ થયા, તે પરમશાંતસ્વરૂપ ચિંતવના) ભાવ-ચિંતવ (કે જેથી તેવાં અનંત દુઃખોનો આત્યંતિક વિચોગ થઈ પરમ અવ્યાબાધ સુખસંપત્તિ સંપ્રાપ્ત થાય.)

(૫૬ પ્રાભૃતાદિ સંગ્રહ ભાવપ્રાભૃત ૮)

પાનું ૭૩૪

પત્રાંક નં. ૯૧૩

પોતાને મળેલો મનુષ્યદેહ લગવાનની લકિત અને સારા કામમાં ગાળવો જોઈએ.

પાનું ૭૪૧

પત્રાંક નં. ૬૩૧

પ્ર. કિસ્તચંદલાઈ જિનાલય પૂજા કરવા જાય છે ?

ઉ. ના સાહેબ, વખત નથી મળતો.

વખત કેમ નથી મળતો ? વખત તો ધારે તો મળી શકે, પ્રમાદ નડે છે. અને તો પૂજા કરવા જવું.

પાનું ૭૫૫

ઉપદેશ નોંધ ૯૫૬-૭

પ્રભુપૂજામાં પુષ્પ ચડાવવામાં આવે છે, તેમાં જે ગૃહસ્થને લીલોતરીનો નિયમ નથી તે પોતાના હેતુએ તેના વપરાશ ક્રમ કરી ફૂલ પ્રભુને ચડાવે. ત્યાગી મુનિને તો પુષ્પ ચડાવવાનો કે તેના ઉપદેશનો સર્વથા નિષેધ છે. આમ પૂર્વાચાર્યોનું પ્રવચન છે.

પાનું ૭૭૨

ઉપદેશ નોંધ ૯૫૬-૩૬

લકિતનું માહાત્મ્ય

ઘણા ઘણા પ્રકારથી મનન કરતાં અમારો દૃઢ નિશ્ચય છે કે લકિત એ સર્વોપરી માર્ગ છે. અને તે સત્પુરુષના ચરણ સમીપ રહીને થાય તો ક્ષણ વારમાં મોક્ષ કરી દે તેવો પદાર્થ છે.

પાનું ૨૯૬

પત્રાંક નં. ૨૦૧

લકિત એ સર્વોત્કૃષ્ટ માર્ગ છે. લકિતથી અહંકાર મટે, સ્વચ્છંદ ટળે, અને સીધા માર્ગે ચાલ્યું જવાય, અન્ય વિકલ્પો મટે, આવો એ લકિતમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે.

પાનું ૭૮૧

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭ । ૪

જિન-શાસન ઉદ્ધારની અપૂર્વ ભાવના

હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવન્! કાળની બલિહારી છે. આ ભારતના હીનપુણ્યી મનુષ્યોને તારું સત્ય, અખંડ અને પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? થવામાં આવાં વિધ્નો ઉત્પન્ન થયાં; તારાં બોધેલાં શાસ્ત્રો કલ્પિત અર્થથી વિરાધ્યાં, કેટલાક સમૂળગાં ખંડ્યાં, ધ્યાનનું કાર્ય, સ્વરૂપનું કારણ એ જે તારી પ્રતિમા તેથી કટાક્ષદષ્ટિએ લાભોગમે લોકો વળ્યાં; તારા પછી પરંપરાએ જે આચાર્ય પુરૂષો થયા તેના વચનમાં અને તારાં વચનમાં પણ શંકા નાંખી દીધી. એકાંત દઇ ફૂટી તારું શાસન નિંદાવ્યું.

શાસન દેવિ! એવી સહાયતા કંઈ આપ કે જે વડે કલ્યાણનો માર્ગ હું બીજને બોધી શકું, દર્શાવી શકું,—ખરા પુરૂષો દર્શાવી શકે. સર્વોત્તમ નિર્ગ્રંથપ્રવચનના બોધ ભણી વાળી આ આત્મવિરાધક પંથોથી પાછા બેચવામાં સહાયતા આપ!! તારો ધર્મ છે કે સમાધિ અને બોધિમાં સહાયતા આપવી.

[અંગત]

પાનું ૬૫૬

પત્રાંક નં. ૭૫૪

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૬

ભગવાન મહાવીર

તે ત્રિશલાતનયે મન ચિંતવી,
જ્ઞાન, વિવેક, વિચાર વધારું;
નિત્ય વિશોધ કરી નવ તત્ત્વનો,
ઉત્તમ યોધ અનેક ઉચ્ચારું.

ભાખ્યું ભાષણમાં ભગવાન,
ધર્મ ન ખીલો દયા સમાન.

સર્વ જીવનું ઇચ્છો મુખ,
મહાવીરની શિક્ષા મુખ્ય.

બહુ છકી જાઓ તો પણ મહાવીરની આજ્ઞા તોડશો નહિ, ગમે તેવી શંકા થાય તો પણ ભારી વતી વીરને નિઃશંક ગણજો.

જ્ઞાતપુત્ર ભગવાનના કથનની જ બલિહારી છે.

વીરના એક વાક્યને પણ સમજો.

વીરના કહેલા શાસ્ત્રમાં સોનેરી વચનો છુટક છુટક અને ગુપ્ત છે.

મહાવીરનો પંથ વિસર્જન કરવો નહીં.

વીરના માર્ગમાં સંશય કરશો નહીં.

તેમ ન થાય તો કેવલીગમ્ય, એમ ચીંતવજો એટલે શ્રદ્ધા કરશે નહીં.

મહાવીરે ઉપદેશેલી ખાર ભાવનાઓ ભાવો.

મહાવીરના ઉપદેશ વચનનું મનન કરો.

મહાવીર પ્રભુ જે વાટેથી તર્યા અને જેવો તપ કર્યો તેવો નિર્મોહપણે તપ કરવો.

મહાવીર શાસન

હમણાં જે શાસન પ્રવર્તમાન છે તે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરનું પ્રણીત કરેલું છે. ભગવાન મહાવીરને નિર્વાણ પધાર્યા * ૨૪૧૪ વર્ષ થઈ ગયાં. મગધ દેશના ક્ષત્રિય-કુંડ નગરમાં ત્રિશલાદેવી ક્ષત્રિયાણીની કૂખે સિદ્ધાર્થ રાજાથી

* (આ લખાણુ વિ. સંવત ૧૯૪૪ની સાલમાં લખાયેલું છે.)

ભગવાન મહાવીર જન્મ્યા. મહાવીર ભગવાનના મોટાભાઈનું નામ નંદિવર્દ્ધમાન હતું. મહાવીર ભગવાનની સ્ત્રીનું નામ યશોદા હતું. ત્રીસ વર્ષ તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા. એકાંતિક વિહારે સાડાબાર વર્ષ એક પક્ષ તપાદિક સમ્યકાચારે એમણે અશેષ ધનઘાતિ કર્મને બાળીને ભસ્મીભૂત કર્યાં. અને અનુપમેય કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઋણુવાલિકા નદીને કિનારે પામ્યા. એકંદર ઊંતેર વર્ષની લગભગ આયુ ભોગવી સર્વ કર્મ ભસ્મીભૂત કરી સિદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા. વર્તમાન ચોવીશીના એ છેલ્લા જિનેશ્વર હતા.

એઓનું આ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તે છે, તે ૨૧૦૦૦ વર્ષ એટલે પંચમકાળની પૂર્ણતા સુધી પ્રવર્તશે એમ, ભગવતી-સૂત્રમાં પ્રવચન છે.

પાનું ૮૦

મોક્ષમાળા શિક્ષાપાઠ ૫૩

સ્વાદ્વાદ્ શૈલીના પ્રણેતા

સર્વમતોએ જે જ્ઞાન બતાવ્યું છે તે મહાવીરનાં તત્ત્વજ્ઞાનના એક ભાગમાં આવી જાય છે, એનું કથન સ્વાદ્વાદ્ છે. એકપક્ષી નથી.

પાનું ૧૦૭

મોક્ષમાળા શિક્ષાપાઠ ૮૬

એકાંતવાદ એ જ જ્ઞાનની અપૂર્ણતાની નિશાની, હે વાદીઓ ! મને તમારે માટે દર્શાવે છે. કારણ ‘શિખાઉ’

કવિઓ કાવ્યમાં જેમ તેમ ખામી દાખવા ‘જ’ શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, તેમ, તમે પણ ‘જ’ એટલે ‘નિશ્ચયતા’ ‘શિખાઉ’ જ્ઞાન વડે કહો છો. મારો મહાવીર એમ કોઈ કાળે કહે નહીં, એ જ એની સત્કવિની પેઠે ચમત્કૃતિ છે ! ! !

પાતું ૧૭૫
પત્રાંક નં. ૨૦

ગુપ્તભેદ જાણનાર અને સત્ય-વક્તા

એમ જ નવ તત્ત્વ સંબંધી છે. જે મધ્યવયના ક્ષત્રિય-પુત્રે જગત અનાદિ છે એમ બેધડક કહી કર્તાને ઉડાડ્યો હશે, તે પુરુષે શું કંઈ સર્વજ્ઞતાના ગુપ્તભેદ વિના કયું હશે ? તેમ એની નિર્દોષતા વિષે જ્યારે આપ વાંચશો ત્યારે નિશ્ચય એવો વિચાર કરશો કે એ પરમેશ્વર હતા. કર્તા નહોતો અને જગત અનાદિ હતું તો તેમ કહ્યું, એના અપક્ષપાતી અને કેવળ તત્ત્વમય વિચારો આપે અવશ્ય વિશોધવા યોગ્ય છે. જૈન દર્શનના અવર્ણવાદીઓ માત્ર જૈનને નથી જાણતા એટલે અન્યાય આપે છે, તે હું ધારું છું કે મમત્વથી અધોગતિ સેવશે.

પાતું ૧૧૧
મોક્ષમાળા પાઠ ૯૨

મહાવીરનો માર્ગ

ધર્મધ્યાન લક્ષ્યાર્થથી થાય એ જ આત્મહિતનો રસ્તો છે. ચિત્તના સંકલ્પ-વિકલ્પથી રહિત થવું એ મહાવીરનો

માર્ગ છે, અસિંધુ ભાવમાં રહેવું એ વિવેકીનું કર્તવ્ય છે.

પાનું ૨૪૬
પત્રાંક નં. ૧૨૩

જગત દર્શન

પ્રથમ ત્રણ કાળને મૂઠીમાં લીધો, એટલે મહાવીર
દેવે જગતને આમ જોયું.—

તેમાં અનંત ચૈતન્યાત્માઓ મુક્ત હીઠા.

અનંત ચૈતન્યાત્માઓ બદ્ધ હીઠા.

અનંત મોક્ષપાત્ર હીઠા.

અનંત મોક્ષ અપાત્ર હીઠા.

અનંત અધોગતિમાં હીઠા.

ઉર્ધ્વ ગતિમાં હીઠા.

તેને પુરુષાકારે જોયું.

જડ ચૈતન્યાત્મક જોયું.

પાનું ૨૬૦

પત્રાંક નં. ૧૫૬

વર્ધમાન સ્વામીનો ઉત્કૃષ્ટ ત્યાગ

પાણી સ્વભાવે શીતળ છતાં કોઈ વાસણમાં નાખી
નીચે અગ્નિ સળગતો રાખ્યો હોય તો તેની નિશ્ચિંતા
હોય છતાં તે પાણી ઉણુપણું ભજે છે, તેવો આ અવસાય;

સમાધિએ શીતળ એવા પુરુષ પ્રત્યે ઉપાસણાનો હેતુ થાય છે, એ વાત અમને તો સ્પષ્ટ લાગે છે.

વર્ધમાનસ્વામીએ ગૃહવાસમાં પણ આ સર્વ વ્યવસાય અસાર છે, કર્તવ્યરૂપ નથી, એમ જાણ્યું હતું. તેમ છતાં તે ગૃહવાસને ત્યાગી મુનિચર્યા ગ્રહણ કરી હતી. તે મુનિપણમાં પણ આત્મબળે સમર્થ છતાં તે બળ કરતાં પણ અત્યંત વધતા બળની જરૂર છે, એમ જાણી મૌનપણું અને અનિદ્રાપણું સાડાબાર વર્ષ લગભગ ભજ્યું છે, કે જેથી વ્યવસાયરૂપ અગ્નિ તો પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં.

જે વર્ધમાનસ્વામી ગૃહવાસમાં છતાં અલોગી જેવા હતા, અવ્યવસાયી જેવા હતા, નિસ્પૃહ હતાં, અને સહજ સ્વભાવે મુનિ જેવા હતા, આત્માકાર પરિણામી હતા, તે વર્ધમાન સ્વામી પણ સર્વ વ્યવસાયમાં અસારપણું જાણીને, નીરસ જાણીને દૂર પ્રવર્ત્યા; તે વ્યવસાય ખીન્ન જીવે કરી કયા પ્રકારથી સમાધિ રાખવી વિચારી છે, તે વિચારવા યોગ્ય છે. તે વિચારીને ફરી ફરી તે ચર્ચા કાર્યે કાર્યે પ્રવર્તને પ્રવર્તને સ્મૃતિમાં લાવી વ્યવસાયના પ્રસંગમાં વર્તતી એવી રૂચિ વિલય કરવા યોગ્ય છે. જો એમ ન કરવામાં આવે તો એમ ઘણું કરીને લાગે છે કે હજી આ જીવની યથાયોગ્ય જિજ્ઞાસા મુમુક્ષુપદને વિષે થઈ નથી, અથવા તો આ જીવ લોકસંજ્ઞાએ માત્ર કલ્યાણ થાય એવી ભાવના કરવા ઇચ્છે છે. પણ કલ્યાણ કરવાની તેને જિજ્ઞાસા ઘટતી નથી; કારણ કે એ જીવનાં સરખાં પરિણામ હોય

અને એક બંધાય, બીજાને અબંધતા થાય, એમ ત્રિકાળમાં બનવાયોગ્ય નથી.

પાનું ૪૭૦

પત્રાંક નં. ૫૧૬

મૌનનું માહાત્મ્ય

જન્મથી જેને મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતાં, અને આત્મોપયોગી એવી વૈરાગ્યદશા હતી, અદ્ય-કાળમાં ભોગકર્મ ક્ષીણ કરી સંયમને ગ્રહણ કરતાં મનઃ-પર્યવ નામનું જ્ઞાન પામ્યા હતા, એવા શ્રીમદ્ મહાવીર-સ્વામી, તે છતાં પણ બાર વર્ષ અને સાડા છ માસ સુધી મૌનપણે વિચર્યાં. આ પ્રકારનું તેમનું પ્રવર્તન તે ઉપદેશ-માર્ગ પ્રવર્તાવતાં કોઈ પણ જીવે અત્યંતપણે વિચારી પ્રવર્તવા યોગ્ય છે, એવી અખંડ શિક્ષા પ્રતિબોધે છે. તેમ જ જિન જેવાએ જે પ્રતિબંધની નિવૃત્તિ માટે પ્રયત્ન કર્યું તે પ્રતિબંધમાં અજાગૃત રહેવા યોગ્ય કોઈ જીવ ન હોય એમ જણાવ્યું છે, તથા અનંત આત્માર્થનો તે પ્રવર્તનથી પ્રકાશ કર્યો છે, જેવા પ્રકાર પ્રત્યે વિચારનું વિશેષ સ્થિરપણું વર્તે છે, વર્તાવું ઘટે છે.

પાનું ૫૪૦

પત્રાંક નં. ૬૨૦

વર્ધમાનાદિ જ્ઞાનીપુરુષોની યથાર્થ સમજ

સ્રી, પુત્ર, પરિગ્રહાદિ લાવો પ્રત્યે મૂળ જ્ઞાન થયા

પછી જો એવી ભાવના રહે કે જ્યારે ઇચ્છીશ ત્યારે આ સ્ત્રીઆદિ પ્રસંગ ત્યાગી શકીશ તો તે મૂળ જ્ઞાનથી વમાવી દેવાની વાત સમજવી, અર્થાત્ મૂળ જ્ઞાનમાં જો કે ભેદ પડે નહીં, પણ આવરણરૂપ થાય. વળી શિષ્યાદિ અથવા ભક્તિના કરનારાઓ માર્ગથી પડશે અથવા અટકી જશે એવી ભાવનાથી જ્ઞાનીપુરૂષ પણ વર્તે તો જ્ઞાનીપુરુષને નિરાવરણજ્ઞાન તે આવરણરૂપ થાય; અને તેથી જ વર્ધમાનાદિ જ્ઞાનીપુરુષો અનિદ્રાપણે સાડાઘાર વર્ષ સુધી રહ્યા; સર્વથા અસંગપણું જ શ્રેયસ્કર દીકું; એક શબ્દનો ઉચ્ચાર કરવાનું પણ યથાર્થ દીકું નહીં; સાવ નિરાવરણ, વિજેગી, વિભેગી અને નિર્ભયી જ્ઞાન થયા પછી ઉપદેશ કાર્ય કયું, માટે આને આમ કહીશું તો ઠીક, અથવા આને આમ નહીં કહેવાય તો ખોટું એ વગેરે વિકલ્પો સાધુ મુનિઓએ ન કરવા.

પાનું ૭૭૭

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭-૧

ભગવાનની અદ્ભૂત સમતા

શ્રી મહાવીરસ્વામીને સંગમ નામે દેવતાએ બહુ જ, પ્રાણત્યાગ થતાં વાર ન લાગે તેવાં પરિષદ્ દીધાં, ત્યાં કેવી અદ્ભૂત સમતા! ત્યાં તેઓએ વિચાર્યું કે જેનાં દર્શન કરવાથી કલ્યાણ થાય, નામ સ્મરવાથી કલ્યાણ થાય તેના સંગમાં આવીને અનંત સંસાર વધવાનું આ જીવને કારણ થાય છે! આવી અનુકંપા આવવાથી આંખમાં આંસુ આવી ગયા. કેવી અદ્ભૂત સમતા! પારકી દયા કેવી રીતે

હાની નીકળી હતી ! તે વખતે મોહરાજાએ જો જરા ધક્કો માર્યો હોત તો તો તરત જ તીર્થંકરપણું સંભવત નહીં; જો કે દેવતા તો ભાગી જાત. પણ મોહનીયના મગને મૂળથી નાશ કર્યો છે, અર્થાત્ મોહને જીત્યો છે, તે મોહ કેમ કરે ?

પાનું ૭૮૬

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭-૪

મારાપણું ટાળનાર ભગવાન મહાવીર

શ્રી મહાવીરસ્વામી સમીપે ગોશાલાએ આવી બે સાધુને બાળી નાંખ્યા, ત્યારે જો જરા ઐશ્વર્યપણું કરીને સાધુની રક્ષા કરી હોત તો તીર્થંકરપણું ફરી કરવું પડત; પણ જેને ‘હું’ શુરુ છું, આ મારા શિષ્ય છે’ એવી ભાવના નથી, તેને તેવો કોઈ પ્રકાર કરવો પડતો નથી. ‘હું’ શરીર રક્ષણનો દાતાર નથી, ફક્ત ભાવ ઉપદેશનો દાતાર છું; જો હું રક્ષા કરું તો મારે ગોશાલાની રક્ષા કરવી જોઈએ, અથવા આખા જગતની રક્ષા કરવી ઘટે.’ એમ વિચાર્યું. અર્થાત્ તીર્થંકર એમ મારાપણું કરે જ નહીં.

પાનું ૭૮૬

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭-૪

અપૂર્વ જ્ઞાન

ગૌતમસ્વામીએ મહાવીરસ્વામીને વેદનાં પ્રશ્નો પૂછ્યાં,

તેનું સર્વ દોષનો ક્ષય કર્યો છે એવા તે મહાવીરસ્વામીએ વેદના દાખલા દઈ સમાધાન સિધ્ધ કરી આપ્યું.

પાનું ૭૯૦

ઉપદેશ છાંયા ૯૫૭-૪

શ્રી ગૌતમને ચાર વેદ પઠન કરેલા જોવાને શ્રીમાન્ મહાવીરસ્વામીએ સમ્યક્નેત્ર આપ્યાં હતા.

પાનું ૧૭૮

પત્રાંક નં. ૨૧-૭૪

આત્માને વિષે સહજ સ્મરણે પ્રાપ્ત થયેલું જ્ઞાન શ્રી વર્ધમાનને વિષે હતું એમ જણાય છે.

પાનું ૩૪૯

પત્રાંક નં. ૩૧૩

પરના ઉપકાર અર્થે જ ભગવાનનું પ્રવર્તન

મહાવીરસ્વામીએ કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઉપવાસ કર્યા નથી, તેમ કોઈ જ્ઞાનીએ કર્યા નથી, તથાપિ લોકોના મનમાં એમ ન આવે કે જ્ઞાન થયા પછી ખાવું પીવું સરખું છે, તેટલા માટે છેલ્લી વખતે તપની આવશ્યકતા અતાવવા ઉપવાસ કર્યા. દાનને સિધ્ધ કરવા માટે દીક્ષા લીધા પહેલાં પોતે વર્ષાદાન દીધું. આથી જગતને દાન સિદ્ધ કરી આપ્યું. માતા પિતાની સેવા સિદ્ધ કરી આપી. દીક્ષા નાની વયમાં ન લીધી તે ઉપકાર અર્થે. નહીં તો પોતાને કરવા ન કરવાનું કાંઈ નથી કેમકે જે સાધન

કહ્યાં છે તે આત્મલક્ષ કરવાને માટે છે, જે પોતાને તો સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત થયું છે. પણ પરના ઉપકારને અર્થે જ્ઞાની સદાચરણ સેવે છે.

પાનું ૮૧૫

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭-૧૦

બાહ્ય ચારિત્રનું માહાત્મ્ય

મહાવીરસ્વામીના દીક્ષાના વરઘોડાની વાતનું સ્વરૂપ જો વિચારે તો વૈરાગ્ય થાય. એ વાત અદ્ભૂત છે. તે ભગવાન અપ્રમાદી હતા. તેઓને ચારિત્ર વર્તવું હતું, પણ જ્યારે બાહ્યચારિત્ર લીધું ત્યારે મોક્ષે ગયા.

પાનું ૮૨૦

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭-૧૦

કલ્યાણ અર્થેજ ભગવાનની વાણી

મહાવીરસ્વામી ગૃહવાસમાં રહેતાં છતાં પણ ત્યાગી જેવા હતા.

હજારો વર્ષના સંયમી પણ જેવો વૈરાગ્ય રાખી શકે નહીં તેવો વૈરાગ્ય ભગવાનનો હતો. જ્યાં જ્યાં ભગવાન વર્તે છે, ત્યાં ત્યાં બધા પ્રકારના અર્થ પણ વર્તે છે. તેઓની વાણી ઉદય પ્રમાણે શાંતિપૂર્વક પરમાર્થ હેતુથી નીકળે છે, અર્થાત્ તેમની વાણી કલ્યાણ અર્થે જ છે. તેઓને જન્મથી મતિ, શ્રુત, અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતાં.

તે પુરુષના ગુણગ્રામ કરતાં અનંતી નિર્જરા છે. જ્ઞાનીની વાત અગમ્ય છે. તેઓનો અભિપ્રાય જણાય નહીં. જ્ઞાની-પુરુષની ખરી ખૂબી એ છે કે તેમણે અનાદિથી નહીં ટળેલાં એવા રાગદ્વેષ ને અજ્ઞાન તેને છેદી ભેદી નાંખ્યાં છે. એ ભગવાનની અનંત કૃપા છે. તેને પચીસસો વર્ષ થયાં છતાં તેમનાં દયા આદિ હાલ વર્તે છે. એ તેમનો અનંતો ઉપકાર છે. જ્ઞાની આડંબર દેખાડવા અર્થે વ્યવહાર કરતા નથી. તેઓ સહજ સ્વભાવે ઉદાસીનપણે વર્તે છે.

પાતું ૮૩૩

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭-૧૩

ભગવાનનો ઉપદેશ

અહિંસા એ જ સાચો ધર્મ

“....પરંતુ એ સઘળા કરતાં આપણે કેવા ભાગ્યશાળી કે જ્યાં એક પુણ્યપાંખડી ફૂલાય ત્યાં પાપ છે એ ખરું તત્ત્વ સમજ્યા અને યજ્ઞયાગાદિક હિંસાથી તો કેવળ વિરક્ત રહ્યા છીએ. બનતા પ્રયત્નથી જીવ બચાવીએ છીએ, છતાં આહીને જીવ હણવાની આપણી લેશ ઇચ્છા નથી. અનંતકાય અભક્ષ્યથી બહુ કરી આપણે વિરક્ત જ છીએ. આ કાળે એ સઘળો પુણ્યપ્રતાપ સિદ્ધાર્થ ભૂપાળના પુત્ર મહાવીરના કહેલા પરમતત્ત્વબોધના યોગબળથી વધ્યો છે.

પાતું ૬૦

મોક્ષમાળા પાઠ ૨૯

એક સમય માત્ર પણ પ્રમાદ ન કરવો

ભગવાને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ગૌતમને કહ્યું કે, હે ગૌતમ ! મનુષ્યનું આયુષ્ય હાલની અણી પર પડેલા જળના ઝિંદુ જેવું છે. જેમ તે ઝિંદુને પડતાં વાર લાગતી નથી, તેમ આ મનુષ્યાયુ જતાં વાર લાગતી નથી. એ બોધના કાવ્યમાં ચોથી કડી સ્મરણમાં અવશ્ય રાખવા જેવી છે.—
“સમયં ગોચમ મા પમાણ” —એ પવિત્ર વાક્યના એ અર્થ થાય છે. એક તો હે ગૌતમ ! સમય એટલે અવસર પામીને પ્રમાદ ન કરવો, અને બીજો એ કે મેષાનુમેષમાં ચાલ્યા જતા અસંખ્યાતમા ભાગના જે સમય કહેવાય છે તેટલો વખત પણ પ્રમાદ ન કરવો. કારણ, દેહ ક્ષણભંશુર છે, કાળશિકારી માથે ધનુષ્યબાણ ચઢાવીને ઉભો છે; લીધો કે લેશે એમ જંજળ થઈ રહી છે, ત્યાં પ્રમાદથી ધર્મકર્તાવ્ય કરવું રહી જશે.

પાનું ૭૭

મોક્ષમાળા પાઠ ૫૦

પરિગ્રહ ત્યાગનો ઉપદેશ

પરિગ્રહ એ પાપનું મૂળ છે; પાપનો પિતા છે, અન્ય એકાદશવ્રતને મહા દોષ દે એવો એનો સ્વભાવ છે. એ માટે થઈને આત્મહિતૈષીએ જેમ બને તેમ તેનો ત્યાગ કરી મર્યાદાપૂર્વક વર્તન કરવું.

પાનું ૫૮

મોક્ષમાળા પાઠ ૨૫

એકાંત અને અનંત શોકરૂપ સંસાર અને તેથી નિવૃત્તિનો ઉપદેશ

“.....એ સઘળાં જ્ઞાનીઓ કરતાં પરમ માન્ય રાખવા યોગ્ય સર્વજ્ઞ મહાવીરનાં વચન સર્વ સ્થળે એ છે કે, સંસાર એકાંત અને અનંત શોકરૂપ તેમજ દુઃખપ્રદ છે. અહો, લગ્ય લોકો ! એમાં મધુરી મોહિની ન આણુતાં એથી નિવૃત્ત થાઓ ! નિવૃત્ત થાઓ !

મહાવીરનો એક સમય માત્ર પણ સંસારનો ઉપદેશ નથી. એનાં સઘળાં પ્રવચનોમાં એણે એ જ પ્રદર્શિત કર્યું છે; તેમ તેવું સ્વાચરણથી સિદ્ધ પણ કરી આપ્યું છે. કંચનવર્ણી કાયા, યશોદા જેવી રાણી, અઢળક સામ્રાજ્યલક્ષ્મી, અને મહા પ્રતાપી સ્વજન પરિવારનો સમૂહ છતાં તેની મોહિનીને ઉતારી દઈ જ્ઞાનદર્શનયોગ પરાયણ થઈ એણે જે અદ્ભુતતા દર્શાવી છે તે અનુપમ છે”

પાનું ૧૨૩
ભાવના બોધ

“સંસારને શોકાગ્નિ કહેવામાં તત્ત્વજ્ઞાનીઓની ભ્રમણા નથી, પરંતુ એ સઘળા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કંઈ તત્ત્વજ્ઞાનચંદ્રની સોળે કળાઓથી પૂર્ણ હોતા નથી; આ જ કારણથી સર્વજ્ઞ મહાવીરનાં વચન તત્ત્વજ્ઞાનને માટે જે પ્રમાણ આપે છે તે મહદ્ભૂત, સર્વમાન્ય અને કેવળ મંગળમય છે. મહાવીરની

તુલ્ય ઋષભદેવ જેવા જે જે સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો થયા છે તેમણે નિઃસ્પૃહતાથી ઉપદેશ આપીને જગતહિતૈષિણી પદવી પ્રાપ્ત કરી છે.”

સંસારમાં એકાંત અને જે અનંત ભરપૂર તાપ છે તે તાપ ત્રણ પ્રકારના છે. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ. એથી મુક્ત થવા માટે પ્રત્યેક તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહેતા આવ્યા છે. સંસારત્યાગ, શમ, દમ, દયા, શાંતિ, ક્ષમા, ધૃતિ, અપ્રભુત્વ, ગુરુજનનો વિનય, નિઃસ્પૃહતા, બ્રહ્મચર્ય, સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાન એનું સેવન કરવું. ક્રોધ, લોભ, માન, માયા, અનુરાગ, અણુરાગ, વિષય, હિંસા, શોક, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ એ સઘળાંનો ત્યાગ કરવો. આમ સર્વ દર્શનોનો સામાન્ય રીતે સાર છે. નીચેના બે ચરણમાં એ સાર સમાવેશ પામી જાય છે.

‘પ્રભુ ભજે નીતિ સજે, પરડો પરોપકાર’

ખરે ! એ ઉપદેશ સ્તુતિપાત્ર છે. એ ઉપદેશ આપવામાં કોઈએ કોઈ પ્રકારની અને કોઈએ કોઈ પ્રકારની વિચક્ષણતા દર્શાવી છે. એ સઘળાં ઉદ્દેશે તો સમતુલ્ય દશ્ય થાય તેવું છે. પરંતુ સૂક્ષ્મ ઉપદેશ તરીકે શ્રમણ ભગવંતે તે સિદ્ધાર્થ રાજાનો પુત્ર પ્રથમ પદવીનો ધણી થઈ પડે છે. નિવૃત્તિને માટે જે જે વિષયો પૂર્વે જણાવ્યા તે તે વિષયોનું ખરું સ્વરૂપ સમજીને સર્વાંશે મંગળમયરૂપે

બોધવામાં એ રાજપુત્ર વધી ગયો છે. એ માટે એને અનંત ધન્યવાદો છાજે છે !

પાનું ૧૨૩-૧૨૪

ભાવના બોધ

‘એકને જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું’

આત્મત્વ પામવા માટે શું હેય, શું ઉપાદેય અને શું જ્ઞેય છે, તે વિષે પ્રસંગોપાત્ત સત્પુરુષની આજ્ઞાનુસાર આપની સમીપ કંઈ કંઈ મૂકતો રહીશ. જ્ઞેય, હેય અને ઉપાદેયરૂપે કોઈ પદાર્થ, એક પણ પરમાણુ નથી જાણ્યું તો ત્યાં આત્મા પણ જાણ્યો નથી. મહાવીરના બોધેલા ‘આચારાંગ’ નામના એક સિદ્ધાંતિક શાસ્ત્રમાં આમ કહ્યું છે કે ‘પ્રમં જાણઈ સે સર્વં જાણઈ, જે સર્વં જાણઈ સે પ્રમં જાણઈ’—એકને જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું, જેણે સર્વને જાણ્યું તેણે એકને જાણ્યો. આ વચનામૃત એમ ઉપદેશે છે કે એક આત્મા, જ્યારે જાણવા માટે પ્રયત્ન કરશે, ત્યારે સર્વ જાણ્યાનું પ્રયત્ન થશે; અને સર્વ જાણ્યાનું પ્રયત્ન એક આત્મા જાણવાને માટે છે; તો પણ વિચિત્ર જગતનું સ્વરૂપ જેણે જાણ્યું નથી તે આત્માને જાણતો નથી. આ બોધ અયથાર્થ ઠરતો નથી.

આત્મા શાથી, કેમ, અને કેવા પ્રકારે બંધાયો છે આ જ્ઞાન જેને થયું નથી, તેને તે શાથી, કેમ અને કેવા પ્રકારે મુક્ત થાય તેનું જ્ઞાન પણ થયું નથી; અને ન થાય

તો વચનામૃત પણ પ્રમાણભૂત છે. મહાવીરના બોધનો મુખ્ય પાયો ઉપરના વચનામૃતથી શરૂ થાય છે, અને એનું સ્વરૂપ એણે સર્વોત્તમ દર્શાવ્યું છે.

પાનું ૨૧૩-૨૧૪

પત્રાંક નં. ૬૪

મહાવીરના બોધને પાત્ર કોણ ?

૧. સત્પુરુષના ચરણનો ઇચ્છક,
૨. સદૈવ સૂક્ષ્મ બોધનો અભિલાષી,
૩. ગુણ પર પ્રશસ્ત ભાવ રાખનાર,
૪. બ્રહ્મવ્રતમાં પ્રીતિમાન,
૫. બ્યારે સ્વદોષ દેખે ત્યારે તેને છેદવાનો ઉપયોગ રાખનાર,
૬. ઉપયોગથી એક પણ પણ ભરનાર,
૭. એકાંત-વાસને વખાણનાર,
૮. તીર્થાદિ પ્રવાસનો ઉછરંગી,
૯. આહાર, વિહાર, નિહારનો નિયમી,
૧૦. પોતાની ગુરુતા દર્શાવનાર,

એવો કોઈ પણ પુરુષ તે મહાવીરના બોધને પાત્ર છે, સમ્યક્દશાને પાત્ર છે. પહેલાં જેવું એકકે નથી.

પાનું ૨૩૬

પત્રાંક નં. ૧૦૫

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૭

ઉત્તમ શ્રાવક

શ્રાવક કેને કહેવા ?

જેને સંતોષ આવ્યો હોય, કષાય પાતળા પડ્યા હોય, માંહીથી ગુણ આવ્યા હોય; સાચો સંગ મળ્યો હોય તેને શ્રાવક કહેવા. આવા જીવને બોધ લાગે, તો બધું વલણ ફરી જાય, દશા ફરી જાય. સાચો સંગ મળવો તે પુણ્યનો જોગ છે.

પાનું ૮૩૧

ઉપદેશ છાયા ૬૫૭-૧૨

ઉત્તમ શ્રાવકનો ગૃહાશ્રમ

સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ ઉત્તમ શ્રાવકો ગૃહાશ્રમથી આત્મસાધનને સાર્થ છે, તેઓનો ગૃહાશ્રમ પણ વખણાય છે.

તે ઉત્તમ પુરૂષ, સામાયિક, ક્ષમાપના, ચોવિહાર-પ્રત્યાખ્યાન ઈ. યમનિયમને સેવે છે.

પરપત્ની લાણી માતૃ બહેનની દષ્ટિ રાખે છે.

યથાશક્તિ સત્પાત્રે દાન દે છે.

શાંત, મધુરી અને કોમળ ભાષા બોલે છે.

સત્શાસ્ત્રનું મનન કરે છે.

બને ત્યાં સુધી ઉપજીવિકામાં પણ માયા, કપટ ઈ. કરતો નથી.

સ્ત્રી, પુત્ર, માત, તાત, મુનિ અને ગુરુ એ સઘળાંને યથાયોગ્ય સન્માન આપે છે.

મા બાપને ધર્મનો બોધ આપે છે.

યત્નાથી ઘરની સ્વચ્છતા, રાંધવું, સીંધવું, શયન ઈ. રખાવે છે.

પોતે વિચક્ષણતાથી વર્તી સ્ત્રીપુત્રને વિનયી અને ધર્મી કરે છે.

સઘળાં કુટુંબમાં સંપત્તિ વૃદ્ધિ કરે છે.

આવેલા અતિથિનું યથાયોગ્ય સન્માન કરે છે.

યાચકને ક્ષુધાતુર રાખતો નથી.

સત્પુરૂષોનો સમાગમ અને તેઓનો બોધ ધારણ કરે છે.

સમર્યાદ અને સંતોષયુક્ત નિરંતર વર્તે છે.

યથાશક્તિ શાસ્ત્ર સંચય જેના ઘરમાં રહ્યો છે.

અદ્ય આરંભથી જે વ્યવહાર ચલાવે છે.

આવો ગૃહસ્થાવાસ ઉત્તમ ગતિનું કારણ થાય એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે.

પાનું ૪૬

એકાગ્રચિત્તથી કાયોત્સર્ગની જરૂરિયાત

કામદેવ શ્રાવકની ધર્મદૃઢતા આપણને શો બોધ કરે છે તે કહ્યા વગર પણ સમજાયું હશે. એમાંથી તત્ત્વ વિચાર એ લેવાનો છે કે, નિર્ગ્રંથપ્રવચનમાં પ્રવેશ કરીને દૃઢ રહેવું. કાયોત્સર્ગ ઇત્યાદિક જે ધ્યાન ધરવાનાં છે તે જેમ અને તેમ એકાગ્ર ચિત્તથી અને દૃઢતાથી નિર્દોષ કરવાં. ચળવિચળ ભાવથી કાયોત્સર્ગ બહુ દોષયુક્ત થાય છે. પાછને માટે ધર્મશાખ કાઢનાર ધર્મમાં દૃઢતા ક્યાંથી રાખે ? અને રાખે તો કેવી રાખે ! એ વિચારતાં ખેદ થાય છે.

પાનું ૫૪

પરિગ્રહ મર્યાદાની જરૂરિયાત

કેવળ પરિગ્રહ તો મુનીશ્વરો ત્યાગી શકે, પણ ગૃહસ્થો એની અમુક મર્યાદા કરી શકે, મર્યાદા થવાથી ઉપરાંત

પરિગ્રહની ઉત્પત્તિ નથી; અને એથી કરીને વિશેષ લાવના પણ બહુધા થતી નથી; અને વળી જે મન્યું છે તેમાં સંતોષ રાખવાની પ્રથા પડે છે, એથી સુખમાં કાળ જાય છે.

પાનું ૫૭

પ્રત્યેક કામ યત્નાપૂર્વક જ કરવું એ વિવેકી શ્રાવકનું કર્તવ્ય છે.

પાનું ૫૮

રાત્રિ ભોજન ત્યાગ વ્રતની જરૂરિયાત

અહિંસાદિક પંચમહાવ્રત જેવું લગવાને રાત્રિભોજન ત્યાગવ્રત કહ્યું છે.

ચારે પ્રકારના આહાર રાત્રિને વિષે ત્યાગવાથી મહદ્દુઃખ છે. એ જિન વચન છે.

પાનું ૬૦

વિનયની જરૂરિયાત

વિનય એ ઉત્તમ વશીકરણ છે, ઉત્તરાધ્યયનમાં લગવાને વિનયને ધર્મનું મૂળ કહી વર્ણવ્યો છે. ગુરુનો, મુનિનો, વિદ્વાનનો, માતાપિતાનો અને પોતાથી વડાનો વિનય કરવો એ આપણી ઉત્તમતાનું કારણ છે.

પાનું ૬૩

શ્રાવકે નિત્ય પાળવા યોગ્ય નિયમો

પ્રભાત પહેલાં જાગૃત થઈ, નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ

કરી મનવિશુદ્ધ કરવું. પાપવ્યાપારની વૃત્તિ રોકી રાત્રિ સંબંધી થયેલા દોષનું ઉપયોગપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું.

પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી યથાવસર ભગવાનની ઉપાસના, સ્તુતિ તથા સ્વાધ્યાયથી કરીને મનને ઉબ્જવલ કરવું.

સાયંકાળે સંધ્યાવશ્યક ઉપયોગપૂર્વક કરવું.

સૂતાં પહેલાં અઠાર પાપસ્થાનક, દ્વાદશત્રતદોષ અને સર્વજીવને ક્ષમાવી, પંચપરમેષ્ઠી મંત્રનું સ્મરણ કરી, મહાશાંતિથી સમાધિલાવે શયન કરવું.

પાનું ૮૨

સમ્યક્દષ્ટિ ગૃહસ્થ એવા હોવા જોઈએ કે જેની પ્રતીતિ દુશ્મનો પણ કરે, એમ જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે. તાત્પર્ય કે એવા નિષ્કલંક ધર્મ પાળનારા હોવા જોઈએ.

પાનું ૮૮૯

આખ્યાનસા :- ૨-૯૫૯-૧૯

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૮

જૈન મુનિ અને તેમનું માહાત્મ્ય

મુનિને પ્રણામ

(મનહર પદ)

શાંતિકે સાગર અરુ, નીતિકે નાગર નેક;
દયાકે આગર જ્ઞાન, ધ્યાનકે નિધાન હો;
શુદ્ધબુદ્ધિ બ્રહ્મચારી, મુખબાની પૂર્ણ ખ્યારી,
સબનકે હિતકારી, ધર્મકે ઉદ્યાન હો.
રાગદ્વેષસે રહિત, પરમ મુનિત નિત્ય,
ગુણસે અચિત ચિત્ત, સજ્જન સમાન હો.

રાયચંદ્ર ધૈર્યપાલ, ધર્મઢાલ ક્રોધકાલ;
 મુનિ તુમ આગે મેરે, પ્રનામ અમાન હો;
 (શાર્દૂલવિકીરિત)

માયા માન મનોજ મોહ મમતા, મિથ્યાત મોડી મુનિ,
 ધોરી ધર્મ ધરેલ ધ્યાન ધરથી, ધારેલ ધૈર્યે ધૂની;
 છે સંતોષ, સુશીલ સૌમ્ય સમતા, ને શીયળે ચંડના,
 નીતિ, રાય, દયા-ક્ષમાધર મુનિ, કોટિ કરું વંદના.

જૈન મુનિના લક્ષણ

૧. જિનેશ્વર ભગવાનની ભાષેલી આજ્ઞા બાણે, તેને
 યથાતથ્ય પાળે અને ખીબને બોધે.
૨. કંચનકામિનીથી સર્વભાવથી ત્યાગી હોય.
૩. વિશુદ્ધ આહાર જળ લેતા હોય.
૪. બાવીસ પ્રકારના પરિષદ સહન કરતા હોય.
૫. ક્ષાંત, દાંત, નિરાસંભી અને જિતેન્દ્રિય હોય.
૬. સિધ્ધાંતિક જ્ઞાનમાં નિમગ્ન હોય.
૭. ધર્મ માટે થઈને માત્ર શરીરનો નિર્વાહ કરતા હોય.
૮. નિર્વ્રથ પંથ પાળતાં કાયર ન હોય.
૯. સખીમાત્ર પશુ અદત્ત લેતા ન હોય.
૧૦. સર્વ પ્રકારના આહાર રાત્રિએ ત્યાગ્યા હોય.
૧૧. સમભાવી હોય, અને
૧૨. નિરાગતાથી સત્યોપદેશક હોય.

જૈન મુનિની મહત્તા

શુદ્ધ પંચ મહાવ્રતધારી ભિક્ષુકે જે રિશ્તિ અને મહત્તા મેળવી છે તે બ્રહ્મકર્તા જેવા ચક્રવર્તીએ લક્ષ્મી, કુટુંબ, પુત્ર, કે અધિકારથી મેળવી નથી, એમ મારું માનવું છે !

પાનું ૪૯

અહિંસા કહેલાં તત્ત્વરૂપ સાબુ, અને વૈરાગ્યરૂપી જળથી ઉત્તમ આચારરૂપ પથ્થર પર રાખીને, આત્મવસ્ત્રને ધોનાર નિર્ગ્રંથ ગુરુ છે.

પાનું ૮૩

ગુરુ-શિષ્યનો અનુકરણ યોગ્ય વિવેક

ગૌતમસ્વામી ચાર જ્ઞાનના ધર્તા હતા અને આનંદ શ્રાવક પાસે ગયા હતા. આનંદ શ્રાવકે કહ્યું ‘ મને જ્ઞાન ઉપજ્યું છે ’ ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું ‘ ના, ના એટલું બધું હોય નહીં, માટે આપ ક્ષમાપના લો ’ ત્યારે આનંદશ્રાવકે વિચાર્યું કે આ મારા ગુરુ છે, કદાચ આ વખતે ભૂલ ખાય છે, તો પણ ભૂલ ખાઓ છો એમ કહેવું યોગ્ય નથી, ગુરુ છે માટે શાંતિથી કહેવું યોગ્ય છે એમ ધારી આનંદશ્રાવકે કહ્યું કે, ‘ મહારાજ ! સદ્ભૂત વચનનો મિચ્છામિ દુઝ્ઝડ કે અસદ્ભૂત વચનનો મિચ્છામિ દુઝ્ઝડ ? ’ ત્યારે ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું કે ‘ અસદ્ભૂત વચનનો

‘મિચ્છામિ દુક્કડં,’ ત્યારે આનંદશ્રાવકે કહ્યું : ‘મહારાજ ! હું મિચ્છામિ દુક્કડં લેવાને યોગ્ય નથી.’ એટલે ગૌતમસ્વામી ચાલ્યા ગયા, અને જઈને મહાવીરસ્વામીને પૂછ્યું. (ગૌતમસ્વામી તેનું સમાધાન કરે તેવા હતા, પણ છતે ગુરુએ તેમ કરે નહીં જેથી મહાવીરસ્વામી પાસે જઈ હકીકત કહી). મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું, ‘હે ગૌતમ ! હા, આનંદ દેખે છે એમ જ છે, અને તમારી ભૂલ છે, માટે તમે આનંદ પાસે જઈ ક્ષમાપના લ્યો.’ ‘તહત્’ કહી ગૌતમસ્વામી ક્ષમાવવા ગયા. જો ગૌતમસ્વામીમાં મોહ નામનો મહા સુલટ પરાભવ પામ્યો ન હોત તો ત્યાં જાત નહીં, અને કદાપિ ગૌતમસ્વામી એમ કહેત કે ‘મહારાજ ! આપના આટલા બધા શિષ્ય છે તેમની હું ચાકરી કરું, પણ ત્યાં તો નહીં જઈ, તો તે વાત કબૂલ થાત નહીં. ગૌતમસ્વામી પોતે ત્યાં જઈ ક્ષમાવી આવ્યા !

પાનું ૭૮૭

ઉપદેશ છાયા ૯૫૭-૪

જૈન મુનિના વિકટ વ્રતો

* મૃગાપુત્રનાં વચન સાંભળીને શોકાર્ત્ત થયેલાં એનાં માતાપિતા બોલ્યાં : “હે પુત્ર ! આ તું શું કહે છે ? આરિત્ર પાળતાં બહુ દુર્લભ છે. ક્ષમાદિક ગુણને યતિએ ધરવા પડે છે, રાખવા પડે છે. યત્નાથી સાચવવા પડે છે. સંયતિએ મિત્રમાં અને શત્રુમાં સમભાવ રાખવો પડે છે,

સંયતિને પોતાના આત્મા ઉપર અને પરાત્મા ઉપર સમખુદ્ધિ રાખવી પડે છે, અથવા સર્વ જગત ઉપર સરખો ભાવ રાખવો પડે છે, એવું એ બ્રાહ્મતિપાતવિરતિ પ્રથમવ્રત જીવતાં સુધી, પાળતાં દુર્લભ તે પાળવું પડે છે. સંયતિને સદૈવકાળ અપ્રમાદપણાથી મૃષા વચનનું વર્જનું, હિત-કારી વચનનું ભાખવું, એવું પાળતાં દુષ્કર બીજું વ્રત અવધારણુ કરવું પડે છે. સંયતિને દાંત શોધનાને અર્થે એક સળીનું પણ અદત્ત વર્જનું, નિર્વદ્ય અને દોષરહિત ભિક્ષાનું આચરવું, એવું પાળતાં દુષ્કર ત્રીજું વ્રત અવધારણુ કરવું પડે છે. કામ ભોગના સ્વાદને જાણવા અને અગ્રહાયર્થનું ધારણુ કરવું તે ત્યાગ કરીને ગ્રહાયર્થરૂપ ચોથું વ્રત સંયતિને અવધારણુ કરવું તેમજ પાળવું બહુ દુર્લભ છે. ધન, ધાન્ય, દાસના સમુદાય, પરિશ્રદ્ધ મમત્વનું વર્જન, સઘળા પ્રકારના આરંભનો ત્યાગ, કેવળ એ નિર્મમત્વથી પાંચમું મહાવ્રત સંયતિને ધારણુ કરવું અતિ વિકટ છે. રાત્રિ ભોજનનું વર્જન, ઘૃતાદિક પદાર્થનું વાસી રાખવાનું ત્યાગવું, તે અતિ દુષ્કર છે.

“હે પુત્ર ! તું ચારિત્ર, ચારિત્ર શું કરે છે ? ચારિત્ર જેવી દુઃખપ્રદ વસ્તુ બીજી કઈ છે ? ક્ષુધાના પરિષદ સહન કરવા, તૃષ્ણાના પરિષદ સહન કરવા, ટાઢના પરિષદ સહન કરવા, ઉષ્ણતાપના પરિષદ સહન કરવા, ડાંસ મચ્છરના પરિષદ સહન કરવા, આકેશના પરિષદ સહન કરવા, ઉપાશ્રયના પરિષદ સહન કરવા, તૃણાદિક સ્પર્શના

પરિષદ સહન કરવા, મેલના પરિષદ સહન કરવા, નિશ્ચય માન કે હે પુત્ર ! એવું ચારિત્ર કેમ પાળી શકાય ? વધના પરિષદ, બંધના પરિષદ કેવા વિકટ છે ? ભિક્ષાચરી કેવી દુર્લભ છે ? ચાચના કરવી કેવી દુર્લભ છે ? ચાચના કરવા છતાં ન પમાય એ અલાલપરિષદ કેવો દુર્લભ છે ? કાયર પુરૂષના હૃદયને લેદી નાખનારું કેશલોચન કેવું વિકટ છે ? તું વિચાર કર, કર્મવૈરી પ્રતિ રૌદ્ર એવું બ્રહ્મચર્ય વ્રત કેવું દુર્લભ છે ? ખરે ! અધીર આત્માને એ સઘળાં અતિ અતિ વિકટ છે.”

“પ્રિય પુત્ર ! તું સુખ ભોગવવાને યોગ્ય છે. અતિ રમણીય રીતે નિર્માળ સ્નાન કરવાને તારું સુકુમાર શરીર યોગ્ય છે ! પ્રિય પુત્ર ! નિશ્ચય તું ચારિત્ર પાળવાને સમર્થ નથી. જીવતાં સુધી એમાં વિસામો નથી. સંયતિના ગુણનો મહા સમુદાય લોઢાની પેઠે બહુ ભારે છે. સંયમનો ભાર વહન કરવો અતિ અતિ વિકટ છે. આકાશગંગાને સામે પૂરે જવું જેમ દોહાડું છે, તેમ યૌવન વયને વિષે સંયમ મહા દુષ્કર છે. પ્રતિસ્રોત જવું જેમ દુર્લભ છે, તેમ યૌવનને વિષે સંયમ મહા દુર્લભ છે. ભુજાએ કરીને જેમ સમુદ્ર તરવો દુર્લભ છે તેમ સંયમ ગુણસમુદ્ર તરવો યૌવનમાં મહા દુર્લભ છે. વેળુનો કવળ જેમ નીરસ છે, તેમ સંયમ પણ નીરસ છે. ખડ્ગધારા પર ચાલવું જેમ વિકટ છે, તેમ તપ આચરવું મહા વિકટ છે. જેમ સર્પ એકાંત દષ્ટિથી ચાલે છે તેમ ચારિત્રમાં ધ્યાસમિતિ માટે એકાંતિક

ચાલવું મહાદુર્લભ છે. હે પ્રિય પુત્ર! જેમ લોઢાના જવ ચાવવા દુર્લભ છે, તેમ સંયમ આચરતાં દુર્લભ છે. જેમ અગ્નિની શિખા પીવી દુર્લભ છે, તેમ યૌવનને વિષે યતિપણું અંગીકાર કરવું મહા દુર્લભ છે. કેવળ મંદ સંઘયણના ધણી કાયર પુરુષે યતિપણું પામવું તેમ પાળવું દુર્લભ છે. જેમ ત્રાજવે કરી મેરુ પર્વત તોળવો દુર્લભ છે, તેમ નિશ્ચળપણાથી, નિઃશંકતાથી દશવિધ યતિધર્મ પાળવો દુષ્કર છે. ભુજાએ કરી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર જેમ તરવો દુષ્કર છે, તેમ જે નથી ઉપશમવંત તેને ઉપશમરૂપી સમુદ્ર તરવો દોહલો છે.

* (નિવૃત્તિ બોધમાંના મૃગાપુત્રનાં ચરિત્રમાંથી)

પાનું ૧૪૩

મુનિનો ઉગ્ર સંયમ

* એ પ્રમાણે મૃગાપુત્રે વૈરાગ્યભાવથી સંસાર-પરિભ્રમણ-દુઃખ કહ્યાં. એનાં ઉત્તરમાં તેનાં જનક જનેતા એમ બોલ્યાં કે “હે પુત્ર! જો તારી ઇચ્છા દીક્ષા લેવાની છે તો દીક્ષા ગ્રહણ કર, પણ ચારિત્રમાં રોગોત્પત્તિ વેળા વૈદક કોણ કરશે? દુઃખનિવૃત્તિ કોણ કરશે? એ વિના બહુ દોહલું છે.” મૃગાપુત્રે કહ્યું, “એ ખરું, પણ તમે વિચારો કે અટવીમાં મૃગ તેમજ પંખી એકલું હોય છે, તેને રોગ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેનું વૈદું કોણ કરે છે? જેમ વનમાં મૃગ વિહાર કરે છે તેમ હું ચારિત્રવનમાં વિહાર કરીશ, અને સપ્તદશ ભેદે શુદ્ધ સંયમનો અનુરાગી થઈશ.

દ્વાદશ પ્રકૃતિ તપ આચરીશ; તેમજ મૃગચર્યાથી વિચરીશ. મૃગને વનમાં રોગનો ઉપદ્રવ થાય છે, ત્યારે તેનું વૈદું કોણ કરે છે?” એમ પુનઃ કહી તે બોલ્યા કે, “કોણ તે મૃગને ઔષધ દે છે? કોણ તે મૃગને આનંદ, શાંતિ અને સુખ પૂછે છે? કોણ તે મૃગને આહાર અને જળ આણી આપે છે? જેમ તે મૃગ ઉપદ્રવમુક્ત થયા પછી ગહન વને જ્યાં સરોવર હોય છે ત્યાં જાય છે, તૃણ-પાણી આદિનું સેવન કરીને પાછું જેમ તે મૃગ વિચરે છે તેમ હું વિચરીશ. સારાંશ, એ રૂપ મૃગચર્યા હું આચરીશ. એમ હું મૃગની પેઠે સંયમવંત હોઈશ. અનેક સ્થળે વિચરતો યતિ મૃગની પેઠે અપ્રતિબદ્ધ રહે. મૃગની પેઠે વિચરીને, મૃગચર્યા સેવીને, સાવધ ટાળીને યતિ વિચરે. જેમ મૃગ તૃણ, જળાદિકની ગોચરી કરે તેમ યતિ ગોચરી કરીને સંયમભાર નિર્વાહ કરે. દુરાહાર માટે ગૃહસ્થને હીલે નહીં, નિંદા કરે નહીં એવો સંયમ હું આચરીશ.” “एवं पुत्ता जहासुखं—હે પુત્ર! જેમ તને સુખ થાય તેમ કરો!” એમ માતા-પિતાએ અનુજ્ઞા આપી. અનુજ્ઞા મળ્યા પછી મમત્વભાવ છેદીને જેમ મહા નાગ કંચુક ત્યાગી ચાલ્યો જાય છે, તેમ તે મૃગાપુત્ર સંસાર ત્યાગી સંયમધર્મમાં સાવધાન થયા. કંચન, કામિની, મિત્ર, પુત્ર, જ્ઞાતિ, અને સગાસંબંધીના પરિત્યાગી થયા. વસ્ત્રને ધૂણી જેમ રજ ખંખેરી નાખીએ તેમ તે સઘળા પ્રપંચ ત્યાગીને દીક્ષા લેવાને માટે નીકળી પડ્યા. પવિત્ર પાંચ મહાવ્રતયુક્ત થયા. પંચ સમિતિથી સુશોભીત થયા. ત્રિશુભ્યાનુશુભ થયા. બાહ્યાભ્યંતરે દ્વાદશ તપથી સંયુક્ત

થયા. મમત્વરહિત થયા. નિરહંકારી થયા, સ્ત્રીઆદિકના સંગરહિત થયા. સર્વાત્મભૂતમાં એનો સમાનભાવ થયો. આહાર જળ પ્રાપ્ત થાયો કે ન થાયો, સુખ ઉપજે કે દુઃખ, જીવિતવ્ય હો કે મરણ હો, કોઈ સ્તુતિ કરે કે કોઈ નિંદા કરે, કોઈ માન દો કે કોઈ અપમાન દો, તે સઘળાં પર તે સમભાવી થયા. રિદ્ધિ, રસ અને સુખ એ ત્રિગારવના અહંપદથી તે વિરક્ત થયા. મનદંડ, વચનદંડ અને તનદંડ નિવર્તાવ્યા, ચાર કષાયથી વિમુક્ત થયા. માયાશલ્ય, નિદાનશલ્ય તથા મિથ્યાત્વશલ્ય એ ત્રિશલ્યથી તે વિરાગી થયા, સમ મહાભયથી તે અભય થયા. હાસ્ય અને શોકથી નિવર્ત્યા. નિદાન રહિત થયા, રાગદ્વેષરૂપી બંધનથી છૂટી ગયા. વાંછા રહિત થયા, સર્વ પ્રકારના વિલાસથી રહિત થયા; કરવાલથી કોઈ કાપે અને કોઈ ચંદન વિલેપન કરે તે પર સમભાવી થયા. પાપ આવવાનાં સઘળાં દ્વાર તેણે રૂંધ્યાં. શુદ્ધ અંતઃકરણ સહિત ધર્મધ્યાનાદિક વ્યાપારે તે પ્રશસ્ત થયા. જિનેંદ્ર શાસનતત્ત્વ પરાયણ થયા. જ્ઞાને કરી, આત્મચારિત્રે કરી, સમ્યક્ત્વે કરી, તપે કરી, પ્રત્યેક મહાવ્રતની પાંચ ભાવના એમ પાંચ મહાવ્રતની પચીસ ભાવનાએ કરી અને નિર્મળતાએ કરી તે અનુપમ વિભૂષિત થયા. સમ્યક્ પ્રકારથી ઘણાં વર્ષ સુધી આત્મચારિત્ર પરિસેવીને એક માસનું અનશન કરીને તે મહાજ્ઞાની યુવરાજ મૃગાપુત્ર પ્રધાન મોક્ષગતિએ પરવર્યા.

* (નિવૃત્તિ બોધમાંના મૃગાપુત્રનાં ચરિત્રમાંથી)

પાનું ૧૪૫

પ્ર૦—જૈન મુનિઓના મુખ્ય આચાર શા છે ?

ઉ૦—પાંચ મહાવ્રત, દશવિધિ યતિધર્મ, સપ્તદશવિધિ સંયમ, દશવિધિ વૈયાવૃત્ય, નવવિધિ બ્રહ્મચર્ય, દ્વાદશ પ્રકારનાં તપ, કોધાદિક ચાર પ્રકારના કષાયનો નિગ્રહ, વિશેષમાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનું આરાધન ઇત્યાદિક અનેક લેહ છે.

પ્ર૦—જૈન મુનિઓનાં જેવાં જ સંન્યાસીઓનાં પંચ-યામ છે. જૌદ્ધધર્મનાં પાંચ મહાશીલ છે. એટલે એ આચારમાં તો જૈનમુનિઓ અને સંન્યાસીઓ તેમજ જૌદ્ધ મુનિઓ સરખા ખરા કે ?

ઉ૦—નહીં.

પ્ર૦—કેમ નહીં ?

ઉ૦—એઓનાં પંચ યામ અને પંચ મહાશીલ અપૂર્ણ છે. મહાવ્રતના પ્રતિલેહ જૈનમાં અતિ સૂક્ષ્મ છે. પેલા બેના સ્થૂળ છે.

પ્ર૦—સૂક્ષ્મતાને માટે દૃષ્ટાંત આપો જોઈએ ?

ઉ૦—દૃષ્ટાંત દેખીતું જ છે. પંચયામીઓ કંદમૂળાદિક અલક્ષ્ય ખાય છે, સુખશય્યામાં પોઢે છે, વિવિધ જાતનાં વાહનો અને પુષ્પોનો ઉપલોગ લે છે, કેવળ શીતળ જળથી વ્યવહાર કરે છે. રાત્રિએ ભોજન લે છે. એમાં થતો

અસંખ્યાતા જંતુનો વિનાશ, બ્રહ્મચર્યનો ભંગ એની સૂક્ષ્મતા તેઓનાં બાણવામાં નથી. તેમજ માંસાદિક અલક્ષ્ય અને સુખશીલિયાં સાધનોથી બૌદ્ધમુનિઓ યુક્ત છે. જૈનમુનિઓ તો કેવળ એથી વિરક્ત જ છે.

પાનું ૧૧૯

જૈન મુનિઓના આચારો અને તેમની મહત્તા

જિજ્ઞાસુ:—મને જૈન મુનિઓના આચારની વાત બહુ રુચી છે. એઓના જેવો કોઈ દર્શનના સંતોમાં આચાર નથી. ગમે તેવા શિયાળાની ટાઢમાં અમુક વસ્ત્ર વડે તેઓને રેડવવું પડે છે, ઉનાળામાં ગમે તેવો તાપ તપતાં છતાં પગમાં તેઓને પગરખાં કે માથા પર છત્રી લેવાતી નથી. ઉની રેતીમાં આતાપના લેવી પડે છે. યાવજીવ ઉનું પાણી પીએ છે. ગૃહસ્થને ઘેર તેઓ બેસી શકતા નથી. શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે. કૂટી બદામ પાણુ પાસે રાખી શકતા નથી. અયોગ્ય વચન તેઓથી બોલી શકાતું નથી. વાહન તેઓ લઈ શકતા નથી. આવા પવિત્ર આચારો ખરે! મોક્ષદાયક છે.

પાનું ૮૧

પાંચ મહાવ્રતમાં અપવાદ વિષે સમજ

પ્રાણુતિપાતાદિ પાંચ મહાવ્રત છે તે સર્વ ત્યાગનાં છે, અર્થાત્ સર્વ પ્રકારના પ્રાણુતિપાતથી નિવર્તવું, સર્વ

પ્રકારના મૃષાવાદથી નિવર્તવું, એ પ્રમાણે પાંચ મહાવ્રત સાધુને હોય છે, અને એ આજ્ઞાએ વર્તે ત્યારે તે મુનિના સંપ્રદાયમાં વર્તે છે, એમ ભગવાને કહ્યું છે. એ પ્રકારે પાંચ મહાવ્રત ઉપદેશ્યાં છતાં તેમાં પ્રાણાતિપાતનું કારણ છે એવા નદીના ઉતરવા વગેરે ક્રિયાની આજ્ઞા પણ જિને કહી છે. તે એવા અર્થે કે નદી ઉતરવાથી જે બંધ જીવને થશે તે કરતાં એક ક્ષેત્રે નિવાસથી બળવાન બંધ થશે, અને પરંપરાએ પાંચ મહાવ્રતની હાનિનો પ્રસંગ આવશે, એવું દેખી તેવો દ્રવ્ય પ્રાણાતિપાત જેમાં છે એવી નદી ઉતરવાની આજ્ઞા શ્રી જિને કહી છે. તેમજ વસ્ત્ર, પુસ્તક, રાખવાથી સર્વપરિગ્રહવિરમણુવ્રત રહી શકે નહીં; તથાપિ દેહના શાતાર્થનો ત્યાગ કરાવી આત્માર્થ સાધવા દેહ સાધનરૂપ ગણી તેમાંથી પૂરી મૂર્છા ટળતાં સુધી વસ્ત્રનો નિસ્પૃહ સંબંધ અને વિચારબળ વધતાં સુધી પુસ્તકનો સંબંધ જિને ઉપદેશ્યો છે, એટલે સર્વ ત્યાગમાં પ્રાણાતિપાત તથા પરિગ્રહનું સર્વ પ્રકારે અંગીકૃત કરવું ના છતાં એ પ્રકારે જિને અંગીકૃત કરવાની આજ્ઞા કરી છે. તે સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતાં વિષમ જણાય, તથાપિ જિને તો સમ જ કહેલું છે. એ ય વાત જીવના કલ્યાણ અર્થે કહેલ છે. જેમ સામાન્ય જીવનું કલ્યાણ થાય તેમ વિચારીને કહ્યું છે. એ જ પ્રકારે મૈથુનત્યાગવ્રત છતાં તેમાં અપવાદ કહ્યો નથી કારણ કે મૈથુનનું આરાધવું રાગદ્વેષ વિના થઈ શકે નહિ, એવું જિનનું અભિમત છે. એટલે રાગદ્વેષ અપરમાર્થરૂપ બાણી મૈથુનત્યાગ અનપવાદે આરાધવું કહ્યું છે. તેમજ બૃહત્કલ્પ-

સૂત્રમાં સાધુએ વિચરવાની ભૂમિકાનું પ્રમાણ કહ્યું છે, ત્યાં ચારે દિશામાં અમુક નગર સુધીની મર્યાદા કહી છે, તથાપિ તે ઉપરાંત જે અનાર્ય ક્ષેત્ર છે, તેમાં પણ જ્ઞાન, દર્શન, સંયમની વૃદ્ધિને અર્થે વિચરવાનો અપવાદ કહ્યો છે. કારણકે આર્ય ભૂમિમાં કોઈ યોગવશાત્ જ્ઞાનીપુરુષનું સમીપ વિચરવું ન હોય અને પ્રારબ્ધયોગે અનાર્ય ભૂમિમાં વિચરવું જ્ઞાની-પુરુષનું હોય તો ત્યાં જવું, તેમાં ભગવાને ખતાવેલી આજ્ઞા ભંગ થતી નથી.

પાનું ૪૫૮

પત્રાંક નં. ૫૦૩

ભગવાન જિને આશ્ચર્યકારક એવી નિષ્પાપવૃત્તિ (આહારગ્રહણ) મુનિઓને ઉપદેશી (તે પણ શા અર્થે?) માત્ર મોક્ષ સાધનને અર્થે. મુનિને દેહ જોઈએ તેના ધારણાર્થે. (ખીજા કોઈ પણ હેતુથી નહીં)

દશવૈકલિક અધ્યયન ૫-૯૨ ગાથાનો અનુવાદ

પાનું ૭૧૪

અહ્યચર્યમાં મક્કમતા

પરમાર્થહેતુ માટે નદી ઉતરવાને ટાઢા પાણીની મુનિને આજ્ઞા આપી, પણ અઅહ્યચર્યની આજ્ઞા આપી નથી; ને તે માટે કહ્યું છે કે અદ્ય આહાર કરજે, ઉપવાસ કરજે, એકાંતર કરજે, છેવટે ઝેર ખાઈને મરજે, પણ અહ્યચર્ય ભાંગીશ નહીં.

પાનું ૮૧૫

ઉપદેશજાયા ૯૫૭-૧૦

આત્મહેતુભૂત એવા સંગ વિના સર્વ સંગ મુમુક્ષુ જીવે સંક્ષેપ કરવા ઘટે છે. કેમકે તે વિના પરમાર્થ આ-વિભૂત થવો કઠણ છે, અને તે કારણે આ વ્યવહાર દ્રવ્ય-સંયમરૂપ સાધુત્વ શ્રી જિને ઉપદેશ્યું છે.

પાનું ૫૫૫

પત્રાંક નં. ૬૫૩

જે નિયમોમાં અતિચારાદિ પ્રાપ્ત થયાં હોય તેનું યથાવિધિ કૃપાળુ મુનિશ્રીઓ પ્રત્યે પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરી આત્મશુદ્ધતા કરવી યોગ્ય છે, નહીં તો ભયંકર તીવ્ર બંધનો હેતુ છે. નિયમને વિષે સ્વેચ્છાચાર પ્રવર્તન કરતાં મરણ શ્રેય છે, એવી મહત્પુરુષોની આજ્ઞાનો કાંઈ વિચાર રાખ્યો નહીં. એવો પ્રમાદ આત્માને ભયંકર કેમ ન થાય?

પાનું ૭૪૪

પત્રાંક નં. ૯૪૧

સદ્ગુરુઉપદિષ્ટ યથોક્ત સંયમને પાળતાં એટલે સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ વર્તતાં પાપથકી વિરમવું થાય છે, અને અભેદ્ય એવા સંસારસમુદ્રનું તરવું થાય છે.

વ્યાખ્યાનસાર ૧-૯૧૮-૧૧૦

પાનું ૮૫૫

આચાર્ય ભગવંતો તથા જ્ઞાનીઓ

પ્રત્યે રાખવા યોગ્ય દષ્ટિ

મહાન આચાર્યો અને જ્ઞાનીઓમાં દોષ તથા ભૂલ હોય નહીં. આપણાથી ન સમજાય તેને લીધે આપણે ભૂલ

માનીએ છીએ. આપણાથી સમજાય તેવું આપણામાં જ્ઞાન નથી માટે તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે જે જ્ઞાનીનો આશય ભૂલવાળો લાગે છે તે સમજાશે એવી ભાવના રાખવી. એક બીજા આચાર્યોના વિચારમાં કોઈ જગોએ કાંઈ ભેદ જોવામાં આવે તો તેમ થવું ક્ષયોપક્ષમને લીધે સંભવે છે, પણ વસ્તુત્વે તેમાં વિકલ્પ કરવા જેવું નથી.

પાનું ૮૭૪

વ્યાખ્યાનસાર ૨-૯૫૯-૪-૨૬

જ્ઞાનીઓ ઘણા ડાહ્યા હતા. વિષયસુખ ભોગવી જાણતા હતા, પાંચે ઇન્દ્રિયો પૂર્ણ હતી, (પાંચે ઇન્દ્રિયો પૂર્ણ હોય તે જ આચાર્યપદવીને યોગ્ય થાય.) છતાં આ સંસાર (ઇન્દ્રિયસુખ) નિર્માલ્ય લાગવાથી તથા આત્માના સનાતન ધર્મને વિષે શ્રેયપણું લાગવાથી તેઓ વિષયસુખથી વિરમી આત્માના સનાતન ધર્મમાં જોડાયા છે.

પાનું ૮૭૪

વ્યાખ્યાનસાર ૨-૯૫૯-૪-૨૮

સમિતિ વિચાર

સતત અંતર્મુખ ઉપયોગે સ્થિતિ એજ નિર્ગંથનો પરમ ધર્મ છે. એક સમય પણ ઉપયોગ બહિર્મુખ કરવો નહીં એ નિર્ગંથનો મુખ્ય માર્ગ છે, પણ તે સંયમાર્થે દેહાદિ સાધન છે, તેના નિર્વાહને અર્થે સહજ પણ પ્રવૃત્તિ થવા યોગ્ય છે. કંઈ પણ તેવી પ્રવૃત્તિ કરતાં ઉપયોગ

બહિર્મુખ થવાનું નિમિત્ત છે, તેથી તે પ્રવૃત્તિ અંતર્મુખ ઉપયોગ પ્રત્યે રહ્યા કરે એવા પ્રકારમાં ગ્રહણ કરાવી છે; કેવળ અને સહજ અંતર્મુખ ઉપયોગ તો મુખ્યતાએ કેવળ ભૂમિકા નામે તેરમે ગુણસ્થાનકે હોય છે. અને નિર્મળ વિચારધારાના બળવાનપણા સહિત અંતર્મુખ ઉપયોગ સાતમે ગુણસ્થાનકે હોય છે. પ્રમાદથી તે ઉપયોગ સ્ખલિત થાય છે, અને કંઈક વિશેષ અંશમાં સ્ખલિત થાય તો વિશેષ બહિર્મુખ ઉપયોગ થઈ ભાવઅસંયમપણે ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ થાય છે. તે ન થવા દેવાને અને દેહાદિ સાધનના નિર્વાહની પ્રવૃત્તિ પણ ન છોડી શકાય એવી હોવાથી તે પ્રવૃત્તિ અંતર્મુખ ઉપયોગે થઈ શકે એવી અદ્ભૂત સંકળનાથી ઉપદેશી છે, જેને પાંચ સમિતિ કહેવાય છે.

પાતું ૬૭૯

પત્રાંક નં. ૭૬૭

શ્રી જિનેશ્વર મહિમા

૯

જૈન દર્શનનું માહાત્મ્ય

કાયાની વિસારી માયા, સ્વરૂપે સમાયા એવા,
નિર્ઘ્રંથનો પંથ ભવ-અન્તનો ઉપાય છે.

સર્વજ્ઞનો ધર્મ સુશણ્વ જાણી,
આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી,
અનાથ એકાંત સનાથ થાશે,
એના વિના કોઈ ન બાહ્ય સહાશે.

શાશ્વત ધર્મ જયવંત વર્તો

શ્રીમત્ વીતરાગ ભગવતોએ નિશ્ચિતાર્થ
કરેલો એવો અચિંત્ય ચિંતામણિ—
સ્વરૂપ, પરમ હિતકારી, પરમ અદ્ભૂત,

સર્વ દુઃખનો નિઃસંશય
આત્યંતિક ક્ષય કરનાર,

પરમ અમૃત સ્વરૂપ એવો સર્વોત્કૃષ્ટ
શાશ્વત ધર્મ જયવંત વર્તો,
ત્રિકાળ જયવંત વર્તો.

તે શ્રીમત્ અનંત ચતુષ્થયસ્થિત ભગવતનો અને તે
જયવંત ધર્મનો આશ્રય સદૈવ કર્તાવ્ય છે. જેને બીજી કંઈ
સામર્થ્ય નથી એવા અબુધ અને અશક્ત મનુષ્યો પણ તે
આશ્રયના બળથી પરમ સુખહેતુ એવા અદ્ભૂત ફળને
પામ્યા છે, પામે છે. અને પામશે. માટે નિશ્ચય અને
આશ્રય જ કર્તાવ્ય છે. અધીરજથી ખેદ કર્તાવ્ય નથી.

ચિત્તમાં દેહાદિ ભયનો વિક્ષેપ પણ કરવો યોગ્ય નથી.

દેહાદિ સંબંધિ જે પુરૂષો હર્ષવિષાદ કરતા નથી તે
પુરૂષો પૂર્ણ દ્વાદશાંગને સંક્ષેપમાં સમજ્યા છે, એમ સમજો.
એજ દષ્ટિ કર્તાવ્ય છે.

હું ધર્મ પામ્યો નથી, હું ધર્મ કેમ પામીશ? એ
આદિ ખેદ નહીં કરતાં વીતરાગ પુરૂષોનો ધર્મ જે દેહાદિ
સંબંધીથી હર્ષવિષાદવૃત્તિ દૂર કરી આત્મા અસંગ-શુદ્ધ—

ચૈતન્ય-સ્વરૂપ છે, એવી વૃત્તિનો નિશ્ચય અને આશ્રય ગ્રહણ કરી તે જ વૃત્તિનું બળ રાખવું, અને મંદ વૃત્તિ થાય ત્યાં વીતરાગ પુરૂષોની દશાનું સ્મરણ કરવું, તે અદ્ભુત ચરિત્ર પર દષ્ટિ પ્રેરીને વૃત્તિને અપ્રમત્ત કરવી, એ સુગમ અને સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપકારક તથા કલ્યાણસ્વરૂપ છે.

પાનું ૭૧૩

પત્રાંક નં. ૮૪૩

જૈન ધર્મના પવિત્ર સિદ્ધાંતો

(નીચેનું લખાણ ‘મુનિસમાગમ’ પ્રકરણમાંથી લીધું છે.)

અભયદાન:—એ સર્વોત્કૃષ્ટ દાન છે. એના જેવું એકે દાન નથી. આ સિદ્ધાંત પ્રથમ મારા અંતઃકરણે મનન કરવા માંડ્યો. અહો! આ એનો સિદ્ધાંત કેવો નિર્મળ અને પવિત્ર છે! કોઈ પણ પ્રાણીભૂતને પીડવામાં મહા પાપ છે. એ વાત મને હાડોહાડ ઉતરી ગઈ-ગઈ તે પાછી હબ્બર જન્મોત્તરે પણ ન ચસકે તેવી! આમ વિચાર પણ આવ્યો કે કદાપિ પુનર્જન્મ નહીં હોય એમ ઘડીભર માનીએ તો પણ કરેલી હિંસાનું કિંચિત્ ફળ પણ આ જન્મમાં મળે છે ખરું જ; નહીં તો આવી તારી વિપરીત દશા ક્યાંથી હોત? તને હંમેશા શિકારનો પાપી શોખ લાગ્યો હતો, અને એ જ માટે થઈને તેં આજે ચાહી ચાહીને દયાળુઓનાં દિલ દુલાવવાને આ તદખીર કરી હતી. તો હવે આ તેનું ફળ તને મળ્યું. તું હવે કેવળ પાપી મોતના

પંજમાં પડયો. તારામાં કેવળ હિંસામતિ ન હોત તો આવો વખત તને મળત કેમ ? ન જ મળત. કેવળ આ તારી નીચ મનોવૃત્તિનું ફળ છે. હે પાપી આત્મા ! હવે તું અહીંથી એટલે આ દેહથી મુક્ત થઈ ગમે ત્યાં જા, તો પણ એ દયાને જ પાળજે. હવે તારે અને આ કાયાને જુદાં પડવામાં શું ઢીલ રહી છે ? માટે એ સત્ય પવિત્ર અને અહિંસાયુક્ત જૈનધર્મના જેટલા સિદ્ધાંતો તારાથી મનન થઈ શકે તેટલા કર અને તારા જીવની શાંતિ ઇચ્છ. એના સઘળા સિદ્ધાંતો જ્ઞાનદષ્ટિએ અવલોકતાં અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિએ વિચારતાં ખરા જ છે. જેમ અભયદાન સંબંધીનો તેનો અનુપમ સિદ્ધાંત આ વખતે તને તારા આ અનુભવથી ખરો લાગ્યો તેમ તેના બીજા સિદ્ધાંતો પણ સૂક્ષ્મતાથી મનન કરતાં ખરા જ લાગશે. એમાં કાંઈ ન્યૂનાધિક નથી જ. સઘળા ધર્મમાં દયા સંબંધી થોડો થોડો બોધ છે ખરો; પરંતુ એમાં તો જૈન તે જૈન જ છે. હરકોઈ પ્રકારે ઝીણામાં ઝીણા જંતુઓનો બચાવ કરવો, તેને કોઈ પણ પ્રકારે દુઃખ ન આપવું એવા જૈનના પ્રબળ અને પવિત્ર સિદ્ધાંતોથી બીજો કયો ધર્મ વધારે સાચો હોતો ! તેં એક પછી એક એમ અનેક ધર્મો લીધા મૂક્યા, પરંતુ તારે હાથ જૈનધર્મ આવ્યો જ નહીં. રે ! ક્યાંથી આવે ? તારા અઢળક પુણ્યના ઉદય સિવાય ક્યાંથી આવે ? એ ધર્મ તો ગંદો છે. નહીં નહીં મ્લેચ્છ જેવો છે. એ ધર્મને તે કોણ ગ્રહણ કરે ? આમ ગણીને જ તેં તે ધર્મ તરફ દષ્ટિ સરખી પણ ન કરી. અરે ! તું દષ્ટિ શું કરી શકે ? તારા અનેક ભવના

તપને લીધે તું રાજા થયો. તો હવે નરકમાં જતો કેમ અટકે ? ‘તપેશ્વરી તે રાજેશ્વરી અને રાજેશ્વરી તે નરકેશ્વરી’ આ કહેવત તને તે ધર્મ હાથ લાગવાથી ખોટી ઠરત. અને તું નરકે જતો અટકત. હે મુઠાત્મા ! આ સઘળા વિચારો હવે તને રહી રહીને સૂઝે છે. પણ હવે એ સૂઝ્યું શું કામ આવે ? કંઈએ નહીં. પ્રથમથી જ સૂઝ્યું હોત તો આ દશા ક્યાંથી હોત ? થનારું થયું. પરંતુ હવે તારા અંતઃકરણમાં દૃઢ કર કે એ જ ધર્મ ખરો છે. એ જ ધર્મ પવિત્ર છે. અને હવે એના બીજા સિદ્ધાન્તો અવલોકન કર.

તપ:—એ વિષય સંબંધી પણ એણે જે ઉપદેશ આપ્યો છે. તે અનુપમ છે. અને તપના મહાન યોગથી હું માળવા દેશનું રાજ્ય પામ્યો છું એમ કહેવાય છે, તે પણ ખરું જ છે. મનશુભિ, વચનશુભિ, અને કાયશુભિ, એ ત્રણ એણે તપનાં પેટાં પાડ્યા છે. તે પણ ખરાં છે. આમ કરવાથી ઉપજતા સઘળા વિકારો શાંત થતા થતા કાળે કરીને લય થઈ જાય છે, તેથી કરીને ખંધાતી કર્મજાળ અટકી પડે છે. વૈરાગ્ય સહિત ધર્મ પણ પાળી શકાય છે. અને અંતે એ મહાન સુખપ્રદ નીવડે છે. જો ! એનો આ સિદ્ધાંત પણ કેવો ઉત્કૃષ્ટ છે.

ભાવ:—ભાવ વિષે એને કેવો ઉપદેશ આપ્યો છે ! એ પણ ખરો જ છે. ભાવ વિના ધર્મ કેમ ફળીભૂત થાય ? ભાવ વિના ધર્મ હોય જ ક્યાંથી ? ભાવ એ તો ધર્મનું જીવન છે. જ્યાં સુધી ભાવ ન હોય ત્યાં સુધી કંઈ વસ્તુ

લલી લાગત તેમ હતું? ભાવ વિના ધર્મ પાળી શકાતો નથી. ત્યારે ધર્મ પાળ્યા વિના મુક્તિ ક્યાંથી હોય? એ સિદ્ધાન્ત પણ એનો ખરો અને અનુપમ છે.

બ્રહ્મચર્ય:—અહો! બ્રહ્મચર્ય સંબંધીનો એનો સિદ્ધાન્ત પણ ક્યાં એાછો છે? સઘળા મહા વિકારોમાં કામવિકાર એ અગ્રેસર છે. તેને દમન કરવો એ મહા દુર્ઘટ છે. એને દહન કરવાથી ફળ પણ મહા શાંતિકારક હોય, એમાં અતિશયોક્તિ શી? કશીયે નહીં. દુઃસાધ્ય વિષયને સાધ્ય કરવો એ દુર્ઘટ છે જ તો! આ સિદ્ધાન્ત પણ એનો કેવો ઉપદેશજનક છે!

સંસારત્યાગ:—સાધુ થવાનો એનો ઉપદેશ કેટલાક વ્યર્થ ગણે છે. પરંતુ એ તેમની કેવળ મૂર્ખતા છે. તેઓ એવો મત દર્શાવે છે કે ત્યારે સ્ત્રીપુરુષનું જોડું ઉત્પન્ન થવાની શી અગત્ય હતી? પરંતુ એ એમની ભ્રમણા છે. આખી સૃષ્ટિ કંઈ મોક્ષે જવાની નથી. આવું જૈનનું એક વચન મેં સાંભળ્યું હતું. તે પ્રમાણે થોડા જ મોક્ષવાસી થઈ શકે, એવું મારી ટૂંક નજરમાં આવે છે. ત્યારે સંસાર પણ થોડા જ ત્યાગી શકે છે. એ ક્યાં છાનું છે? સંસાર ત્યાગ કર્યા વિના મુક્તિ ક્યાંથી હોય? સ્ત્રીના શૃંગારમાં લુપ્ધ થઈ જવાથી કેટલા બધા વિષયમાં લુપ્ધાઈ જવું પડે છે. સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે. તેમને પાળવાં-પોષવાં અને મોટાં કરવાં પડે છે. મારું તારું કરવું પડે છે. હિરણ્યભરણાદિ માટે તરબોળી વ્યાપારાદિમાં કપટ વેતરવાં

પડે છે. મનુષ્યોને ઠગવાં, અને સોળ પંચ્યા ખ્યાસી અને એ મૂક્યા છૂટના. આવા પ્રપંચો લગાવવા પડે છે. અરે! એવી તો અનેક જંજાળોમાં જોડાવું પડે છે. ત્યારે એવા પ્રપંચમાંથી તે મુક્તિ સાધ્ય કોણ કરી શકવાનો હતો? અને જન્મ, જરા, મરણનાં દુઃખો ક્યાંથી ટાળવાનો હતો? પ્રપંચમાં રહેવું એ જ બંધન છે. માટે એ ઉપદેશ પણ એનો મહાન મંગલદાયક છે.

સુદેવ ભક્તિ:—આ પણ એનો સિદ્ધાન્ત કંઈ જેવો તેવો નથી. જે કેવળ સંસારથી વિરક્ત થઈ, સત્યધર્મ પાળી અખંડ મુક્તિમાં ઘિરાજમાન થયા છે તેની ભક્તિ કાં સુખપ્રદ ન થાય? એમની ભક્તિના સ્વાભાવિક ગુણ આપણે શિરથી લવબંધનનાં દુઃખ ઉડાડી દે, એ કાંઈ સંશયાત્મક નથી. એ અખંડ પરમાત્માઓ કાંઈ રાગ કે દ્વેષવાળા નથી, પરંતુ પરમભક્તિનું એ સ્વતઃક્રિય છે. અગ્નિનો સ્વભાવ જેમ ઉષ્ણતાનો છે તેમ એ તો રાગદ્વેષ રહિત છે. પરંતુ તેની ભક્તિ ન્યાયમતે ગુણુદાયક છે. બાકી તો જે લગવાન જન્મ, જરા, તથા મરણના દુઃખમાં ડૂબકાં માર્યા કરે તે શું તારી શકે? પથ્થર પથ્થરને કેમ તારે? માટે એનો આ ઉપદેશ પણ દૃઢ હૃદયથી માન્ય કરવા યોગ્ય છે.

નિઃસ્વાર્થી ગુરુ:—જેને કોઈ પ્રકારનો સ્વાર્થ નથી તેવા ગુરુ ધારણ કરવા જોઈએ, એ વાત કેવળ એની ખરી જ છે. જેટલો સ્વાર્થ હોય તેટલો ધર્મ અને વૈરાગ્ય ઓછો હોય છે.

સઘળા ધર્મમાં ધર્મગુરુઓનો મેં સ્વાર્થ દીઠો, પરંતુ તે એક જૈન સિવાય! ઉપાશ્રયમાં આવતી વેળા ચપટી ઓળા કે પસલી જર લાવવાનો પણ એણે યોગ્ય યોગ્યો નથી. અને એવી જ રીતે કોઈ પણ પ્રકારનું તેણે સ્વાર્થપણું ચલાવ્યું નથી. ત્યારે એવા ધર્મગુરુઓના આશ્રયથી મુક્તિ શા માટે ન મળે? મળે જ. આ એનો ઉપદેશ મહા શ્રેયસ્કર છે. નાવ પથ્થરને તારે છે. તેમ સદ્ગુરુ પોતાના શિષ્યને તારી શકે—ઉપદેશીને—તેમાં ખોટું શું?

કર્મ:—સુખ અને દુઃખ, જન્મ અને મરણ આદિ સઘળું કર્મને આધીન રહેલું છે. જેવાં, જીવ અનાદિ કાળથી કર્મો કર્યે આવે છે તેવાં ફળો પામતો જાય છે. આ ઉપદેશ પણ અનુપમ જ છે. કેટલાક કહે છે કે ભગવાન તે અપરાધની ક્ષમા કરે તો તે થઈ શકે છે. પરંતુ ના. એ એમની ભૂલ છે. આથી તે પરમાત્મા પણ રાગદ્વેષવાળો કરે છે. અને આથી પાલવે તેમ વર્તવાનું કાળે કરીને બને છે. એમ એ સઘળા દોષનું કારણ પરમેશ્વર બને છે. ત્યારે આ વાત સત્ય કેમ કહેવાય? જૈનીનો સિદ્ધાન્ત કર્માનુસાર ફળનો છે તે જ સત્ય છે. આવો જ મત તેના તીર્થંકરોએ પણ દર્શિત કર્યો છે. એમણે પોતાની પ્રશંસા ઈચ્છી નથી. અને જો ઈચ્છે તો તે માનવાળા કરે. માટે એણે સત્ય પ્રફુલ્લું છે. કીર્તિને બહાને ધર્મવૃદ્ધિ કરી નથી તેમ જ તેમણે કોઈ પણ પ્રકારે પોતાનો સ્વાર્થ ગળડાવ્યો પણ નથી. કર્મ સઘળાને નડે છે. મને પણ કરેલાં કર્મ મૂકતાં નથી. અને તે ભોગવવાં પડે છે. આવાં વિમળ

વચનો લગવાન શ્રી વર્ધમાને કહ્યા છે. અને તે વર્ણુનને આકારે પાછાં દૃષ્ટાંતથી મજબૂત કર્યાં છે. ઋષભદેવજી લગવાનને ભરતેશ્વરે પૂછ્યું કે હે લગવાન! હવે આપણા વંશમાં કેઈ તીર્થંકર થશે? ત્યારે આદિ તીર્થંકર લગવાને કહ્યું કે હા, આ ગહાર બેઠેલા ત્રિદંડી ચોવીસમા તીર્થંકર વર્તમાન ચોવીસીમાં થશે. આ સાંભળી ભરતેશ્વરજી આનંદ પામ્યા અને ત્યાંથી વિનયયુક્ત અભિવંદન કરીને ઉઠ્યા. ગહાર આવીને ત્રિદંડીને વંદન કર્યું ત્યારે સૂચવ્યું કે હમણાનું તારું પરાક્રમ જોઈને હું કંઈ વંદન કરતો નથી, પરંતુ તું વર્તમાન ચોવીસીમાં છેલ્લો તીર્થંકર લગવાન વર્ધમાનને નામે થવાનો છે તે પરાક્રમને લીધે વંદન કરું છું. આ સાંભળી ત્રિદંડીજીનું મન પ્રકુલ્લિત થયું. અને આહંપદ આવી ગયું કે હું તીર્થંકર થાઉં તેમાં શી આશ્ચર્યતા? મારા દાદા કેાણ છે? આદ્ય તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવજી. મારા પિતા કેાણ છે? છ ખંડના રાજાધિરાજ ચક્રવર્તી ભરતેશ્વર. મારું કુળ કયું છે? ઇશ્વાકુ. ત્યારે હું તીર્થંકર થાઉં એમાં શું? આમ અભિમાનના આવેશમાં હસ્યા, રમ્યા અને ફૂદકા માર્યા, જેથી સત્તાવીસ શ્રેષ્ઠ, નેષ્ઠ ભવ બાંધ્યા. અને એ ભવ ભોગવ્યા પછી વર્તમાન ચોવીસીના છેલ્લા તીર્થંકર લગવાન મહાવીર સ્વામી થયા. જો એમણે કીર્તિ કે સ્વાર્થ ખાતર ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો હોત તો એ વાત તે પ્રગટ પણ કરત? પરંતુ એનો સ્વાર્થ વગરનો ધર્મ તેથી ખરું કહેતાં કેમ અટકે? જો લાઈ! મને પણ કમ મૂકતાં નથી. તો તમને કેમ મૂકશે? માટે કર્મવાળો આ

પણ તેનો સિદ્ધાન્ત ખરો છે. જો એમનો સ્વાર્થી અને કીર્તિને બહાને ભૂલાવવાનો ધર્મ હોત તો એ વાત એ પ્રદર્શિત પણ કરત? જેનો સ્વાર્થ હોય તે તો આવી વાત કેવળ ભોયમાં જ લાંડારે. અને દેખાડે કે, નહી, નહી, મને કર્મ નડતાં નથી. હું સઘળાનો જેમ ચાહું તેમ કરી શકી તારણહાર છું. આવો ભપકો ભપકાવત. પરંતુ ભગવાન વર્ધમાન જેવા નિઃસ્વાર્થી અને સત્યાગ્રુને પોતાની જૂઠી પ્રશંસા કહેવા-કરવાનું છાજે જ કેમ? એવો નિર્વિકારી પરમાત્મા તે જ ખરું બોધે. માટે આ પણ એનો સિદ્ધાન્ત કોઈ પણ પ્રકારે શંકા કરવા યોગ્ય નથી.

સમ્યગ્દષ્ટિ :—સમ્યગ્દષ્ટિ એટલે લલી દષ્ટિ. અપક્ષપાતે સારાસારે વિચારવું, તેનું નામ વિવેકદષ્ટિ અને વિવેકદષ્ટિ એટલે સમ્યગ્દષ્ટિ. આ એમનું બોધવું તાદૃશ્ય ખરું જ છે. વિવેકદષ્ટિ વિના ખરું ક્યાંથી સૂઝે? અને ખરું સૂઝ્યા વિના ખરું ગ્રહણ ક્યાંથી થાય? માટે સઘળા પ્રકારે સમ્યગ્દષ્ટિનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ પણ એનું સૂચવન શું બોધું શ્રેયસ્કર છે?

અહિંસા સહિત આ નવે સિદ્ધાન્ત હે પાપી આત્મા ! ઘણું સ્થળે જૈન મુનીશ્વરોને ઉપદેશતાં તે સાંભળ્યા હતાં, પરંતુ તે વખતે તને ક્યાં લલી દષ્ટિ જ હતી? એ એના નવે સિદ્ધાન્તો કેવા નિર્મળ છે? એમાં તલભાર વધારે કે જવભાર ઘટાડો નથી. કિંચિત્ એના ધર્મમાં મીન મેળ નથી. એમાં જેટલું કહ્યું છે તેટલું ખરું જ છે. મન,

વચન, અને કાયાનું દમન કરી આત્માની શાંતિ ઈચ્છો. એ જ એનું સ્થળે સ્થળે બોધવું છે. એના પ્રત્યેક સિદ્ધાન્તો સૃષ્ટિ નિયમને સ્વાભાવિક રીતે અનુસરતા છે. એણે શિયળ સંબંધી જે ઉપદેશ આપ્યો છે, તે કેવો અસરબંધ છે? એક પત્નીવ્રત પુરૂષોએ, અને એક પતીવ્રત સ્ત્રીઓએ તો (સંસાર ન તણ શકાય, અને કામ દહન ન થઈ શકે તો) પાળવું જ. આમાં ઉભયપક્ષે કેટલું ફળ છે! એક તો મુક્તિમાર્ગ અને બીજો સંસારમાર્ગ, એ બન્નેમાં એથી લાભ છે. આજે સંસારનો લાભ એકલો તો જો. એક પત્નીવ્રત (સ્ત્રીને પતિવ્રત) પાળતાં પ્રત્યક્ષમાં પણ તેની સુમનઃકામના ધાર્યા પ્રમાણે પાર પડે છે. કીર્તિકર અને શરીરે પણ આરોગ્યપ્રદ છે. આ પણ સંસારી લાભ. પરસ્ત્રીગામિ કલંકિત થાય છે. ચાંદી, પ્રમેહ, અને ક્ષય આદિ રોગ સહન કરવા પડે છે, અને બીજાં અનેક દુરાચરણો વળગે છે. આ સઘળું સંસારમાં પણ દુઃખકારક છે. તો તે મુક્તિ-માર્ગમાં શા માટે દુઃખપ્રદ ન હોય? જો કોઈને પોતાની પુનિત સ્ત્રીથી તેવો રોગ થયો સાંભળ્યો છે? માટે એના સિદ્ધાન્તો બન્ને પક્ષે શ્રેયસ્કર છે. સાચું તો સઘળે સારું જ હોય ને? ઉત્તુ પાણી પીવા સંબંધીનો એનો ઉપદેશ સઘળાઓને છે, અને છેવટ જે તેમ વર્તી ન શકે તેણે પણ ગાળ્યા વગર તો પાણી ન જ પીવું. આ સિદ્ધાન્ત બંને પક્ષે લાભદાયક છે. પરંતુ હે દુરાત્મા! તું માત્ર સંસારપક્ષ જ (તારી ટૂંક નજર છે તો) જો. એક તો રોગ થવાનો થોડો જ સંભવ રહે. અણુગણ પાણી પીવાથી કેટલી કેટલી બતના

રોગોની ઉત્પન્નતા છે. વાળા, કોગળિયાં આદિ અનેક જાતના રોગોની ઉત્પત્તિ એથી જ છે. જ્યારે અહીં આગળ પવિત્ર રીતે લાલકારક છે, ત્યારે મુક્તિમતમાં શા માટે ન હોય? આ નવે સિદ્ધાન્તોમાં કેટલું બધું તત્ત્વ રહ્યું છે! એક સિદ્ધાન્ત છે તે એક ઝવેરાતની સેર છે. તેવી નવે સિદ્ધાન્તોથી બનેલી આ નવસરી માળા જે અંતઃકરણ રૂપી કોટમાં પહેરે તે શા માટે દિવ્ય સુખનો ભોક્તા ન થાય? ખરે અને નિઃસ્વાર્થ ધર્મ તો આ એક જ છે. હે દુરાત્મા! આ કાળો નાગ હવે પાસું ફેરવી તારા પર તાકી રહેવા તૈયાર થયો છે, માટે તું હવે તે ધર્મના ‘નવકાર સ્તોત્ર’ને સંભાર. અને હવે પછીના જન્મમાં એ જ ધર્મ માગ. આવું જ્યાં મારું મન થઈ ગયું અને “નમો અરિહંતાણું” એ શબ્દ મુખથી કહું છું ત્યાં બીજું કોતુક થયું. જે ભયંકર નાગ મારો પ્રાણ લેવા માટે પાસું ફેરવતો હતો તે કાળો નાગ ત્યાંથી હળવેથી ખસી જઈ રાફડા તરફ જતો જણાયો.

(મુનિ સમાગમ પ્રકરણમાંથી)

પાતું ૨૭

‘લગવદ્ગીતા’માં પૂર્વાપર વિરોધ છે, તે અવલોકવા તે આપેલ છે. પૂર્વાપર શું વિરોધ છે તે અવલોકનથી જણાઈ આવશે. પૂર્વાપર અવિરોધ એવું દર્શન, એવાં વચન તે વીતરાગનાં છે.’

મણિભાઈ કહે છે (પડ્દદર્શન સમુચ્ચયની પ્રસ્તાવનામાં) કે હરિભદ્રસૂરિને વેદાંતની ખબર ન હતી, વેદાંતની ખબર

હત તો એવી કુશાગ્રબુદ્ધિના હરિભદ્રસૂરિ જૈન તરફથી પોતાનું વલણ ફેરવી વેદાંતમાં ભળત. ગાઠ મતાભિનિવેશથી મણિભાઈનું આ વચન નીકળ્યું છે. હરિભદ્રસૂરિને વેદાંતની ખબર હતી કે નહીં એ મણિભાઈએ હરિભદ્રસૂરિનો ‘ધર્મસંગ્રહણી’ જોયો હત તો ખબર પડત. હરિભદ્રસૂરિને વેદાંતાદિ બધા દર્શનોની ખબર હતી. તે બધાં દર્શનોની પર્યાલોચનાપૂર્વક તેમણે જૈનદર્શનને પૂર્વાપર અવિરોધ પ્રતીત કર્યું હતું. અવલોકનથી જણાશે.

પાનું ૭૬૩
ઉપદેશ નોંધ ૮૫૬-૨૦

જેમ નિર્મળતા રે રત્ન સ્ફટિક તણી, તેમ જ જીવસ્વભાવ રે;
તે જિન વીરે રે ધર્મ પ્રકાશિયો, પ્રબળ કષાયઅભાવ રે.
(નયનરહસ્ય શ્રી સીમંધર જિન સ્તવન ૨-૧૭ યશોવિજયજી)

પાનું ૫૨૦
પત્રાંક નં. ૫૮૪

જિનપરિભાષા-વિચાર યથાવકાશાનુસાર વિશેષ નિદ્ધિયાસ કરવા યોગ્ય છે.

પાનું ૫૯૬
પત્રાંક નં. ૭૧૪

સર્વ દુઃખનો આત્યંતિક અભાવ અને પરમ અવ્યા-
બાધ સુખની પ્રાપ્તિ એ જ મોક્ષ છે અને તે જ પરમહિત છે.
વીતરાગસન્માર્ગ તેનો સદુપાય છે.

પાનું ૬૬૭

સર્વજ્ઞદેવ, નિર્ઘ્રંથગુરુ અને સર્વજ્ઞોપદિષ્ટ ધર્મની પ્રતીતિથી તત્ત્વપ્રતીતિ પ્રાપ્ત થાય છે.

સર્વ જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, સર્વ મોહ અને સર્વ વીર્યાદિ અંતરાયનો ક્ષય થવાથી આત્માનો સર્વજ્ઞવીતરાગ સ્વભાવ પ્રગટે છે.

નિર્ઘ્રંથપદ્ધતિ અભ્યાસનો ઉત્તરોત્તર ક્રમ તેનો માર્ગ છે. તેનું રહસ્ય સર્વજ્ઞોપદિષ્ટ ધર્મ છે.

પાનું ૬૬૭

પત્રાંક નં. ૭૬૨

જૈન માર્ગ વિવેક

પોતાના સમાધાનને અર્થે યથાશક્તિએ જૈનમાર્ગ જાણ્યો છે, તેનો સંક્ષેપે કંઈ પણ વિવેક કરું છું.

તે જૈન માર્ગ જે પદાર્થનું હોવાપણું છે તેને હોવાપણું અને નથી તેને નહીં હોવાપણું માને છે.

જેને હોવાપણું છે તે બે પ્રકારે છે એમ કહે છે : જીવ અને અજીવ. એ પદાર્થ સ્પષ્ટ લિન્ન છે. કોઈકોઈનો સ્વભાવ ત્યાગી શકે તેવા સ્વરૂપે નથી.

અજીવ રૂપી અને અરૂપી બે પ્રકારે છે.

જીવ અનંતા છે. પ્રત્યેકે પ્રત્યેક જીવ ત્રણે કાળ જુદા છે. જ્ઞાનદર્શનાદિ લક્ષણે જીવ ઓળખાય છે. પ્રત્યેક જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશને અવગાહીને રહે છે. સંકોચવિકાસનું

લાજન છે. અનાદિથી કર્મગ્રાહક છે. તથા રૂપ સ્વરૂપ જાણ્યાથી, પ્રતીતિમાં આણ્યાથી, સ્થિર પરિણામ થયે તે કર્મની નિવૃત્તિ થાય છે. સ્વરૂપે જીવ વર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ રહિત છે. અજર, અમર, શાશ્વત વસ્તુ છે.

(અપૂર્ણ)

પાનું ૬૬૧

પત્રાંક નં. ૭૫૬

દિગંબર અને શ્વેતાંબર એવા બે લેદ જિનદર્શનમાં મુખ્ય છે. મતદષ્ટિથી તેમાં મોટો અંતર જોવામાં આવે છે. તત્ત્વદષ્ટિથી તેવો વિશેષ લેદ જિનદર્શનમાં મુખ્યપણે પરોક્ષ છે, જે પ્રત્યક્ષ કાર્યાભૂત થઈ શકે તેવા છે, તેમાં તેવો લેદ નથી; માટે બંને સંપ્રદાયમાં ઉત્પન્ન થતા ગુણવાન પુરૂષો સમ્યગ્દષ્ટિથી જુએ છે, અને જેમ તત્ત્વ-પ્રતીતિનો અંતરાય ઓછો થાય તેમ પ્રવર્તે છે.

પાનું ૬૬૩

પત્રાંક નં. ૭૫૭

દર્શનમોહ ઉપશાંત અથવા ક્ષીણ થયો છે જેનો એવો ધીર પુરુષ વીતરાગોએ દર્શાવેલા માર્ગને અંગીકાર કરીને શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ પરિણામી થઈ મોક્ષપુર પ્રત્યે જાય છે.

(પંચાસ્તિકાય ૭૦ મી ગાથાનો અનુવાદ)

પાનું ૭૨૦

પત્રાંક નં. ૮૬૫

જૈન માર્ગ શું ? રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાનનું જલું તે.

પાનું ૮૩૩

તીર્થંકરનો માર્ગ સાચો છે. દ્રવ્યમાં (સાધુને) બદામ સરખી પણ રાખવાની આજ્ઞા નથી.

પાનું ૮૩૪

ઉપદેશછાયા ૯૫૭-૧૩

સ્વપરને જીદા પાડનાર જે જ્ઞાન તે જ્ઞાન. આ જ્ઞાનને પ્રયોજનભૂત કહેવામાં આવ્યું છે. આ સિવાયનું જ્ઞાન તે ‘અજ્ઞાન’ છે. શુદ્ધ આત્મદશા૩૫ શાંત જિન છે. તેની પ્રતીતિ જિનપ્રતિબિંબ સૂચ્ય છે. તે શાંત દશા પામવા સારું જે પરિણતિ, અથવા અનુકરણ અથવા માર્ગ તેનું નામ ‘જૈન,’-જે માર્ગે ચાલવાથી જૈનપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

પાનું ૮૫૭

વ્યાખ્યાનસાર ૧-૯૫૮-૧૨૯

જૈન એ આત્માનું સ્વરૂપ છે. તે સ્વરૂપ (ધર્મ)ને પ્રવર્તાવનાર પણ મનુષ્ય હતા. જેમ કે, વર્તમાન અવસર્પિણીકાળમાં ઋષભાદિ પુરૂષો તે ધર્મ પ્રવર્તાવનાર હતા.

પાનું ૮૭૦

વ્યાખ્યાનસાર ૨-૯૫૯-૨

સનાતન આત્મધર્મ તે શાંત થવું, વિરામ પામવું તે છે; આખી દ્વાદશાંગીનો સાર પણ તે જ છે. તે ષડ્દર્શનમાં સમાય છે, અને તે ષડ્દર્શન જૈનમાં સમાય છે.

વ્યાખ્યાનસાર ૨-૯૫૯-૪-૧૮

જૈનધર્મનો આશય, દ્વિગચ્છર તેમજ શ્વેતાંબર

આચાર્યોનો આશય, ને દ્વાદશાંગીનો આશય માત્ર આત્માનો સનાતન ધર્મ પમાડવાનો છે, અને તે જ સારરૂપ છે. આ વાતમાં કોઈ પ્રકારે જ્ઞાનીઓનો વિકલ્પ નથી. તે જ ત્રણે કાળના જ્ઞાનીઓનું કહેવું છે, હતું અને થશે; પણ તે નથી સમજતું એ જ મોટી આંટી છે.

પાનું ૮૭૩

વ્યાખ્યાનસાર-૨-૯૫૯-૪-૨૦

નમો જિજ્ઞાસુ જિહ્મવાસુ જિનતત્ત્વ સંક્ષેપ

અનંત અવકાશ છે.

તેમાં જડ ચેતનાત્મક વિશ્વ રહ્યું છે.

વિશ્વમર્યાદા બે અમૂર્ત દ્રવ્યથી છે.

જેને ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય એવી સંજ્ઞા છે.

જીવ અને પરમાણુપુદ્ગલ એ બે દ્રવ્ય સક્રિય છે.

સર્વ દ્રવ્ય દ્રવ્યત્વે શાશ્વત છે.

અનંત જીવ છે.

અનંત અનંત પરમાણુપુદ્ગલ છે.

ધર્માસ્તિકાય એક છે.

અધર્માસ્તિકાય એક છે.

આકાશાસ્તિકાય એક છે.

કાળ દ્રવ્ય છે.

વિશ્વ પ્રમાણુ, શ્રેત્રાવગાહ કરી શકે એવો એકેક જીવ છે.

પાતું ૯૩૩

હાથનોંધ ૨ ૭-૪

ધર્મનો મર્મ

છૂટે દેહાધ્યાસ તો, નહિ કર્તા તું કર્મ;
નહિ ભોક્તા તું તેહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ. ૧૧૫

એ જ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છો મોક્ષસ્વરૂપ;
અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અવ્યાબાધ સ્વરૂપ. ૧૧૬

શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યધન, સ્વયંભ્યોતિ સુખધામ;
બીજું કહીએ કેટલું? કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭

(શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર)

પાતું ૬૩૨

જૈનધર્મ-ઉત્કૃષ્ટ દયાપ્રણીત ધર્મ.

સર્વ ધર્મ કરતાં જૈનધર્મ ઉત્કૃષ્ટ દયાપ્રણીત છે.
દયાનું સ્થાપન જેવું તેમાં કરવામાં આવ્યું છે, તેવું બીજા
કોઈમાં નથી. ‘માર’ એ શબ્દ જ ‘મારી’ નાખવાની સજ્જડ
છાપ તીર્થંકરોએ આત્મામાં મારી છે. એ જગોએ
ઉપદેશનાં વચનો પણ આત્મામાં સર્વોત્કૃષ્ટ અસર કરે છે.
શ્રી જિનની છાતીમાં જીવહિંસાના પરમાણુ જ ન હોય
એવો અહિંસાધર્મ શ્રી જિનનો છે. જેનામાં દયા ન હોય

તે જિન ન હોય. જૈનને હાથે ખૂન થવાના બનાવો પ્રમાણમાં અલ્પ હશે. જૈન હોય તે અસત્ય બોલે નહીં.

પાનું ૮૯૧

વ્યાખ્યાનસાર ૨-૯૫૯-૨૧

દિગમ્બર-શ્વેતાંબર સંપ્રદાય વિષે યથાર્થ દ્રષ્ટિ

શરીરાદિ બળ ઘટવાથી સર્વ મનુષ્યોને માત્ર દિગમ્બરવૃત્તિએ વર્તીને ચારિત્રનો નિર્વાહ ન થઈ શકે, તેથી જ્ઞાનીએ ઉપદેશોદ્ધી મર્યાદાપૂર્વક શ્વેતાંબરપણેથી વર્તમાન કાળ જેવા કાળમાં ચારિત્રનો નિર્વાહ કરવાને અર્થે પ્રવૃત્તિ છે, તે નિષેધ કરવા યોગ્ય નથી. તેમજ વસ્ત્રનો આગ્રહ કરી દિગમ્બરવૃત્તિનો એકાંત નિષેધ કરી વસ્ત્ર મુચ્છાદિ કારણોથી ચારિત્રમાં શિથિલપણું પણ કર્તવ્ય નથી.

દિગંબર અને શ્વેતાંબરપણું દેશ, કાળ, અધિકારીયોગે ઉપકારનો હેતુ છે. એટલે જ્યાં જ્ઞાનીએ જેમ ઉપદેશ્યું તેમ પ્રવર્તતાં આત્માર્થ જ છે.

“મોક્ષમાર્ગપ્રકાશ” માં વર્તમાન જિનાગમ કે જે શ્વેતાંબર સંપ્રદાયને માન્ય છે. તેનો નિષેધ કર્યો છે, તે નિષેધ કર્તવ્ય નથી. વર્તમાન આગમમાં અમુક સ્થળો વધારે સંદેહનાં સ્થાન છે, પણ સત્પુરુષની દૃષ્ટિએ જોતાં તેનું નિરાકરણ થાય છે, માટે ઉપશમદૃષ્ટિએ તે આગમો અવલોકન કરવામાં સંશય કર્તવ્ય નથી.

પાનું ૬૯૮

પત્રાંક નં. ૮૦૭

પૂર્ણ અને પવિત્ર દર્શન

જે પૂર્ણદર્શન વિષે અત્રે કહેવાનું છે તે જૈન એટલે નિરાગીના સ્થાપન કરેલા દર્શન વિષે છે. એના બોધદાતા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી હતા. કાળભેદ છે તો પણ એ વાત સૈદ્ધાંતિક જણાય છે. દયા, અહમ્યયર્, શીલ, વિવેક, વૈરાગ્ય, જ્ઞાન, ક્રિયાદી એના જેવા પૂર્ણ એકેકેએ વર્ણવ્યાં નથી. તેની સાથે શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન, તેની કોટિઓ, જીવનાં ચ્યવન, જન્મ, ગતિ, વિગતિ, યોનીદ્વાર, પ્રદેશ, કાળ તેનાં સ્વરૂપ એ વિષે એવો સૂક્ષ્મ બોધ છે કે, જે વડે તેની સર્વજ્ઞતાની નિઃશંકતા થાય. કાળભેદે પરમ્પરામ્નાયથી કેવળજ્ઞાનાદિ જ્ઞાનો જેવામાં નથી આવતાં, છતાં જે જે જિનેશ્વરનાં કહેલાં સૈદ્ધાંતિક વચનો છે તે અખંડ છે. તેઓના કેટલાક સિદ્ધાંતો એવા સૂક્ષ્મ છે કે, જે એકેક વિચારતાં આખી જિંદગી વહી જાય તેવું છે.

જિનેશ્વરનાં કહેલાં ધર્મતત્ત્વથી કોઈ પણ પ્રાણીને લેશ ખેદ ઉત્પન્ન થતો નથી. સર્વ આત્માની રક્ષા અને સર્વાત્મ-શક્તિનો પ્રકાશ એમાં રહ્યો છે. એ ભેદો વાંચવાથી, સમજવાથી અને તે પર અતિ સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામી જૈનદર્શનની સર્વજ્ઞતાની, સર્વોત્કૃષ્ટ-પણાની હા કહેવરાવે છે. બહુ મનનથી સર્વ ધર્મમત જાણી પછી તુલના કરનારને આ કથન અવશ્ય સિદ્ધ થશે.

પાનું ૮૬

મોક્ષમાળા પાઠ ૬૦

વારંવાર હું તમને નિર્ગ્રંથના વચનામૃતો માટે કહું છું; તેનું કારણ તે વચનામૃતો તત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ છે, તે છે. જિનેશ્વરોને એવું કોઈ પણ કારણ નહોતું કે જે નિમિત્તે તેઓ મૃષા કે પક્ષપાતી બોલે; તેમ એઓ અજ્ઞાની ન હતા, કે એથી મૃષા બોધાઈ જવાય. આશંકા કરશો કે અજ્ઞાની ન હોતા એ શા ઉપરથી જણાય? તો તેના ઉત્તરમાં એઓના પવિત્ર સિદ્ધાંતોના રહસ્યને મનન કરવાનું કહું છું, અને એમ જે કરશે તે તો પુનઃ આશંકા લેશ પણ નહીં કરે. જૈનમતપ્રવર્તકોએ મને કંઈ ભૂરશી દક્ષણા આપી નથી, તેમ એ મારા કંઈ કુટુંબપરિવારી પણ નથી કે એ માટે પક્ષપાતે હું કંઈ પણ તમને કહું. તેમજ અન્ય-મતપ્રવર્તકો પ્રતિ મારે કંઈ વૈરબુદ્ધિ નથી કે મિથ્યા એનું ખંડન કરું. જન્મેમાં હું તો મંદમતિ મધ્યસ્થરૂપ છું. બહુ બહુ મનનથી અને મારી મતિ જ્યાં સુધી પહોંચી ત્યાં સુધીના વિચારથી હું વિનયથી એમ કહું છું કે, પ્રિય ભવ્યો! જૈન જેવું એકે પૂર્ણ અને પવિત્ર દર્શન નથી, વીતરાગ જેવો એકે દેવ નથી; તરીને અનંત દુઃખથી પાર પામવું હોય તો એ સર્વજ્ઞ દર્શનરૂપ કલ્પવૃક્ષને સેવો.

પાનું ૧૧૨

મોક્ષમાળા પાઠ ૯૪

જૈનના અકેકા પવિત્ર સિદ્ધાન્ત પર વિચાર કરતાં આયુષ્ય પૂર્ણ થાય, તો પણ પાર પામીએ નહીં તેમ રહું છે. બાકીના સઘળા ધર્મમતોના વિચાર જિનપ્રણીત વચનામૃત સિંધુ આગળ એક બિંદુરૂપ પણ નથી. જૈન જેણે જાણ્યો

અને સેવ્યો તે કેવળ નિરાગી અને સર્વાંગ થઈ જાય છે. એના પ્રવર્તકો કેવા પવિત્ર પુરુષો હતા ! એના સિદ્ધાંતો કેવા અખંડ સંપૂર્ણ અને દયામય છે ? એમાં દૂષણ કંઈ જ નથી. કેવળ નિર્દોષ તો માત્ર જેનું દર્શન છે. એવો એકે પારમાર્થિક વિષય નથી કે જે જૈનમાં નહીં હોય અને એવું એકે તત્ત્વ નથી કે જે જૈનમાં નથી. એક વિષયને અનંત ભેદે પરિપૂર્ણ કહેનાર તે જૈનદર્શન છે. પ્રયોજનભૂતતત્ત્વ એના જેવું કયાંય નથી. એક દેહમાં બે આત્મા નથી; તેમ આખી સૃષ્ટિમાં બે જૈન એટલે જૈનની તુલ્ય એકે દર્શન નથી. આમ કહેવાનું કારણ શું ? તો માત્ર તેની પરિપૂર્ણતા, નિરાગિતા, સત્યતા અને જગત-હિતસ્વિતા.

પાનું ૧૧૨

મોક્ષમાળા પાઠ ૯૫

નિર્ગ્રંથ લગવાને પ્રણીતેલા પવિત્ર ધર્મ માટે જે જે ઉપમા આપીએ તે તે ન્યૂન જ છે. આત્મા અનંતકાળ રખડ્યો, તે માત્ર એના નિરુપમ ધર્મના અભાવે. જેના એક રોમમાં કિંચિત્ પણ અજ્ઞાન, મોહ કે અસમાધિ રહી નથી તે સત્પુરુષનાં વચન અને બોધ માટે કંઈ પણ નહીં કહી શકતાં, તેના જ વચનમાં પ્રશસ્ત ભાવે પુનઃ પુનઃ પ્રસક્ત થવું એ પણ આપણું સર્વોત્તમ શ્રેય છે.

પાનું ૨૦૪

પત્રાંક નં. ૫૨

અહીં કોઈ પણ દર્શન માટે બોલવાની ઉચિતતા નથી; છતાં આમ તો કહી શકાય કે જે પુરુષનું વચન પૂર્વાપર અખંડિત છે, તેનું બોધેલું દર્શન તે પૂર્વાપર હિતસ્વી છે. આત્મા જ્યાંથી ‘યથાર્થદ્રષ્ટિ’ કિંવા ‘વસ્તુધર્મ’ પામે ત્યાંથી સમ્યક્જ્ઞાન સંપ્રાપ્ત થાય એ સર્વમાન્ય છે.

પાનું ૨૧૩

પત્રાંક નં. ૬૪

બંધ મોક્ષની યથાર્થ વ્યવસ્થા કહેતું દર્શન

બંધ, મોક્ષની યથાર્થ વ્યવસ્થા જે દર્શનને વિષે યથાર્થપણે કહેવામાં આવી છે, તે દર્શન નિકટ મુક્તપણાનું કારણ છે, અને એ યથાર્થ વ્યવસ્થા કહેવાને જોગ્ય જો કોઈ અમે વિશેષપણે માનતા હોઈએ તો તે શ્રી તીર્થંકરદેવ છે.

પાનું ૩૫૩

પત્રાંક નં. ૭૨૨

સંસાર રોગ મટાડવાનું પૂર્ણ હિતકારી ઔષધ

વીતરાગનો કહેલો પરમ શાંત રસમય ધર્મ પૂર્ણ સત્ય છે, એવો નિશ્ચય રાખવો. જીવના અનઅધિકારીપણાને લીધે તથા સત્પુરુષના યોગ વિના સમજાતું નથી; તો પણ તેના જેવું જીવને સંસારરોગ મટાડવાને કોઈ પૂર્ણ હિતકારી ઔષધ નથી, એવું વારંવાર ચિંતવન કરવું.

આ પરમ તત્ત્વ છે તેનો મને સદાય નિશ્ચય રહો;

એ યથાર્થ સ્વરૂપ મારા હૃદયને વિષે પ્રકાશ કરો, અને જન્મ મરણાદિ બંધનથી અત્યંત નિવૃત્તિ થાઓ ! નિવૃત્તિ થાઓ !!

પાનું ૪૬૦

પત્રાંક નં. ૫૦૫

સર્વ જીવને હિતકારી, સર્વ દુઃખના ક્ષયનો એક આત્યંતિક ઉપાય, પરમસદુપાયરૂપ વીતરાગદર્શન છે. તેની પ્રતીતિથી, તેના અનુકરણથી, તેની આજ્ઞાના પરમ અવલંબન વડે, જીવ ભવસાગર તરી ન્તય છે. ‘સમવાયાંગ’ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે :-

આત્મા શું? કર્મ શું? તેનો કર્તા કોણ? તેનું ઉપાદાન કોણ? નિમિત્ત કોણ? તેની સ્થિતિ કેટલી? કર્તા શા વડે? શું પરિમાણમાં તે બાંધી શકે? એ આદિ ભાવેનું સ્વરૂપ જેવું નિર્ગ્રંથસિદ્ધાંતમાં સ્પષ્ટ, સૂક્ષ્મ અને સંકલનાપૂર્વક છે તેવું કોઈપણ દર્શનમાં નથી.

(અપૂર્ણ)

પાનું ૬૬૨

પત્રાંક નં. ૭૫૫

પ્રાણીમાત્રનો રક્ષક, બંધવ અને હિતકારી એવો કોઈ ઉપાય હોય તો તે વીતરાગનો ધર્મ જ છે.

પાનું ૭૩૨

પત્રાંક નં. ૯૦૩

જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો દેશની ઉન્નતિનું કારણ

આ ભારતવર્ષની અધોગતિ જૈન ધર્મથી થઈ એમ મહીપતરામ રૂપરામ કહેતા, લખતા. દશેક વરસ પર અમદાવાદમાં મેળાપ થતાં તેમને પૂછ્યું :-

પ્ર૦—ભાઈ, જૈનધર્મ અહિંસા, સત્ય, સંપ, દયા, સર્વ પ્રાણીહિત, પરમાર્થ, પરોપકાર, ન્યાય, નીતિ, આરોગ્યપ્રદ આહારપાન, નિર્વ્યસનતા, ઉદ્યમ આદિનો બોધ કરે છે ?

(મહીપતરામે ઉત્તર આપ્યો) મ૦ ઉ૦—હા.

પ્ર૦—ભાઈ, જૈનધર્મ હિંસા, અસત્ય, ચોરી, કુસંપ, કૂરતા, સ્વાર્થપરાયણતા, અન્યાય, અનીતિ, છળકપટ વિરુદ્ધ આહારવિહાર, મોજશોખ, વિષયસાલસા, આળસ—પ્રમાદ આદિનો નિષેધ કરે છે ?

મ૦ ઉ૦—હા.

પ્ર૦—દેશની અધોગતિ શાથી થાય? અહિંસા, સત્ય, સંપ, દયા, પરોપકાર, પરમાર્થ, સર્વ પ્રાણીહિત, ન્યાય, નીતિ, આરોગ્ય આપે અને રક્ષે એવાં શુદ્ધ સાદાં આહાર—પાન, નિર્વ્યસનતા, ઉદ્યમ આદિથી કે તેથી વિપરીત એવાં હિંસા, અસત્ય, કુસંપ, કૂરતા, સ્વાર્થપટુતા, છળ-કપટ, અન્યાય, અનીતિ, આરોગ્ય બગાડે અને શરીર—સનને અશક્ત કરે એવા વિરુદ્ધ આહાર—વિહાર, વ્યસન મોજશોખ, આળસ—પ્રમાદ આદિથી ?

મ૦ ઉ૦—ખીજાંથી અર્થાત્ વિપરીત એવાં હિંસા, અસત્ય, કુસંપ, પ્રમાદ આદિથી.

પ્ર૦—ત્યારે દેશની ઉન્નતિ એ ખીજાંથી ઉલટાં એવા અહિંસા, સત્ય, સંપ, નિર્વ્યસનતા, ઉદ્યમ આદિથી થાય ?

મ૦ ઉ૦—હા.

પ્ર૦—ત્યારે ‘જૈન ધર્મ’ દેશની અધોગતિ થાય એવો ખોધ કરે છે કે ઉન્નતિ થાય એવો ?

મ૦ ઉ૦—ભાઈ હું કબુલ કરું છું. કે ‘જૈન ધર્મ’ જેથી દેશની ઉન્નતિ થાય એવાં સાધનોનો ખોધ કરે છે. આવી સૂક્ષ્મતાથી વિવેકપૂર્વક મેં વિચાર કર્યો ન હતો. અમને તો નાનપણમાં પાઠરીની શાળામાં શીખતાં સંસ્કાર થયેલા, તેથી વગર વિચારે અમે કહી દીધું, લખી માયું. મહીપતરામે સરળતાથી કબુલ કર્યું. સત્યશોધનમાં સરળતાની જરૂર છે. સત્યનો મર્મ લેવા વિવેકપૂર્વક મર્મમાં ઉતરવું જોઈએ.

પાત્રું ૭૫૭

ઉપદેશ નોંધ ૯૫૬-૧૦

શ્રીમદ્ અને મહીપતરામનો આ વાર્તાલાપ મજિઝમ-નિકાયમાંના બુદ્ધ અને આશ્વાલયનના સંવાદની ઝાંખી કરાવે છે.

પંડિત સુખલાલજી

વીતરાગ દર્શનનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ

વીતરાગદર્શન ત્રિવૈધ જેવું છે, અર્થાત્ (૧) રોગીનો રોગ ટાળે છે. (૨) નિરોગીને રોગ થવા દેતું નથી, અને (૩) આરોગ્યની પુષ્ટિ કરે છે. અર્થાત્ (૧) જીવનો સમ્યગ્-દર્શનવડે મિથ્યાત્વ રોગ ટાળે છે. (૨) સમ્યગ્જ્ઞાન વડે જીવને રોગનો લોગ થતાં બચાવે છે, અને (૩) સમ્યગ્-ચારિત્ર વડે સંપૂર્ણ શુદ્ધ ચેતનારૂપ આરોગ્યની પુષ્ટિ કરે છે.

પાનું ૭૭૨

ઉપદેશ નોંધ ૯૫૬-૩૫

સામાયિકનું મહત્વ

આત્મશક્તિનો પ્રકાશ કરનાર, સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શનનો ઉદ્ધય કરનાર, શુદ્ધ સમાધિભાવમાં પ્રવેશ કરાવનાર, નિર્જરાનો અમૂલ્ય લાલ આપનાર, રાગદ્વેષથી મધ્યસ્થ બુદ્ધિ કરનાર એવું સામાયિક નામનું શિક્ષાવત છે. સામાયિક શબ્દની વ્યુત્પત્તિ સમ+આય+ઇક એ શબ્દોથી થાય છે. ‘સમ’ એટલે રાગદ્વેષરહિત મધ્યસ્થ પરિણામ, ‘આય’ એટલે તે સમભાવથી ઉત્પન્ન થતો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગનો લાલ, અને ‘ઇક’ કહેતાં લાવ એમ અર્થ થાય છે. એટલે કે જે વડે કરીને મોક્ષના માર્ગનો લાલદાયક લાવ ઉપજે તે સામાયિક. આર્ત અને રૌદ્ર એ બે પ્રકારનાં ધ્યાનનો ત્યાગ

કરીને મન, વચન, કાયાના પાપભાવને રોકીને વિવેકી શ્રાવક સામાયિક કરે છે.

પાનું ૬૭

વિધિપૂર્વક સામાયિક ન થાય એ બહુ ખેદકારક અને કર્મની બાહુલ્યતા છે. સાઠ ઘડીના અહોરાત્ર વ્યર્થ ચાલ્યા જાય છે. અસંખ્યાતા દિવસથી ભરેલાં અનંતાં કાળચક્ર વ્યતીત કરતાં પણ જે સાર્થક ન થયું તે બે ઘડીની વિશુદ્ધ સામાયિક સાર્થક કરે છે.

પાનું ૬૮

સાઠ ઘડીના વખતમાંથી બે ઘડી અવશ્ય બચાવી સામાયિક તો સદ્ભાવથી કરવું.

પાનું ૬૯

પ્રતિક્રમણનું મહત્વ

પ્રતિક્રમણ એટલે સામું જવું-સ્મરણ કરી જવું-ફરીથી જોઈ જવું એમ એનો અર્થ થઈ શકે છે. જે દિવસે જે વખતે પ્રતિક્રમણ કરવા બેઠા તે વખતની અગાઉ તે દિવસે જે જે દોષ થયા છે તે એક પછી એક જોઈ જવા અને તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવો કે દોષનું સ્મરણ કરી જવું વગેરે સામાન્ય અર્થ પણ છે.

ઉત્તમ મુનિઓ અને ભાવિક શ્રાવકો સંધ્યાકાળે અને રાત્રિના પાછળના ભાગમાં દિવસે અને રાત્રે એમ અનુક્રમે થયેલા દોષનો પશ્ચાત્તાપ કે ક્ષમાપના ઇચ્છે છે, એનું નામ

અહીં આગળ પ્રતિક્રમણ છે. એ પ્રતિક્રમણ આપણે પણ અવશ્ય કરવું, કારણ આત્મા મન, વચન, અને કાયાના યોગથી અનેક પ્રકારનાં કર્મ બાંધે છે. પ્રતિક્રમણસૂત્રમાં એનું દોહન કરેલું છે; જેથી દિવસરાત્રિમાં થયેલા પાપનો પશ્ચાત્તાપ તે વડે થઈ શકે છે. શુદ્ધભાવ વડે કરી પશ્ચાત્તાપ કરવાથી લેશ પાપ થતાં, પરલોકલય અને અનુકંપા છૂટે છે; આત્મા કેમળ થાય છે. ત્યાગવા યોગ્ય વસ્તુનો વિવેક આવતો જાય છે. ભગવાન સાક્ષીએ અજ્ઞાન ઈં જે જે દોષ વિસ્મરણ થયા હોય તેનો પશ્ચાત્તાપ પણ થઈ શકે છે. આમ એ નિર્જરા કરવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

એનું ‘આવશ્યક’ એવું પણ નામ છે. આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય; એ સત્ય છે. તે વડે આત્માની મલિનતા ખસે છે, માટે અવશ્ય કરવા યોગ્ય જ છે.

પ્રતિક્રમણસૂત્રની યોજના બહુ સુંદર છે. એના મૂળતત્ત્વ બહુ ઉત્તમ છે. જેમ અને તેમ પ્રતિક્રમણ ધીરજથી, સમજાય એવી ભાષાથી, શાંતિથી, મનની એકાગ્રતાથી અને યત્નાપૂર્વક કરવું.

પાનું ૬૯

ધર્મધ્યાનના સોળભેદનું મહત્ત્વ

શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનના પ્રકારો વેદાંત-વાદીઓએ બતાવ્યા છે; પણ જેવા આ ધર્મધ્યાનના પૃથક્ પૃથક્ સોળ ભેદ કહ્યા છે તેવા તત્ત્વપૂર્વક ભેદ કોઈ સ્થળે નથી; એ અપૂર્વ છે. એમાંથી શાસ્ત્રને શ્રવણ કરવાનો, મનન

કરવાનો, વિચારવાનો, અન્યને બોધ કરવાનો, શંકા કંખા ટાળવાનો, ધર્મકથા કરવાનો, એકત્વ વિચારવાનો, અનિત્યતા વિચારવાનો, અશરણતા વિચારવાનો, વૈરાગ્ય પામવાનો, સંસારનાં અનંત દુઃખ મનન કરવાનો અને વીતરાગ ભગવંતની આજ્ઞા વડે કરીને આખા લોકાલોકના વિચાર કરવાનો અપૂર્વ ઉત્સાહ મળે છે. ભેદે ભેદે કરીને એના પાછા અનેક ભાવ સમજાવ્યા છે.

એમાંના કેટલાક ભાવ સમજવાથી તપ, શાંતિ, ક્ષમા, દયા, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનો બહુ બહુ ઉદય થશે.

પાનું ૧૦૦

નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની ચમત્કૃતિ સંબંધી એક અન્યધર્મી સમર્થ વિદ્વાન સાથે શ્રીમદ્નો અપૂર્વ વાર્તાલાપ.

એકવાર એક સમર્થ વિદ્વાનથી નિર્ગ્રંથપ્રવચનની ચમત્કૃતિ સંબંધી વાતચીત થઈ; તેના સંબંધમાં તે વિદ્વાને જણાવ્યું કે આટલું હું માન્ય રાખું છું કે મહાવીર એ એક સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાની પુરૂષ હતા; એમણે જે બોધ કર્યો છે, તે ઝીલી પ્રજાવંત પુરૂષોએ અંગ, ઉપાંગની યોજના કરી છે. તેના જે વિચારો છે તે ચમત્કૃતિ ભરેલા છે; પરંતુ એ ઉપરથી આખી સૃષ્ટિનું જ્ઞાન એમાં રહ્યું છે એમ હું કહી ન શકું. એમ છતાં જો તમે કંઈ એ સંબંધી પ્રમાણ આપતા હો તો હું એ વાતની કંઈ શ્રદ્ધા લાવી શકું.

એના ઉત્તરમાં મેં એમ કહ્યું કે હું કંઈ જૈન વચનામૃતને
યથાર્થ તો શું પણ વિશેષ ભેદે કરીને પણ બાણતો નથી;
પણ જે સામાન્ય ભાવે બાણું છું, એથી પણ પ્રમાણ આપી
શકું ખરો. પછી નવતત્ત્વવિજ્ઞાન સંબંધી વાતચીત નીકળી.
મેં કહ્યું એમાં આખી સૃષ્ટિનું જ્ઞાન આવી જાય છે; પરંતુ
યથાર્થ સમજવાની શક્તિ જોઈએ. પછી તેઓએ એ કથનનું
પ્રમાણ માંગ્યું; ત્યારે આઠ કર્મ મેં કહી બતાવ્યા; તેની
સાથે એમ સૂચવ્યું કે એ સિવાય એનાથી ભિન્નભાવ
દર્શાવે એવું નવમું કર્મ શોધી આપો. પાપની અને પુણ્યની
પ્રકૃતિઓ કહીને કહ્યું આ સિવાય એક પણ વધારે પ્રકૃતિ
શોધી આપો. એમ કહેતાં કહેતાં અનુક્રમે વાત લીધી.
પ્રથમ જીવના ભેદ કહી પૂછ્યું; એમાં કંઈ ન્યૂનાધિક કહેવા
માંગો છો? અજીવદ્રવ્યના ભેદ કહી પૂછ્યું; કંઈ વિશેષતા
કહો છો? એમ નવ તત્ત્વ સંબંધી વાતચીત થઈ ત્યારે
તેઓએ થોડીવાર વિચાર કરીને કહ્યું: આ તો મહાવીરની
કહેવાની અદ્ભુત ચમત્કૃતિ છે કે જીવનો એક નવો ભેદ
મળતો નથી; તેમ પાપપુણ્યાદિકનો એક પ્રકૃતિ વિશેષ
મળતી નથી, અને નવમું કર્મ પણ મળતું નથી.
આવા તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો જૈનમાં છે, એ મારું લક્ષ
નહોતું. આમાં આખી સૃષ્ટિનું તત્ત્વજ્ઞાન કેટલેક અંશે આવી
શકે ખરું?

એનો ઉત્તર આ ભણીથી એમ થયો કે હજી આપ
આટલું કહો છો તે પણ જૈનના તત્ત્વવિચારો આપના હૃદયે
આવ્યા નથી ત્યાં સુધી; પરંતુ હું મધ્યસ્થતાથી સત્ય કહું
છું કે એમાં જે વિશુદ્ધ જ્ઞાન બતાવ્યું છે તે કયાંય નથી;

અને સર્વમતોએ જે જ્ઞાન બતાવ્યું છે તે મહાવીરના તત્ત્વ-જ્ઞાનના એક ભાગમાં આવી જાય છે. એનું કથન રચાદ્રાદ છે, એકપક્ષી નથી.

તમે એમ કહ્યું કે કેટલેક અંશે સૃષ્ટિનું તત્ત્વજ્ઞાન એમાં આવી શકે ખરું, પરંતુ એ મિશ્રવચન છે. અમારી સમજાવવાની અદ્યક્ષતાથી એમ બને ખરું. પરંતુ એથી એ તત્ત્વોમાં કંઈ અપૂર્ણતા છે એમ તો નથી જ. આ કંઈ પક્ષપાતી કથન નથી. વિચાર કરી આખી સૃષ્ટિમાંથી એ સિવાયનું એક દશમું તત્ત્વ શોધતાં કોઈ કાળે તે મળનાર નથી. એ સંબંધી પ્રસંગોપાત્ત આપણે જ્યારે વાતચીત અને મધ્યસ્થ ચર્ચા થાય ત્યારે નિઃશંકતા થાય.

ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે આ ઉપરથી મને એમ તો નિઃશંકતા છે કે જૈન અદ્ભુત દર્શન છે. શ્રેણીપૂર્વક તમે મને કેટલાક નવ તત્ત્વના ભાગ કહી બતાવ્યા એથી હું એમ બેઘડક કહી શકું છું કે મહાવીર ગુપ્તભેદને પામેલા પુરૂષ હતા. એમ સહજસાજ વાત કરીને ‘ઉપન્નેવા,’ ‘વિધ્નેવા,’ ‘ધ્રુવેવા,’ એ લબ્ધિવાક્ય મને તેઓએ કહ્યું. તે કહી બતાવ્યા પછી તેઓએ એમ જણાવ્યું કે આ શબ્દોના સામાન્ય અર્થમાં તો કોઈ ચમત્કૃતિ દેખાતી નથી; ઉપજવું, નાશ થવું અને અચળતા, એમ એ ત્રણે શબ્દોનો અર્થ છે. પરંતુ શ્રીમાન્ ગણધરોએ તો એમ દર્શિત કર્યું છે કે એ વચનો ગુરુમુખથી શ્રવણ કરતાં આગળના ભાવિક શિષ્યોને દ્વાદશાંગીનું આશયભરિત જ્ઞાન થતું હતું. એ

માટે મેં કંઈક વિચારે પહોંચાડી જોયા છતાં મને તો એમ લાગ્યું કે એ બનવું અસંભવિત છે, કારણ અતિ અતિ સૂક્ષ્મ માનેલું સૈદ્ધાંતિક જ્ઞાન એમાં ક્યાંથી સમાય? એ સંબંધી તમે કંઈ લક્ષ પહોંચાડી શકશો?

ઉત્તરમાં મેં કહ્યું કે આ કાળમાં ત્રણ મહાજ્ઞાન પરંપરામ્નાયથી ભારતમાં જોવામાં આવતાં નથી. તેમ હું કંઈ સર્વજ્ઞ કે મહાપ્રજ્ઞાવંત નથી; છતાં મારું જોયેલું સામાન્ય લક્ષ પહોંચે તેટલું પહોંચાડી કંઈ સમાધાન કરી શકીશ, એમ મને સંભવ રહે છે. ત્યારે તેમણે કહ્યું, જો તેમ સંભવ થતો હોય તો એ ત્રિપદી જીવ પર 'ના' ને 'હા' વિચારે ઉતારો. તે એમ કે જીવ શું ઉત્પત્તિરૂપ છે? તો કે ના. જીવ શું વિઘ્નતારૂપ છે? તો કે ના. જીવ શું ધ્રુવરૂપ છે? તો કે ના. આમ એક વખત ઉતારો. અને બીજી વખત જીવ શું ઉત્પત્તિરૂપ છે? તો કે હા. જીવ શું વિઘ્નતારૂપ છે? તો કે હા. જીવ શું ધ્રુવરૂપ છે? તો કે હા. આમ ઉતારો. આ વિચારો આખા મંડળે એકત્ર કરી ચોળ્યા છે. એ જો યથાર્થ કહી ન શકાય તો અનેક પ્રકારથી દૂષણ આવી શકે. વિઘ્નરૂપે હોય એ વસ્તુ ધ્રુવરૂપે હોય નહીં, એ પહેલી શંકા. જો ઉત્પત્તિ, વિઘ્નતા અને ધ્રુવતા નથી, તો જીવ ક્યાં પ્રમાણથી સિદ્ધ કરશો? એ બીજી શંકા. વિઘ્નતા અને ધ્રુવતાને પરસ્પર વિરોધાભાસ એ ત્રીજી શંકા. જીવ કેવળ ધ્રુવ છે તો ઉત્પત્તિમાં હા કહી એ અસત્ય અને ચોથો વિરોધ. ઉત્પન્નયુક્ત જીવનો ધ્રુવ ભાવ કહો તો ઉત્પન્ન કેણે કર્યો? એ પાંચમો વિરોધ. અનાદિપણું જતું રહે એ છઠી

શંકા. કેવળ ધ્રુવ વિઘ્નરૂપે છે એમ કહો તો ચાર્વાકમિશ્ર વચન થયું એ સાતમો દોષ. ઉત્પત્તિ અને વિઘ્નરૂપ કહેશે તો કેવળ ચાર્વાકનો સિદ્ધાંત એ આઠમો દોષ. ઉત્પત્તિની ના, વિઘ્નતાની ના અને ધ્રુવતાની ના કહી પાછી ત્રણેની હા કહી, એના પુનઃરૂપે છ દોષ. એટલે સરવાળે ચૌદ દોષ. કેવળ ધ્રુવતા જતાં તીર્થંકરનાં વચન ત્રુટી જાય એ પંદરમો દોષ. ઉત્પત્તિ ધ્રુવતા લેતાં કર્તાની સિદ્ધિ થતાં સર્વજ્ઞ વચન ત્રુટી જાય એ સોળમો દોષ. ઉત્પત્તિ વિઘ્નરૂપે પાપ-પુણ્યાદિકનો અભાવ એટલે ધર્માધર્મ સઘળું ગયું એ સત્તરમો દોષ. ઉત્પત્તિ, વિઘ્ન અને સામાન્ય સ્થિતિથી (કેવળ અચળ નહીં.) ત્રિશુણાત્મક માયા સિદ્ધ થાય એ અઠારમો દોષ.

એટલા દોષ એ કથનો સિદ્ધ ન થતાં આવે છે. એક જૈન મુનિએ મને અને મારા મિત્રમંડળને એમ કહ્યું કે જૈન સમ્મલંગી નય અપૂર્વ છે. અને એથી સર્વ પદાર્થ સિદ્ધ થાય છે. નાસ્તિ, અસ્તિના એમાં અગમ્ય ભેદ રહ્યા છે. આ કથન સાંભળી અમે બધા ઘેર આવ્યા, પછી યોજના કરતાં કરતાં આ લઙ્ઘિવાક્યની જીવ પર યોજના કરી. હું ધારું છું કે એવા નાસ્તિ અસ્તિના બંને ભાવ જીવ પર નહિ ઉતરી શકે. લઙ્ઘિ વાક્યો પણ કલેશરૂપ થઈ પડશે. યદિ એ ભણી મારી કંઈ તિરસ્કારની દૃષ્ટિ નથી. આના ઉત્તરમાં મેં કહ્યું કે આપે જે નાસ્તિ અને અસ્તિ નય જીવ પર ઉતારવા ધાર્યો તે સનિશ્ચય શૈલીથી નથી, એટલે

વખતે એમાંથી એકાંતિક પક્ષ લઈ જવાય; તેમ વળી હું કંઈ સ્યાદાદ શૈલીનો યથાર્થ જાણનાર નથી. મંદમતિથી લેશ ભાગ જાણું છું. નાસ્તિ અસ્તિ નય પણ આપે શૈલીપૂર્વક ઉતાર્યો નથી. એટલે હું તર્કથી જે ઉત્તર દઈ શકું તે આપ સાંભળો.

ઉત્પત્તિમાં ‘ના’ એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે છે કે ‘જીવ અનાદિ અનંત છે,’ વિઘ્નતામાં ‘ના’ એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે, ‘એનો કોઈ કાળે નાશ નથી.’

ધ્રુવતામાં ‘ના’ એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે ‘એક દેહમાં તે સદૈવને માટે રહેનાર નથી.’

ઉત્પત્તિમાં ‘હા’ એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે ‘જીવનો મોક્ષ થતાં સુધી, એક દેહમાંથી ચ્યવન પામી તે બીજા દેહમાં ઉપજે છે.’

વિઘ્નતામાં ‘હા’ એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે ‘તે જે દેહમાંથી આવ્યો ત્યાંથી વિઘ્ન પામ્યો, વા ક્ષણ ક્ષણ પ્રતિ એની આત્મિક રિદ્ધિ વિષયાદિક મરણ વડે રૂંધાઈ રહી છે, એ રૂપે વિઘ્નતા ચોજી શકાય છે.

ધ્રુવતામાં ‘હા’ એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે ‘દ્રવ્યે કરી જીવ કોઈ કાળે નાશરૂપ નથી. ત્રિકાળ સિદ્ધ છે.’

હવે એથી કરીને યોજેલા દોષ પણ હું ધારું છું કે ટળી જશે.

(૧) જીવ વિઘ્નરૂપે નથી માટે ધ્રુવતા સિદ્ધ થઈ. એ પહેલો દોષ ટળ્યો.

(૨) ઉત્પત્તિ, વિઘ્નતા અને ધ્રુવતા એ ભિન્ન ભિન્ન ન્યાયે સિદ્ધ થઈ એટલે જીવનું સત્યત્વ સિદ્ધ થયું. એ બીજો દોષ ગયો.

(૩) જીવના સત્યસ્વરૂપે ધ્રુવતા સિદ્ધ થઈ એટલે વિઘ્નતા ગઈ. એ ત્રીજો દોષ ગયો.

(૪) દ્રવ્યભાવે જીવની ઉત્પત્તિ અસિદ્ધ થઈ એ ચોથો દોષ ગયો.

(૫) અનાદિજીવ સિદ્ધ થયો એટલે ઉત્પત્તિ સંબંધીનો પાંચમો દોષ ગયો.

(૬) ઉત્પત્તિ અસિદ્ધ થઈ એટલે કર્તા સંબંધીનો છઠ્ઠો દોષ ગયો.

(૭) ધ્રુવતા સાથે વિઘ્નતા લેતા અબાધ થયું એટલે ચાર્વાકમિશ્ર વચનનો સાતમો દોષ ગયો.

(૮) ઉત્પત્તિ અને વિઘ્નતા પૃથક્ પૃથક્ દેહે સિદ્ધ થઈ માટે કેવળ ચાર્વાક સિદ્ધાંત એ નામનો આઠમો દોષ ગયો.

૯ થી ૧૪ શંકાનો પરસ્પર વિરોધાભાસ જતાં ચૌદ સુધીનાં દોષ ગયા.

(૧૫) અનાદિ અનંતતા સિધ્ધ થતાં સ્યાદ્વાદવચન સત્ય થયું એ પંદરમો દોષ ગયો.

(૧૬) કર્તા નથી એ સિધ્ધ થતાં જિનવચનની સત્યતા રહી એ સોળમો દોષ ગયો.

(૧૭) ધર્માધર્મ, દેહાદિક પુનરાવર્તન સિધ્ધ થતાં સત્તરમો દોષ ગયો.

(૧૮) એ સર્વ વાત સિધ્ધ થતાં ત્રિગુણાત્મક માયા અસિધ્ધ થઈ એ અઠારમો દોષ ગયો.

આપની યોજેલી યોજના હું ધારું છું કે આથી સમાધાન પામી હશે. આ કંઈ યથાર્થ શૈલી ઉતારી નથી, તો પણ એમાં કંઈ પણ વિનોદ મળી શકે તેમ છે. એ ઉપર વિશેષ વિવેચન માટે બહોળો વખત જોઈએ એટલે વધારે કહેતો નથી; પણ એક બે ટુંકી વાત આપને કહેવાની છે તે જો આ સમાધાન યોગ્ય થયું હોય તો કહું. પછી તેઓ તરફથી મનમાન્યો ઉત્તર મળ્યો, અને એક બે વાત જો કહેવાની હોય તે સહુઈ કહો એમ તેઓએ કહ્યું.

પછી મેં મારી વાત સંજીવન કરી લખિંધ સંબંધી કહ્યું. આપ એ લખિંધ સંબંધી શંકા કરો કે એને કલેશરૂપ કહેા તો એ વચનોને અન્યાય મળે છે. એમાં અતિ અતિ ઉજ્જવળ આત્મિક શક્તિ, ગુરુગમ્યતા અને વૈરાગ્ય જોઈએ છે; જ્યાં સુધી તેમ નથી ત્યાં સુધી લખિંધ વિષે શંકા રહે ખરી, પણ હું ધારુ છું કે આ વેળા એ સંબંધી કહેલા એ બોલ નિરર્થક નહીં જાય. તે એ કે જેમ આ યોજના નાસ્તિ અસ્તિ પર ચોજી જોઈ, તેમ એમાં પણ બહુ સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાના છે. દેહે દેહની પૃથક્ પૃથક્ ઉત્પત્તિ, ચ્યવન, વિશ્રામ, ગર્ભાધાન, પર્યાપ્તિ, ઇન્દ્રિય, સત્તા, જ્ઞાન, સંજ્ઞા, આયુષ્ય, વિષય ઇત્યાદિ અનેક કર્મપ્રકૃતિ પ્રત્યેક ભેદે લેતાં જે વિચારો એ લખિંધથી નીકળે તે અપૂર્વ છે. જ્યાં સુધી લક્ષ પહોંચે ત્યાં સુધી સઘળા વિચાર કરે છે. પરંતુ દ્રવ્યાર્થિક, ભાવાર્થિક નથે આખી સૃષ્ટિનું જ્ઞાન એ ત્રણ શબ્દોમાં રહ્યું છે તેનો વિચાર કોઈ જ કરે છે. તે સદ્ગુરુમુખની પવિત્ર લખિંધરૂપે જ્યારે આવે ત્યારે દ્વાદશાંગી જ્ઞાન શા માટે ન થાય? જગત એમ કહેતાં જેમ મનુષ્ય, એક ઘર, એક વાસ, એક ગામ, એક શહેર, એક દેશ, એક ખંડ, એક પૃથ્વી એ સઘળું મૂકી દઈ અસંખ્યાત દ્વીપ, સમુદ્ર યુક્તા દિકથી લરપૂર વસ્તુ એકદમ કેમ સમજી જાય છે? એનું કારણ માત્ર એટલું જ કે એ શબ્દની બહોળતાને સમજ્યું છે; કિંવા લક્ષની અમુક બહોળતાને સમજ્યું છે. જેથી જગત એમ કહેતાં એવડો મોટો મર્મ સમજી શકે છે; તેમજ ઋણ અને સરળ સત્પાત્ર શિષ્યો નિર્ગ્રંથ ગુરુથી એ ત્રણ

શબ્દોની ગમ્યતા લઈ દ્વાદશાંગી જ્ઞાન પામતા હતા. અને તે લબ્ધિ અલ્પજ્ઞતાથી વિવેકે જોતાં કલેશરૂપ પણ નથી.

પાના ૧૦૭ થી ૧૧૦

મોક્ષમાળા પાઠ ૮૬ થી ૯૧

પદ્મદર્શનના પ્રખર અભ્યાસી પંડિતવર્ય શ્રી સુખલાલજી ઉપરના લખાણ સંબંધી, શ્રીમદ્દની પ્રશંસા કરતાં નીચેના વાક્યો નોંધે છે :—

સત્તરમા વર્ષના પ્રારંભમાં મૂછનો દોરોય ફૂટ્યો નહિ હોય, ત્યારે કોઈને ચરણે પડી ખાસ વિદ્યાપરિશીલન નહી કરેલ કુમાર રાજચંદ્ર ‘મોક્ષમાળા’ (૮૬-૯૨) એક પ્રસંગ ટાંકે છે. પ્રસંગ એવો છે કે કોઈ સમર્થ વિદ્વાને મહાવીરની યોગ્યતા સામાન્ય રીતે સ્વીકારવા છતાં તેમની અસાધારણતા વિશે શંકા લઈ શ્રીમદ્દને પ્રશ્ન કર્યો છે કે મહાવીરની ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રોવ્યવાળી ત્રિપદી તેમજ અસ્તિ, નાસ્તિ આદિ નયો કાંઈ સંગત નથી. એક જ વસ્તુમાં ઉત્પત્તિ છે; અને નથી. નાશ છે અને નથી, ધ્રુવત્વ છે અને નથી. એ અધુ વાસ્તવિક રીતે કેમ ઘટી શકે? અને જે પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા ઉત્પાદ, નાશ અને ધ્રુવત્વ તેમજ નાસ્તિત્વ અને અસ્તિત્વ ધર્મો એક વસ્તુમાં ન ઘટે, તો અઢાર દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. એ સમર્થ વિદ્વાને જે અઢાર દોષો તેમની સામે મૂક્યા છે તે જ એ વિદ્વાનની સમર્થતા સૂચક છે. આ કે આવી જાતના અઢાર દોષોનું વર્ણન આટલાં બધાં શાસ્ત્રો ફેંદ્યા પછી પણ મને યાદ છે ત્યાં સુધી હું પોતે પણ એ શ્રીમદ્દના વિદ્વાન સાથેના વાર્તાલાપના પ્રસંગમાંથી જ વાંચું છું.

આ દોષો સાંભળ્યા પછી તેનું નિવારણ કરવા, અને તેમના પોતાના શબ્દો ટાંકીને કહું તો મધ્ય વયના 'ક્ષત્રિયકુમારની' ત્રિપદી અને નયલંગી સ્થાપવા શ્રીમદ્ પોતાની તદ્દન અલ્પજ્ઞતા પ્રગટ કરી, કાંપતે સ્વરે પણ મક્કમ હૃદયે માત્ર તર્કબળથી બીડું ઝડપ્યું છે, અને એમને એવી ખુબીથી તર્કપટુતાથી જવાબ વાળ્યો છે અને બધાજ વિરોધ જન્ય દોષોનો પરિહાર કર્યો છે કે, વાંચતાં ગુણાનુરાગી હૃદય તેમની સહજતર્કપટુતા પ્રત્યે આદરવાનું અને છે. કોઈ પણ તર્કરસિકે એ આખો સંવાદ એમના જ શબ્દોમાં વાંચવો ઘટે છે.

પ્રતિમા પૂજન શા માટે ?

મારી જિજ્ઞાસા વીતરાગ દેવની આજ્ઞાના આરાધન ભણી છે. એમ સત્યતાને ખાતર કહી દઈ દર્શાવું છું કે પ્રથમ પણ સત્ય છે, એટલે કે જિન પ્રતિમા અને તેનું પૂજન શાસ્ત્રોક્ત, પ્રમાણોક્ત, અનુભવોક્ત, અને અનુભવમાં લેવા યોગ્ય છે.

પાનું ૧૯૫

પત્રાંક નં. ૪૦

કોઈ ધર્મ માનનાર આખો સમુદાય કંઈ મોક્ષે જશે એવું શાસ્ત્રકારનું કહેવું નથી, પણ જેનો આત્મા ધર્મત્વ ધારણ કરશે તે, સિદ્ધિ સંપ્રાપ્ત થશે, એમ કહેવું છે. માટે સ્વાત્માને ધર્મબોધની પ્રથમ પ્રાપ્તિ કરાવવી જોઈએ.

તેમાંનું એક આ સાધન પણ છે; તે પરોક્ષ :પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યા વિના ખંડી નાંખવા યોગ્ય નથી.

પાનું ૧૯૭

પત્રિક નં. ૪૦

પ્ર૦—(૧) ઇશ્વર શું છે? (૨) તે જગતકર્તા છે એ ખરું છે?

ઉ૦—(૧) અમે તમે કર્મ ખંધમાં વસી રહેલા જીવ છીએ. તે જીવનું સહજસ્વરૂપ, એટલે કર્મરહિતપણે માત્ર એક આત્મત્વપણે જે સ્વરૂપ છે તે ઇશ્વરપણું છે. જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્ય જેને વિષે છે, તે ઇશ્વર કહેવા યોગ્ય છે, અને તે ઇશ્વરતા આત્માનું સહજ સ્વરૂપ છે. જે સ્વરૂપ કર્મપ્રસંગે જણાતું નથી, પણ તે પ્રસંગ અન્યસ્વરૂપ જાણી, જ્યારે આત્માભણી દૃષ્ટિ થાય છે ત્યારે જ અનુક્રમે સર્વજ્ઞતાદિ ઐશ્વર્યપણું તે જ આત્મામાં જણાય છે, અને તેથી વિશેષ ઐશ્વર્યવાળો કોઈ પદાર્થ સમસ્ત પદાર્થો નીરખતાં પણ અનુભવમાં આવી શકતો નથી; જેથી ઇશ્વર છે, તે આત્માનું ખીજું પર્યાયિક નામ છે, એથી કોઈ વિશેષ સત્તાવાળો પદાર્થ ઇશ્વર છે એમ નથી, એવા નિશ્ચયમાં મારે અભિપ્રાય છે.

(૨) તે જગતકર્તા નથી, અર્થાત્ પરમાણુ, આકાશાદિ પદાર્થો નિત્ય હોવાયોગ્ય છે, તે કોઈપણ વસ્તુમાંથી બનવા યોગ્ય નથી. કદાપિ એમ ગણીએ કે, તે ઇશ્વરમાંથી બન્યા છે, તો તે વાત પણ યોગ્ય લાગતી નથી, કેમકે ઇશ્વરને જો ચેતનપણે માનીએ, તો તેથી પરમાણુ, આકાશ વિગેરે

ઉત્પન્ન કેમ થઈ શકે? કેમકે ચેતનથી જડની ઉત્પત્તિ થવી જ સંભવતી નથી. જો ઈશ્વરને જડ સ્વીકારવામાં આવે તો સહેજે તે અનૈશ્વર્યવાન ઠરે છે, તેમ જ તેથી જીવરૂપ ચેતન પદાર્થની ઉત્પત્તિ પણ થઈ શકે નહીં. જડ-ચેતન ઉભયરૂપ ઈશ્વર ગણીએ, તો પછી જડચેતન ઉભયરૂપ જગત છે તેનું ઈશ્વર એવું બીજું નામ કહી સંતોષ રાખી લેવા જેવું થાય છે; અને જગતનું નામ ઈશ્વર રાખી સંતોષ રાખી લેવો તે કરતાં જગતને જગત કહેવું, એ વિશેષ યોગ્ય છે. કદાપિ પરમાણુ, આકાશાદિ નિત્ય ગણીએ અને ઈશ્વરને કર્માદિનાં ફળ આપનાર ગણીએ તો પણ તે વાત સિદ્ધ જણાતી નથી. એ વિચાર પર ‘વડ્ઠદર્શન સમુચ્ચય’ માં સારા પ્રમાણો આપ્યાં છે.

પાનું ૪૮૩

પત્રાંક નં. ૫૩૦

પ્ર૦—(૧) આર્ય ધર્મ તે શું? (૨) બધાની ઉત્પત્તિ વેદમાંથી જ છે શું?

ઉ૦—(૧) આર્યધર્મની વ્યાખ્યા કરવામાં સૌ પોતાના પક્ષને આર્યધર્મ કહેવા ઇચ્છે છે. જૈન જૈનને; બૌદ્ધ બૌદ્ધને; વેદાંતી વેદાંતને આર્યધર્મ કહે એમ સાધારણ છે. તથાપિ જ્ઞાનીપુરૂષો તો જેથી આત્માને નિજ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય એવો જે આર્ય (ઉત્તમ) માર્ગ તેને આર્યધર્મ કહે છે, અને એમ જ યોગ્ય છે.

બધાની ઉત્પત્તિ વેદમાંથી થવી સંભવતી નથી. વેદમાં જેટલું જ્ઞાન કહ્યું છે તેથી સહસ્રગણા આશયવાળું જ્ઞાન શ્રી તીર્થંકરાદિ મહાત્માઓએ કહ્યું છે એમ મારા અનુભવમાં આવે છે, અને તેથી હું એમ જાણું છું કે, અલ્પ વસ્તુમાંથી સંપૂર્ણ વસ્તુ થઈ શકે નહીં; એમ હોવાથી વેદમાંથી સર્વની ઉત્પત્તિ કહેવી ઘટતી નથી. વૈષ્ણવાદિ સંપ્રદાયોની ઉત્પત્તિ તેના આશ્રયથી માનતાં અડચણ નથી. જૈન, બૌદ્ધના છેલ્લા મહાવીરાદિ મહાત્માઓ થયા પહેલાં, વેદ હતા એમ જણાય છે, તેમ તે ઘણા પ્રાચીન ગ્રંથ છે એમ પણ જણાય છે, તથાપિ જે કંઈ પ્રાચીન હોય તે જ સંપૂર્ણ હોય કે સત્ય હોય એમ કહી શકાય નહીં. અને પાછળથી ઉત્પન્ન થાય તે અસંપૂર્ણ અને અસત્ય હોય એમ પણ કહી શકાય નહીં. બાકી વેદ જેવો અભિપ્રાય અને જૈન જેવો અભિપ્રાય અનાદિથી ચાલ્યો આવે છે. સર્વ ભાવ અનાદિ છે; માત્ર રૂપાંતર થાય છે. કેવળ ઉત્પત્તિ કે કેવળ નાશ થતો નથી. વેદ, જૈન અને બીજા સૌના અભિપ્રાય અનાદિ છે, એમ માનવામાં અડચણ નથી ત્યાં પછી વિવાદ શાનો રહે? તથાપિ એ સૌમાં વિશેષ બળવાન, સત્ય અભિપ્રાય કેનો કહેવા યોગ્ય છે, તે વિચારવું એ અમને તમને સૌને યોગ્ય છે.

પાનું ૪૮૪

પત્રાંક નં. ૫૩૦

(મહાત્મા ગાંધીજીના શ્રીમદ્ પરના ૨૭ પ્રશ્નોના જવાબમાંથી)

જૈન દર્શનને નાસ્તિક કોણે કહ્યું?

છતાં મને બહુ આશ્ચર્ય લાગે છે કે કેવળ શુદ્ધ પરમાત્મતત્ત્વને પામેલા, સકળ દૂષણ રહિત, મૃષા કહેવાનું જેને કંઈ નિમિત્ત નથી એવા પુરુષના કહેલા પવિત્ર દર્શનને પોતે તો જાણ્યું નહીં, પોતાના આત્માનું હિત તો કયું નહીં, પણ અવિવેકથી મતભેદમાં આવી જઈ કેવળ નિર્દોષ અને પવિત્ર દર્શનને નાસ્તિક શા માટે કહ્યું હશે? યદિ હું સમજું છું કે એ કહેનારા એનાં તત્ત્વને જાણતા નહોતા. વળી એના તત્ત્વને જાણવાથી પોતાની શ્રદ્ધા ફરશે, ત્યારે લોકો પછી પોતાના આગળ કહેલા મતને ગાંઠશે નહીં, જે લૌકિક મતમાં પોતાની આજીવિકા રહી છે, એવા વેદોની મહત્તા ઘટાડવાથી પોતાની મહત્તા ઘટશે, પોતાનું મિથ્યા સ્થાપિત કરેલું પરમેશ્વરપદ ચાલશે નહીં, એથી જૈનતત્ત્વમાં પ્રવેશ કરવાની રુચિને મૂળથી બંધ કરવા લોકોને એવી ભ્રમરભૂરકી આપી કે જૈન નાસ્તિક છે. લોકો તો બિચારા ગભરુગાડર છે, એટલે પછી વિચાર પણ ક્યાંથી કરે? એ કહેવું કેટલું અનર્થકારક અને મૃષા છે તે જોણે વીતરાગપ્રણીત સિદ્ધાંતો વિવેકથી જાણ્યા છે, તે જાણે. મારું કહેવું મંદબુદ્ધિઓ વખતે પક્ષપાતમાં લઈ જાય.

પાનું ૧૧૩

જૈન દર્શનને નાસ્તિક કહેનારને શ્રીમદ્દનો સ્પષ્ટ જવાબ

પવિત્ર જૈન દર્શનને નાસ્તિક કહેવરાવવામાં તેઓ એક દલીલથી મિથ્યા કાવવા ઇચ્છે છે કે, જૈન દર્શન આ જગતના કર્તા પરમેશ્વરને માનતું નથી; અને જે પરમેશ્વરને નથી માનતા તે તો નાસ્તિક જ છે. આ વાત ભદ્રિકજનોને શીઘ્ર ચોંટી રહે છે. કારણ તેઓમાં યથાર્થ વિચાર કરવાની પ્રેરણા નથી. પણ જો એ ઉપરથી એમ વિચારવામાં આવે કે જૈન જગતને ત્યારે અનાદિ અનંત કહે છે તે કયા ન્યાયથી કહે છે? જગતકર્તા નથી એમ કહેવામાં એમનું નિમિત્ત શું છે? એમ એક પછી એક લેદરૂપ વિચારથી તેઓ જૈનની પવિત્રતા પર આવી શકે. જગત રચવાની પરમેશ્વરને અવશ્ય શી હતી? રચ્યું તો સુખ દુઃખ મૂકવાનું કારણ શું હતું? રચીને મોત શા માટે મૂક્યું? એ લીલા ખતાવવી કોને હતી? રચ્યું તો ક્યાં કર્મથી રચ્યું? તે પહેલાં રચવાની ઇચ્છા કાં નહોતી? ઈશ્વર કોણ? જગતના પદાર્થ કોણ? અને ઇચ્છા કોણ? રચ્યું તો જગતમાં એક જ ધર્મનું પ્રવર્તન રાખવું હતું; આમ ભ્રમણામાં નાખવાની અવશ્ય શી હતી? કદાપિ એ બધું માને કે એ બિચારાની ભૂલ થઈ! હશે! ક્ષમા કરીએ, પણ એવું દોઢ ડહાપણ ક્યાંથી સૂઝ્યું કે એને જ મૂળથી ઉખેડનાર એવા મહાવીર જેવા પુરુષોને જન્મ આપ્યો? એના કહેલા દર્શનને જગતમાં વિદ્યમાનતા આપી? પોતાના પગ પર હાથે કરીને કુહાડો

મારવાની એને શી અવશ્ય હતી? એક તો જાણે એ પ્રકારે વિચાર અને બાકી બીજા પ્રકારે એ વિચાર કે જૈનદર્શન પ્રવર્તકોને એનાથી કંઈ દ્વેષ હતો? એ જગત્કર્તા હોત તો એમ કહેવાથી એઓના લાલને કંઈ હાનિ પહોંચતી હતી! જગત્કર્તા નથી. જગત અનાદિ અનંત છે; એમ કહેવામાં એમને કંઈ મહત્તા મળી જતી હતી? આવા અનેક વિચારો વિચારતાં જણાઈ આવશે કે જેમ જગતનું સ્વરૂપ હતું તેમ જ તે પવિત્ર પુરુષોએ કહ્યું છે. એમાં લિન્નભાવ કહેવા એમને લેશમાત્ર પ્રયોજન નહોતું. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જંતુની રક્ષા જેણે પ્રણીત કરી છે, એક રજકણથી કરીને આખા જગતના વિચારો જેણે સર્વ ભેદે કહ્યા છે, તેવા પુરુષોનાં પવિત્ર દર્શનને નાસ્તિક કહેનારા કંઈ ગતિને પામશે એ વિચારતાં દયા આવે છે !

જે ન્યાયથી જય મેળવી શકતો નથી તે પછી ગાળો ભાંડે છે, તેમ પવિત્ર જૈનના અખંડ તત્ત્વસિદ્ધાંતો, શંકરાચાર્ય, દયાનંદ સંન્યાસી વગેરે જ્યારે તોડી ન શક્યા, ત્યારે પછી ‘જૈન નાસ્તિક હૈ, સો ચાર્વાકમેંસે ઉત્પન્ન હુઆ હૈ’ એમ કહેવા માંડ્યું. પણ એ સ્થળે કોઈ પ્રશ્ન કરે કે, મહારાજ! એ વિવેચન તમે પછી કરો. એવા શબ્દો કહેવામાં કંઈ વખત, વિવેક કે જ્ઞાન ભેદનું નથી, પણ આનો ઉત્તર આપો કે જૈન વેદથી કંઈ વસ્તુમાં ઉતરતો છે; એનું જ્ઞાન, એનો ઓધ, એનું રહસ્ય અને એનું સત્શીલ કેવું છે તે એક વાર કહો! આપના વેદ વિચારો કંઈ

આખતમાં જૈનથી ચઢે છે? આમ જ્યારે મર્મ સ્થાન પર આવે ત્યારે મૌનતા સિવાય તેઓ પાસે બીજું કંઈ સાધન રહે નહીં. જે સત્પુરુષોના વચનામૃત અને યોગબળથી આ સૃષ્ટિમાં સત્ય, દયા, તત્ત્વજ્ઞાન અને મહાશીલ ઉદય પામે છે, તે પુરુષો કરતાં જે પુરુષો શૃંગારમાં રાગ્યા પડ્યા છે, સામાન્ય તત્ત્વજ્ઞાનને પણ નથી જાણતા, જેનો આચાર પણ પૂર્ણ નથી તેને ચઢતા કહેવા. પરમેશ્વરને નામે સ્થાપવા અને સત્યસ્વરૂપની અવર્ણુભાષા બોલવી, પરમાત્મસ્વરૂપ પામેલાને નાસ્તિક કહેવા, એ એમની કેટલી બધી કર્મની બહોળતાનું સૂચવન કરે છે ! પરંતુ જગત મોહાંધ છે, મતભેદ છે ત્યાં અંધારું છે, મમત્વ કે રાગ છે ત્યાં સત્યતત્ત્વ નથી એ વાત આપણે શા માટે ન વિચારવી ?

હું એક મુખ્ય વાત તમને કહું છું કે જે મમત્ત્વ-રહિતની અને ન્યાયની છે. તે એ છે કે ગમે તે દર્શનને તમે માનો. ગમે તો પછી તમારી દૃષ્ટિમાં આવે તેમ જૈનને કહો, સર્વ દર્શનનાં શાસ્ત્રતત્ત્વને જુઓ, તેમ જૈનતત્ત્વને પણ જુઓ. સ્વતંત્ર આત્મિક શક્તિએ જે યોગ્ય લાગે તે અંગીકાર કરે. મારું કે બીજા ગમે તેનું ભલે એકદમ તમે માન્ય ન કરો પણ તત્ત્વને વિચારો.

પાનું ૧૧૪-૧૧૫

મોક્ષમાળા પાઠ ૬૭-૬૮

ક્ષમાપના

હે ભગવાન ! હું બહુ ભૂલી ગયો, મેં તમારાં અમૂલ્ય વચનને લક્ષમાં લીધાં નહીં. તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્ત્વો મેં વિચાર કર્યો નહીં. તમારાં પ્રણીત કરેલા ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહીં. તમારાં કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓળખ્યાં નહીં. હે ભગવાન ! હું ભૂલ્યો, આથડયો, રઝળ્યો અને અનંત સંસારની વિટંબનામાં પડ્યો છું. હું પાપી છું. હું બહુ મદોન્મત્ત અને કર્મરજથી કરીને મલિન છું. હે પરમાત્મા ! તમારાં કહેલા તત્ત્વ વિના મારો મોક્ષ નથી. હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડ્યો છું. અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું, મારામાં વિવેકશક્તિ નથી અને હું મૂઢ છું, હું નિરાશ્રિત છું, અનાથ છું. નિરાગી પરમાત્મા ! હું હવે તમારું, તમારા ધર્મનું અને તમારા મુનિનું શરણ ગ્રહું છું. મારા અપરાધ ક્ષય થઈ હું તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઉં એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલાં પાપોનો હું હવે પશ્ચાત્તાપ કરું છું. જેમ જેમ હું સૂક્ષ્મ વિચારથી ઉંડો ઉતરું છું તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના ચમત્કારો મારા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિર્વિકારી, સત્ચિદાનંદસ્વરૂપ, સહજનંદી, અનંતજ્ઞાની, અનંતદર્શી, અને ત્રૈલોક્યપ્રકાશક છો. હું માત્ર મારા હિતને અર્થે તમારી સાક્ષીએ ક્ષમા ચાહું છું. એક પણ પણ તમારાં કહેલાં તત્ત્વની શંકા ન થાય, તમારા કહેલાં રસ્તામાં અહોરાત્ર હું રહું, એ જ મારી આકાંક્ષા અને વૃત્તિ થાયો ! હે સર્વજ્ઞ ભગવાન ! તમને હું વિશેષ શું કહું ? તમારાથી કંઈ અભણ્યું નથી. માત્ર પશ્ચાત્તાપથી હું કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઈચ્છું છું.—ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: પાનું ૮૨

તારીખની તવારીખ

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના મુખ્ય જીવન પ્રસંગોની યાદી)

સંવત ઉંમર

૧૯૨૪

જન્મ : કારતક સુદ ૧૫, દેવદીવાળી. કલિકાલ

સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જન્મ દિને.

માતા, દેવબાઈ, જૈન.

પિતા, રવજીભાઈ, વૈષ્ણવ.

૧૯૩૧ વર્ષ ૭ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન

અમીચંદભાઈ નામના પરિચિત અને પ્રેમાળ

સબજનને તેમના જ સગાઓ મૃત્યુબાદ બાળતા

હતા તે સ્મશાનમાં બાવળના ઝાડ ઉપર ચઢી

જેતાં વિચારેતું તીવ્ર મનોમંથન જાગ્યું, પડદો

હટી ગયો, અને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ.

જુનાગઢનો કિલ્લો જેતાં, જાતિ સ્મરણ

જ્ઞાનમાં વધારો.

વર્ષ ૭ નિશાળમાં દાખલ કર્યાં.

યાદ રાખવા માટે ચોક્કસ જ વખત પાઠેતું

અવલોકન જરૂરી, બે વર્ષમાં સાત ચોપડીનો

અભ્યાસ પૂરો કર્યો.

૧૯૩૨ વર્ષ ૮ કવિતાઓ રચવાની શરૂઆત.

૧૯૩૩ વર્ષ ૯ રામાયણ અને મહાભારતને અનુલક્ષીને પદો રચ્યાં.

૧૯૩૪ વર્ષ ૧૦ છટાદાર ભાષણોની શરૂઆત.

વર્ષ ૧૦ પૂનર્જન્મની સાક્ષીરૂપ 'પુષ્પમાળાની' રચના.

ભોરબીના ન્યાયાધીશ શ્રી ધારશીભાઈનો પ્રાણ

બચાવી મહા ઉપકાર કર્યો.

કોઈપણ જાતના પૂર્વ પરિચય વિના બીજાના

મનના વિચારો જાણવાની સાબિતિરૂપ, કચ્છી ભાઈઓ સાથેનો પ્રસંગ ન્યાયાધીશ ધારશી ભાઈની હાજરીમાં બન્યો.

ધારશીભાઈએ શ્રીમદ્દને જ્ઞાની તરીકે ઓળખ્યા.

૧૯૪૦ વર્ષ ૧૭ મોક્ષના કારણરૂપ થઈ પડે તેવી ‘મોક્ષમાળા’ની રચના ૧૬ વર્ષ અને ૫ માસની ઉંમરે ત્રણ દિવસમાં કરી.

‘સ્ત્રી નીતિ બોધ વિભાગ ૧ થી ૪’ ની રચના. અપ્રતિમ પૈરાગ્યનો સમય.

જૈન આગમોનું સવા વર્ષમાં અવલોકન. મોરબીમાં અવધાનની શરૂઆત.

જામનગરમાં બાર અવધાન—હિંદના હીરાનું બિરુદ.

૧૯૪૨ વર્ષ ૧૬ પૈરાગ્ય પ્રેરે તેવી ભાવનાઓ ‘ભાવના બોધ’ નામના પુસ્તકમાં ગૂંથી.

૧૯૪૩ વર્ષ ૧૬ મુંબઈમાં શતાવધાનના પ્રયોગો કર્યા. અનેક પેપરોએ મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી. ‘સાક્ષાત્ સરસ્વતી’નું બિરુદ.

મુંબઈ હાઈકોર્ટના અંગ્રેજ મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સર ચાદર્સ સારજન્ટનું યુરોપ આવવા માટે આગ્રહલયુક્ત આમંત્રણ, યુરોપમાં જૈન ધર્માનુસાર રહી શકાય નહીં એવી સ્પષ્ટ માન્યતા. એથી આમંત્રણનો કચ્છો અસ્વીકાર.

અવધાન ઉપરાંત આત્માની અનંત શક્તિના મુંબઈમાં દર્શન કરાવ્યા.

૧૯૪૪ વર્ષ ૨૧ અમદાવાદમાં દલપતભાઈ લગુભાઈના વંડે અવધાન કરી બતાવ્યા.

અસાધારણ પ્રતિષ્ઠા કમાઈ આપે, અને હબરો અને લાખો અનુયાઈઓ ઊભા થાય તેવા અવધાનો અને જખખર અર્થલાભ કરી આપે તેવું જ્યોતિષનું જ્ઞાન, તે બન્નેને આત્મ ઉન્નતિમાં બાધક બાણી ગોપવી હીધાં.

અમદાવાદમાં બુઢાભાઈ સાથે પરિચય.

સામાના મનના વિચારો બાણી કહી આપતા તેથી સર્વને વિશિષ્ટ જ્ઞાની તરીકેનો પરિચય.

૧૯૪૪ વર્ષ ૨૧ દલપતભાઈનો પુસ્તક ભંડાર ફકત પાના ફેરવી અવલોકી ગયાં.

પોતે સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમાં હોવા છતાં, પોતાને પ્રતિમાનું પૂજન શાસ્ત્રોક્ત અને હિતકારી જણાતાં નિખાલસ રીતે તેની સમાજ સમક્ષ રજુઆત. સોભાગ્યભાઈ ‘બીજ જ્ઞાન’ બતાવવા મોરબી ગયા. તેમના મનના સર્વ વિચારો કહી બતાવ્યા તેથી શ્રીમદ્ના વિશિષ્ટ જ્ઞાનનો પરિચય થયો. દેહાર્પણ કયું.

મહા સુદ ૧૨ ઉદયકર્માનુસાર ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ. અળકબાઈ સાથે લગ્ન.

૧૯૪૫ વર્ષ ૨૨ ઝવેરાતના ધંધામાં પ્રયાણ.

બાહોશ, નીતિવાન તેમજ કરુણાપરાયણ વેપારી તરીકેની થોડા વખતમાં મેળવેલી ખ્યાતિ. આરબ વેપારી સાથેનો રૂપિયા સિત્તેર હબરનો નફો કરી આપે એવો સોદો કરુણા અને માનવતાથી પ્રેરાઈને ફેંક કર્યો. ત્યારથી આરબ

જગતમાં વેપારી તરીકે નહીં, પણ ‘ખુદાના ફિરસ્તા’ તરીકેની તેમની ખ્યાતિ.

હુકાન ઉપર મોટે ભાગે ધર્મનું જ રટણ.

૧૯૪૬ વર્ષ ૨૩ સ્થાનકવાસી મુનિઓને શ્રીમદ્દનો પરિચય.

મુનિઓ ઉપર પડેલો તેમના જ્ઞાનનો ઊંડો પ્રભાવ.

૧૯૪૭ વર્ષ ૨૪ ધંધો અને ગૃહસ્થજીવન એ પરાણે વળગેલી ચીજ હતી, એની પ્રતીતી રૂપે ધમધોકાર ચાલુ વેપારની વચ્ચે ગુજરાતના જંગલોમાં, એકાંતવાસ, ચિંતવન, યોગ, અને આત્મધ્યાન માટે રવાનગી, ગુપ્ત રીતે રહેવું.

વર્ષ ૨૪ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ.

“ઓગણીસસે ને સુડતાલીસે, સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યું રે; શ્રુત અનુભવ વધતી દશા, નિજ સ્વરૂપ અવભાસ્યું રે.” ધન્ય. ૩

(શ્રીમદ્દજીના ‘ધન્ય રે દિવસ આ અહો,’ કાવ્યમાંથી)

૧૯૪૭ વર્ષ ૨૪ મહાત્મા ગાંધીજી વિલાયતથી ઝેરિસ્ટર થઈ મુંબઈ આવી. ડૉ. પ્રાણજીવનદાસ ઝવેરીને ઘેર ભારતની બે મહાન વિભૂતિઓનો સંગમ થયો.

મહાત્માજીના લખવા મુજબ આફ્રિકામાં હતા ત્યારે શ્રીમદ્દજી પત્ર દ્વારા અને ભારતમાં પ્રત્યક્ષ પરિચયથી તેમની આધ્યાત્મિક ભીડમાં માર્ગદર્શક બન્યા.

ગાંધીજી લખે છે કે “હું આજે ત્રીસ વર્ષ થયાં હિન્દુસ્તાનમાં ધાર્મિક પુરુષની, તત્ત્વજ્ઞાનીની શોધ કરું છું, પણ શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રની

હરીકાઈ કરી શકે એવો એક પણ આત્મ-
જ્ઞાની પુરુષ મારા જોવામાં આવ્યો નથી.”

૧૯૪૭-૫૨ અનેક વખત નિવૃત્તિ માટે ચરોતરના જંગલોમાં.

૧૯૫૨ વર્ષ ૨૯ જૈન દર્શનની ગીતા સમાન ‘આત્મસિદ્ધિ

આસો શાસ્ત્ર’ ના ૧૪૨ ફૂંડાની રચના, નડીયાદ

વહ ૧ મુકામે, ૧૧૧ કલાકમાં એકજ ખેડકે કરી.

શ્રીમદ્ભુવં આ અમર કાવ્ય છે. આત્માના

છ પદતું સરળ અને લાવવાહી શૈલીમાં

નિરુપણ કર્યું છે. આત્માને લગતું, આવશ્યક

પૂર્ણ રહસ્ય દર્શાવી આપ્યું છે, પરદર્શનનો

સંક્ષિપ્તમાં સાર સમાવી દીધો છે. મુમુક્ષુઓ

પ્રત્યેની સર્વોત્તમ અનુપમ ભેટ છે.

૧૯૫૩ વર્ષ ૩૦ ફરી પાછા ચરોતરના પ્રદેશમાં એકાંત માટે ગયા.

આ બધા સમય દરમિયાન તેમના આત્માની

અનંત શક્તિની, અને સામાના મનના વિચારો

બાણવા સુધીના નિર્મળ જ્ઞાનની પ્રતીતિ અનેક

વખત મુમુક્ષુઓને થયેલ નોંધાઈ છે.

૧૯૫૫ વર્ષ ૩૨ નિવૃત્તિ માટે ઉમાસ ઇંડરના પહાડ અને જંગલોમાં

૧૯૫૬ વર્ષ ૩૩ અમદાવાદ પાસે આવેલા નરોડાના જંગલોમાં

મુનિશ્રી દેવકરજી પાસે માતૃશ્રી દેવબાને ૧૨

વ્રતો ઉચારાવ્યાં, અને પત્ની ઝખકખાને જ્ઞાના-

ર્ણવમાંથી બ્રહ્મચર્યનો અધિકાર સંભળાવ્યો.

મુનિશ્રી દેવકરજી મારફત માતૃશ્રી પાસે

સર્વસંગ પરિત્યાગની રજા આપવા માટે

વિનંતી કરાવી.

૧૯૫૬ વર્ષ ૩૩ શ્રીમદ્જીએ વ્યાપાર, સ્ત્રી પુત્રાદિ અને લક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યો. આ વર્ષ દરમિયાન બાહ્ય તેમજ આંતરિક સંન્યાસ લેવાની આંતરિક તૈયારી શરૂ કરી અને મુનિને કહ્યું કે માતૃશ્રી સર્વસંગ પરિત્યાગની રજા આપશે એમ લાગે છે. આ રીતે શ્રીમદ્જી ઉપર એમના માતૃશ્રીનો બહુ જ મોહ હતો તે છોડાવ્યો. મુનિઓને પણ તેમના પ્રત્યેનો મોહ છોડી દેવાની શિખામણ આપી.

૧૯૫૭ વર્ષ ૩૪ સમાધિ મરણ.

ચૈત્ર વદી ૫ ને મંગળવાર બપોરે બે વાગે રાજકોટ મુકામે અનેક મુમુક્ષુઓની વચ્ચે સંપૂર્ણ શુદ્ધિમાં, આત્મા, આત્માનું જ રટણ કરતાં નાશવંત દેહનો ત્યાગ કરી, પોતાને આ દેહે સાધવાનું હતું તે સાધીને પ્રવાસ પૂરો કર્યો.

નોંધ :—શ્રીમદ્જીએ તેમના ટુંકા જીવનકાળ દરમિયાન આત્માને શાંતિ પમાડે તેવા અનેક પત્રો મુમુક્ષુઓને લખ્યા છે. જે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથ’માં છપાયેલ છે.

“દેહ છતાં જેની દશા વર્તે દેહાતીત,
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં હો વંદન અગણિત.”

ઉપરનું લખાણ તૈયાર કરવામાં ‘બ્રહ્મચારીજી’ કૃત ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જીવનકથા’ અને ‘મુકુલભાઈ કલાર્થી’ કૃત ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર જીવન ચરિત’ની સહાય લીધી છે.

સંકલન.

જયંતીલાલ પોપટલાલ શાહ

શ્રીમદ્જના જીવન અને સાહિત્ય વિષે કેટલાક અભિપ્રાયો.

“.....પણ સૌથી વધારે કોઈના જીવનમાંથી મેં ગ્રહણ કર્યું હોય તો તે કવિશ્રીના જીવનમાંથી છે.

મારા જીવનમાં શ્રીમદ્જની છાપ મુખ્યપણે છે.

પૂ. મહાત્મા ગાંધીજી

“ભારત દેશમાં આત્મા સાથે રત થઈ ગયેલા જે વિરલ પુરુષો થઈ ગયા તેમાં શ્રીમદ્જનું સ્થાન આગવું હતું.”

પૂ. રવિશંકર મહારાજ

“શ્રીમદ્જના લખાણમાં જૈન તત્ત્વનું આબેહુબ નિરૂપણ હતું. જૈન ધર્મનો નિચોડ હતો એમ કહેવામાં લેશમાત્ર અતિશયતા નથી.”

શ્રી પરમાનંદ કુંવરજી કાપડીયા

“તેમની પોતાની નિષ્ઠા જૈનધર્મમાં હતી. જૈન ધર્મ સત્યની સૌથી વધુ નજીક છે, એવી તેમની દૃઢ માન્યતા હતી.”

શ્રી બાળકેશજી

“વે કિસી સંમ્પ્રદાયકે મુનિ નહીં થે, પરંતુ ગૃહસ્થાશ્રમમે ભી ઉનકી આત્મા કિસી ત્યાગીસે કિસી તરફ કમ નહી થી.”

પંડિતજી શ્રી શુભભદ્ર જૈન

Shrimati Rajchandra was indeed a yugapurush.

Dr. A. N. Upadhye

ગ્રાફિકલ • ચિત્રકાર : મધુસૂર ભાટ
નવનીતલાલની કું.

આર્ટિસ્ટ તથા ટાઇટલ
ટીપક પ્રિન્ટરી • અમદાવાદ-૧